

અર્ધશીર બાબેકાંન. —

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

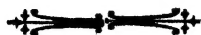
[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૦૮૬૦ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ ૨૦૬૨૧૨ બાલકાંન

વિષય ટ-૩

અર્દશીર બાબેકાંન.

સાસાંની શેહનશાહતનો સ્થાપનાર.

મહાન પારસી પાદશાહનું દાસ્તાન.

—:0:—

બેતબાજ અને બાબાંનીમા રચનાર:

ફ. બ. પ. ર. ર.

શાએર શીરદાસીના શાહનામા, અને કારનામે અર્દશીર
બાબેકાંનને આધારે તવારીખી શાહુદત સિદ્ધે.

પ્રગટ કરનાર:— હોસંગ તેહમુરસ અંકસેસરીબા.

પેહલ્લી આવૃત્તી.

૪૦ ૪૦ ૧૬૨૨. (માસ ડીસેમ્બર.)

કિંમત—રૂ. ૧

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કોપીરાઈટ સંગ્રહ
૧૯૮૬
૬-૭

" I expect to pass through this world but once. If therefore, there be any kindness I can show, or any good thing I can do to any fellow Humun Being let me do it NOW : for I shall not pass this way again. !"

OMAR KHAYAM.

અંબઈ

આ પુસ્તક ધી " ફોર્ટ પ્રોન્ટીંગ પ્રેસ " નં. ૧ પાસેથી ખાલર સીડ,
હોલ, અંબઈ હો. તે. અંબઈસરીઆએ લખ્યું છે અને
પ્રગટ કર્યું છે.

અર્પણ :

અતી માનપુર્વક વાહલ સાથ
ખાધ નાજામાંય દરતુર જમશેદ દસ્તુર હોરમઝદીયાર
ની
અશેા યાદમાં.

જનમ :-

પ્રસલી રોજ આરતાઠ માહ ખુર્શિદ સને ૧૨૨૮ ચજ્જન્દિ,
રોહનશાહી રોજ દએપદીન માહ આદર સને ૧૨૨૮ ચજ્જન્દિ.
તા૦ ૧૪ મી જુન ૧૮૫૯ ઇસ્વી.

મરણુ :-

પ્રસલી રોજ અશિરાવંઝ માહ સને ૧૨૯૧ ચજ્જન્દિ,
શહેનશાહી રોજ બિહમન માહ અર્દિબેહસ્ત સને ૧૨૯૨ ચજ્જન્દિ.
તા૦ ૧૧ મી ઓક્ટોબર ૧૯૨૨ ઇસ્વી.

સાંકલિયું.

દીખાચો. અર્દશીર બાબેકાંન	૧
પારસી નામ અને કામને જીવતું અને જગતું કરનાર.	૧
મહાતમા સાર્ધરસ અને અર્દશીર બાબેકાંન	૨
અર્દશીરે કરેલું મહાભારત કાંમ...	૨
પ્રીરદોસીનું શાહનામુ અને કારનામે અર્તક્ષીરે પાપકાંન	૩
સાસાંની વંશનો સ્થાપક.	૪
અર્દશીર બાબકાંનના સિકકા	૫
“બગી બગી પાપકી મદકા”	૬
અર્દશીરનું ૪૦૦ પારસીઓવાલું દમામદાર એલચીખાતું	૬
અર્દશીરે સજીવન કરેલી જરથોસ્તી દીન	૭
અર્દાવીરાઃ અને અર્દશીર બાબેકાંન.	૭
દસ્તુર તાનસર.	૮
અર્દશીરનો વડો દસ્તુર તાનસર	૯
દસ્તુર તાનસરે તખ્તિસ્તાનના જસ્તનસ્હશાહ ઉપર લખેલો પત્ર...	૯
ત્રથુ જાતના વાંદાની સજા હોય છે.	૧૩
અર્દશીરના સુધારા.	૧૫
અર્દશીરની રાજકાર્ય નિતી	૨૦
શાહજાદો શાહપુર. એક મહાન પારસી શેહનશાહ શાહપુર ૧ લો.	૨૨
શાહપુરના જનમની કાંહણી	૨૨
શાહજાદો શાહપુર સાત વરસની ઉમરનો થાય છે	૨૩
વજીરે અર્દશીરને આપેલી વધાર્ધ	૨૪
શાહજાદા શાહપુરની કસોટી અર્દશીર કેમ કરે છે ?	૨૪
અર્દશીર પછી તેના દીકરા શાહપુરનો અમલ.	૨૫

બાપ અને દીકરાની ઉંમર વચે ફરક.	૨૬
શાહપુરનું તખ્તે આવવું; શાહપુરના સિક્કા; શાહપુરે કરેલાં મહાન યુદ્ધ.	૨૬
ધરાનની રાણી થવાની ઉમેદ મા પોતાના બાપ તરફ એવકા થાયલી આરબ રાજની દીકરી.	૨૭
મસીપોટેમીયાનો પારસીએએ લીધેલો કબજો...	૨૮
વેલેરીયન અને શાહપુર	૨૮
એન્ડીઆકમા પારસી શેહનશાહત.	૨૯
તવારીખનો વેલેરીયન, તે શાહનામાનો બજનુસ.	૨૯
રૂમના શાહે, શાહપુર ઉપર સુલ્લેહ કરવા માટે લખેલો પત્ર.			૩૦
મહાભારત પ્રતેહના પાહાડ ઉપર કોતરાવેલા ચીતાર.	૩૧
રામનો નવો શેહનશાહ.	૩૧
આખાં એશીયા-માધનરમા પારસી શેહનશાહત	૩૧
વેલેરીયનને શાહપુર ધરાંન લેખ આવે છે	૩૨
શાહપુરનું ધાતકીપણું	૩૨
શાહપુરે વસાવેલાં શેહરો	૩૪
હાજીબાબાદમાંથી મળી આવેલો લેખ	૩૪
ધરાંન અને અન-ધરાંનના પાદશાહોનો પાદશાહ.	૩૪
શાહપુર—એક સાચો મજદયસ્તી પાદશાહ	૩૫
પેગંબરી દાવો કરનાર ‘માની’	૩૫
હોરમજ્દ.	૩૬
અર્દશીરનો અમલ.	૩૬
અર્દશીરના પાહાડો ઉપરના લેખ અને ચીતારો.	૩૬
‘મજદયસ્ત બગી અર્તક્ષેત્ર મલ્કા’.	૩૭
અર્તક્ષેત્ર નવાજ.	૩૭
અર્દશીરનું વશિયતનામું.	૩૭

સાંકલીયું.

મધ્યાત પારસી પાદશાહ.	...	૧
બહમન ચક્તમા કરેલા સાત ઇશારા.	...	૧
અર્દશીરનો જમાનો	૨
શેહનશાહ દારાની કળ, અને તેના દીકરા સાસાંનની નાહસ-ભાગ.		૫
સાસાંનનું ઇરાંન તરફ પાછા જવું, અને ત્યાં એક ભરવાડ તરીકે નોકરી કરવી.	૬
બાબકે જોયેલા એક અજબ જેવો સ્વપ્નો.	...	૭
ખુવાબની તાસીર સાંભળી બાબકે સાસાંનને બોલાવી મંગાવ્યો.		૯
સાસાંનનો ભેદ જાણી શાહ બાબકે તેને પોતાનો જમાઇ કાઢી.		૧૨
અર્દશીર બાબકાંનનું જનમવું.	૧૩
અર્દશીરની ખુબી વિશે શાહ અર્દવાંનને ખબર પડવી.		૧૪
અર્દશીરને પોતાની તરફ મોકલવા માટે બાબકે ઉપર અર્દવાંને લખાવટ કરી.	૧૫
અર્દશીરને અર્દવાંન પાસે બાબકે રવાના કીધા.	...	૧૫
અર્દશીરનું હદીઓ લખ અર્દવાંન પાસે જવું.	...	૧૭
અર્દશીરનું પાદશાહ અર્દવાંન પાસે જઈ પુગવું.	...	૧૭
સેતરંજની રમતની ઉત્પત્તી.	૧૯
અર્દશીર ઉપર શીકારગાહમા અર્દવાંનનું કફ થવું, અને તેને સગા ફરમાવવી	૨૦
અર્દવાંનનું શીકારગાહવાલી જગ્યા ઉપર આવી પુગવું.		૨૧
અર્દવાંનના દીકરાની ગલત વાતનો અર્દશીરે જવાબ દીધો.		૨૩
અર્દશીરની તાનાબેની સાંભળી અર્દવાંનનું ગુસ્સે થવું...		૨૪
અર્દશીરે તમામ હકિકત બાબકે ઉપર લખવી	...	૨૫

અર્દશીર ઉપર બાબકે ગુસ્સે થઇ શીખામણુ લખી જવાબ મોકલ્યો.	૨૬
અર્દવાંનના મેહલની પડોસમા આવેલા પાપગાહમા અર્દશીરે મકાન કરવું.	૨૭
અર્દશીર ઉપર ગુલનારનું મોહી પડવું. ...	૨૯
અર્દશીર અને ગુલનાર	૩૧
અર્દશીરે ગુલનારની મોહઅત મંજુર કરવી. ...	૩૧
શાહ બાબકનુ ગુજર પામવું.	૩૨
અર્દવાંન પોતાનુ ભવિષ્ય જોવા કેહ છે. ...	૩૩
અર્દશીરને ગુલનાર ભરમ કેહ છે	૩૫
ગુલનારે અર્દશીર સાથ નાહસવા ખાત્રી જણાવી.	૩૬
અર્દશીરનુ નાહસવું.	૩૭
અર્દશીરનુ ગુલનાર સાથ પારસ શેહર તરફ નીકળી જવું.	૩૮
અર્દશીર વિશે અર્દવાંનને ખબર પડવી ...	૩૯
અર્દવાંને નજીબીયાને અર્દશીર વિશે પુછવું ...	૪૦
અર્દશીરની પુંક પકડવા અર્દવાંન નીકલે છે ...	૪૧
અર્દવાંનને અર્દશીર તથા ગુલનાર વિશે ચોકસ ખબર મલવી.	૪૨
અર્દશીરની નહાસબાગ	૪૩
અર્દશીરનુ અર્દવાંનના હાથમાથી છટકવું, અને તેના ખોરેહનું તેની સાથે મલી જવું.	૪૬
અર્દશીરનુ પારસ જઇ પુગવું, અને ત્યાંના લોકો આગમ ભાશાણુ કરવું.	૪૮
અર્દશીરને એક જુએર્ગ દસ્તુરે સલાહ આપી ...	૫૦
અર્દવાંને પોતાના દીકરા ઉપર અર્દશીરને પકડવા પેગામ મોકલવો.	૫૧
તખાક પેહલવાંનનુ અર્દશીર સાથ મલી જવું ...	૫૧
અર્દવાંન અને અર્દશીર વચ્ચે લડાઇ	૫૨

અર્દવાંનનુ મારયા જવું	૫૨
‘ખોરેહ અર્દશીર’	૫૩
અર્દશીર બાબેકાન	૫૩
અર્દશીરની કુર્દ લોકા સાથ લડાઇ	૫૪
હારતાને હકતવાદ-કુમરાંનની કન્યાઓની કાંઠાણી.	૫૫
એક કીડાની કાંઠાણી !	૫૬
કીડાની ખરકતથી ફરેલું નસીબ !	૫૮
એક નવો દુશમન ! મેહરક નુશાળદે અર્દશીરનો મેહેલ અને ખજનો લુટી લેવો !	૬૦
કીસ્સામાથી છોડેલો તીર	૬૦
અર્દશીરનુ હકતવાદની લડાઇથી પાછું ફરવું	૬૧
અર્દશીરે હકતવાદ સાથ ખાજ લડાઇ લડી તેને મારી નાખ્યો.	૬૩
હકતવાદના કીડાનુ મોત.	૬૫
અર્દશીર બગદાદ શેહરમા શાહી સ્થાપી, પોતે તખ્તનશીન થયો.	૬૭
અર્દશીરે કરેલું બગદાદમા ભાગ્યાથુ	૬૭
અર્દવાંનના દોકરા બેહમને પોતાની બેહન ઉપર હિન્દમાથી કાગજ લખી તેને ભંભેરવી	૬૮
અર્દશીરને ઘેર ખવડાવવાની તેની રાણીએ તજવિજ કીધી.	૭૦
અર્દશીરના ખોરેહનુ અચણુચ હાજર થવું, અને ઝેરના પીયાલાનું તેના હાથમાથી પડી જવું	૭૧
અર્દશીરે પોતાની રાણીને કતલ કરવાનો હુકમ કરવો.	૭૩
અર્દશીરની રાણીએ પોતાના ખાવિંદને ફેફડાવેલી અરજ.	૭૪
અર્દશીરને તેની રાણીના હમેલની ખબર વજીરે જાહેર કરવી.	૭૫
અર્દશીરે પોતાની રાણીને કતલ કરવા માટે કરેલો હુકમ.	૭૬
અર્દશીરના વજીરે પોતાની રાણીને અચાવવાની હિકમત કરી.	૭૭

અર્દશીરની રાણીએ એક દીકરાને જનમ આપવો...	૭૬
અર્દશીરનું શીકારે જવું, અને ત્યાં બનેલો એક બનાવ જોઈ	
પોતાની જોલાદ માટે અંદેશમાં પડવું. ...	૮૦
બિયાબાન વનમાં બનેલો બનાવ! ...	૮૦
જનવરોની પ્રીત જોઈ બેખુદ થયેલો અર્દશીર ...	૮૧
“નિશક્ષ ગયો ભવ ધુરી નારથી.” ...	૮૨
વજીરે ખોલેલો ગુપ્ત ભેદ! ...	૮૫
વજીરે સાત વરસ ઉપર અર્દશીરને સ્વાધીન કરેલી દાબડી	
મંગાવવાની અરજ કીધી. ...	૮૫
અર્દશીરને પોતાના વારસની મલેલી વધાઈ ...	૮૭
અર્દશીર પોતાના દીકરા શાહપુરને મલવા તલબગાર થયો, અને	
તેને પારખી કાઢવા તેણે રચેલી યોજના ...	૮૮
અર્દશીરે એક રંગ, અને એકજ જાતના પોશાકમાં હાજર થયેલા	
એક સો જવાંન છોકરાઓમાંથી પોતાના દીકરાને પીછાનવો. ...	૮૯
અર્દશીરે પોતાના દીકરાની હિંમતને વખાણી તેને પીછાનવો. ...	૯૧
અર્દશીરે શાહપુરને છાજતી કેલવણી આપી ...	૯૩
અર્દશીરે પોતાનું બવિશ જાણુવા એલચીને હિન્દુસ્થાન	
રવાના કીધી. ...	૯૪
અર્દશીરે આઝરબઇજાન અને આરમિનીયાના મુલકો છતી લીધા. ...	૯૪
રૂમની દરબારમાં ગયલું પારસી એલચીખાતું ...	૯૫
અર્દશીરે રૌમને શીક્ષત આપી રૂમ છતી લીધું ...	૯૫
પારસી પાદશાહનું મહાન પારસી દરમાન. ...	૯૫
અર્દશીરે બળવેલી દેશ અને ધરમની સેવા. ...	૯૭
તારાજ થઈ ગયેલી જરથોસ્તી દીન સજીવન કરવા માટે	
અર્દશીરે લીધેલી ઉપાયો. ...	૯૭

અર્દશીરે કરેલા સુવારા	૯૭
અર્દશીરની પાદશાહી માટે ‘કચેદે’ વરતેલું ભવિશ ...	૧૦૦
ભુદી પડેલી બે ઔલાદના બેડાબુ માટે મહેલી આગાહી.	૧૦૧
ધરાંતી એલચીનુ અર્દશીર પાસ જવું	૧૦૨
અર્દશીરે મેહરકની દીકરીને પકડી લાવવાનો હુકમ કીધો.	૧૦૩
મેહરકની દીકરીની નાહસ-ભાગ	૧૦૪
અર્દશીરના દીકરા શાહપુરનો મેહરકની દીકરી સાથે મેલાપ થવો.	૧૦૫
શાહબદો શાહપુર પોતાના સવારોને કમબેર બેઠા તેઓ	
ઉપર ગુસ્સે થયો	૧૦૮
શાહબદો શાહપુર અને ભુરજગરની કનીજક વચ્ચે થાયલા	
સવાલ-જવાબ	૧૧૦-૧૧૧
શાહબદો શાહપુર ભુરજગરની કનીજકના ખુલાસાથી	
સંતોશ પામ્યો નહીં	૧૧૨
ભુરજગરની કનીજકે શાહબદો શાહપુર આગલ ખુલાસો કરવો.	૧૧૩
ભુરજગરની કનીજકે પોતાનો ખરો હાલ જાહેર કીધો.	૧૧૪
શાહબદો શાહપુરે કનીજક આગલ પોતાનો પ્યાર જાહેર કીધો.	૧૧૫
શાહબદો શાહપુરના બેટા હોરમબદનો તુશબદના મેહરકની	
દીકરીને પેટે જનમ થવો.	૧૧૬
અર્દશીર સાથે હોરમબદનો મીલાપ થવો. ...	૧૧૭
અર્દશીર અને હોરમબદ વચ્ચે થાયલા સવાલ-જવાબ.	૧૧૮-૧૧૯
અર્દશીરે પોતાના દીકરા શાહપુરને ખુલાતી ખુલાસો મેલવ્યો.	૧૧૯
શાહબદો શાહપુરે પોતાના પેદર અર્દશીર આગલ કરેલો કરાર.	૧૨૦
અર્દશીર—શાહપુર—હોરમબદ.	૧૨૧

દીપ્તિઓ.

અર્દશીર બાબેકાંન.

—:૦:—

પુરાતન ઇરાન ઉપર અમલ કરી ગયેલી મહાન પારસી શાહન-શાહતો માહેલી હખામીની શાહનશાહતની પડતી થયા પછી, બીજી મોટી પારસી શાહનશાહતને સ્થાપનાર મહાન પાદશાહ અર્દશીર બાબકાંન હતો. એ બીજી પારસી શેહનશાહત ‘સાસાની શેહનશાહત’ને નામે જણાયેલી છે, અને કમનસીબે પારસીઓની તે છેલ્લીજ શેહન-શાહત થઈ ગઈ છે. એ શેહનશાહત ગુમાવવાનો કંલક જેમ એક હાથ ઉપર તે વખતના ‘પારસી કુસંપ’ને તેમજ નબલી પ્રકૃતીના છેલ્લા પારસી પાદશાહ યઝદઝદ શેહરીઆરને આભારી હતો.

પારસી નામ અને કાંમને જીવતું અને જાગતું કરનાર.

સિકંદરે ઇરાન તારાજ કીધા પછી, પવિત્ર જરથોસ્તી ધરમ સદાના અંધકારમાં ગુમ થઈ ગયો હતો, પણ તેને નવેસરથી સજીવન કરવાની જે જે મેહનત અને જે જે કાશેશો એ મહાન જરથોસ્તી પાદશાહ અર્દશીરે રી હતી, તેના પરીણામમાંજ આજે પારસી કોમનો જરથોસ્તી ધરમ, અને જરથોસ્તી ધરમ પુસ્તકો પારસીઓ પાછાં જોવા, અને ભોગવવા માં છે. એ મહાન જરથોસ્તી પાદશાહના એવાં મહાન કામોને લીધે, પીથવનની આક્રીનમાં એના ફરોહરને આરાધવામાં આવ્યું છે:—
હુમાજેર ફરોહરે અર્દશીર બાબેકાંન બાદ અવા હમા ફરોહરે
રાસ્તરાંન વીનારતારાને દીને ખોદાએ બાદ.” (સ્પીથવનની આક્રીન.)

અર્થ—અર્દશીર બાબેકાનના ફરોહર સાથે હમાબેર હોજે. તેની સાથે ખુદાતાલાની દીનને આબાદ રાખનારાઓ, અને સુધારનારાઓના ફરોહરો સાથે હમાબેર હોજે.

મહાતમા સાઈરસ અને અર્દશીર બાબેકાન.

પારસી તવારીખમા આ બે મહાન નરોએ જે મહાન શાહન-શાહત સ્થાપી છે, તે તવારીખના સફા ઉપર આજ સુધી જલવાઈ રહી છે. હખામની વંશની મહાન પારસી શાહનશાહતનો પાયો, ઇસ્વી સનેની પુર્વ છઠી સદીમાં સ્થાપી, ધીમે ધીમે આખા એશિયાખંડમાં તેમજ યુરપ અને આફ્રીકાના થોડાક ભાગોમા પોતાની પારસી ધ્વજ ઉડતી કરનાર તરીકે જેમ મહાન પારસી પાદશાહ સાઈરસ પ્રખ્યાત થઈ ગયો છે, તેમ તેની પછી આઠ સો વરશે તેવીજ કિસમની જાહેજલાલી ઝરેલી પારસી સલ્તનત સ્થાપનાર, અને પોતાના જેર, બળ અને હિંમતથી તે જમાનાના મહાબળી રાજાઓને જેર કરી મહાભારત સાસાની શેહનશાહતને ઉભી કરી તેનો ફેલાવો કરનાર અર્દશીર બાબેકાન હતો.

અર્દશીરે કરેલું મહાભારત કાંમ.

પોતાની કામને અને પોતાના પાક મજહબની તરફ બેદીલ બનેલા, અને અરધા જુદદીન બનેલા યાને વટલી ગયલા, તેમજ તુરાનીઓ તરીકે ગણાતા પારથિયન યાને ‘અસ્કાનિયન લોકોના જુલમમાં ફસી પડેલા પોતાના હમદીનોને છોડવી, તેમને અર્દશીરે પાછા સ્વતંત્ર કીધા હતા. આ કાંમ એટલું તો મહાભારત અને અગત્યનું હતું, કે તેથી તેણે દેશની મહાન સેવા બજાવી હતી, જેથી આજે બે હજાર વરશે થઈ ગયા છતાં પણ અર્દશીર બાબેકાનનું નામ પારસી કામમાં, તેમજ તવારીખના સફાઓ ઉપર કાયમો દાયમ યાદગાર રહી ગયું છે, અને તેના એવાં મહાભારત કાંમોને લીધેજ જરથોસ્તી ધરમના બહુતરમાં,

તેમજ દરેક જરથોશ્તી મહાંનમા આફરીનગાનની ક્રિયા વખતે તેને પાઠ કરવામા આવે છે.

શીરદોસીનુ શાહનામુ અને કારનામે અર્દશીરે પાપકાંન.

એવા એક મહાન પારસી પાઠશાહની જીંદગીનું બયાંન બેશક દરેક પારસીએ જાણવું અને વાંચવું ઘટે છે. એવા એક મહાંન પાઠશાહની જીંદગીની કારકિર્દીનું બયાંન, જેમ એક હાથ ઉપર શાએરાંન શાએર શીરદોસી તુસીએ પોતાના પ્રખ્યાત પુસ્તક શાહનામા અંદર ચિતારેલું છે, તેમ બીજા હાથ ઉપર પેહેલવી ભાશામા લખાયલાં એક પુસ્તકમા તેની ટુંકમા વિગત આપી છે. એ પેહેલવી પુસ્તક “કારનામ-એ-અર્દશીરે પાપકાંન” એવે નામે જણાયલું છે. આ બંને પુસ્તકોને આધારે, આ બાકસાર લખનારે અર્દશીર બાએકાંનની જીંદગીનું કાંઈક સંક્ષેપ બયાંન, આ નાહના પુસ્તકમા નોંધી લીધું છે. વાંચક મેહરબાનોનુ ધ્યાન ખેંચવાની જરૂર છે, કે આ પુસ્તકમા સમાયલી બાબ-દોમા અર્દશીર બાબકાંનની જીંદગીની કારકિર્દીનું આખું, બયાંન સમાયલું સમજવું નહી. કેમકે શાએર શીરદોસીએ રચેલાં શાહનામા માહેલાં અર્દશીરના દાસ્તાન, અને ‘કારનામ-એ-અર્દશીર બાબકાંન’ એ બંને પુસ્તકો સાથે મેલવી તપાસતાં કેટલીક વિગતોમા કાંઈક ફેર નોંધાયેલો દેખાયો છે. જેથી એ મહાન શેહનશાહની જીંદગીની સઘલી વિગતો બારીકાથી બયાંન કરવા જેટલી આ નાહની કિતાબમા જગ્યા ફાજલ પાડી શકાય એમ નથી. અર્દશીર બાબકાંને જે જે મહાન લડાઇઓ કરી હતી, તેમાં થોડીક મહાંન લડાઇઓની નોંધ બેશક અતરે લેવી ઘટે છે.

૧:—એક મહાન લડાઇ કરી અર્દશીર બાબકાંને પારથિયન શેહનશાહતનો અંત લાવી મેલ્યો હતો. ઇ. સ. ૨૨૬.

૨:—એક મહાંન લડાઇ કરી અર્દશીર બાબકાંને ઇરાંનમાથી મુરતી પુંજ નાબુદ કરી હતી.

૩:—બેબીલોનથી હિન્દુસ્થાન, અને સ્કીથીયન મુલકો જતી લીધા હતા.

૪:—રોમનો સાથ એક મહાન લડાઈ લડી, તેઓને એશીયામાથી બાહાર નીકલી જવાની ફરજ પાડી હતી.

આ ‘સંક્ષેપ અર્દશીર બાબેકાંન’માં અર્દશીરના જનમ પેશતર બનેલા બનાવોની ટુંક નોંધ લઈ, ત્યાંથી એ દાસ્તાંન શરૂ કરીયું છે, અને ત્યાર પછી તેની જાંઘીમા બનેલા મૂખ્ય બનાવો દરશાવી, તેના દીકરા શાહપુર, અને નખીરા હોરમજ્જના જનમની વિગતો વિગતવાર દરશાવી છે. પણ એ બનાવોને જોડનારી સાંકળની જોડ કડીઓ એક કાંઠાણી કિસ્સા જેવા વિગતો રજુ કરે છે. એ સાંકળની કડીઓ, શાહજહા સાસાંને મુફ્લેસ જાંઘીમા ગુજરેલા દિવસો, પારસના પાદશાહ બાબકને ત્યાં એક ભરવાડ તરીકે તેણે કરેલી નોકરી, અર્દશીરના જનમની અને તેની ખબરદારીની ખબર ઇરાનના પાદશાહ અર્દવાંનને કાંને જવાથી તેને પોતાની પાસે તેણે બુઝાલવો, અર્દવાંનના મેહલમા અર્દશીર ઉપર ગુજરેલી આફત, શાહજહા ગુલનારનું અર્દશીર ઉપર મોહી પડવું, તે બંને જનની નહાસ ભાગ, તેને મક્કેલી ગેબી મદદ, અર્દવાંન અને તેના દીકરાઓનો અંત, અર્દશીરનું ઇરાંનના શેહનશાહ બનવું, શેહનશાહ બનવા પેહલ્લા અને પછી લડેલાં મહાન યુધ્ધો, ખુત પરસ્તી તારાજ કરવી, અર્દશીરને તેની રાણીએ આપેલાં ઝેરની કાહાણી, અને પોતાના શાહજહા શાહપુર તથા નખીરા હોરમજ્જ સાથે અર્દશીરનો અબ્જાયજ સંજોગ વચે થાયલો મિલાપ, એ સઘલા બનાવો સંક્ષેપમા આ પુસ્તક અંદર સમાવેલા છે.

સાસાંની વંશનો સ્થાપક.

અર્દશીર સાસાંની શેહનશાહત તેમજ સાસાંની વંશનો સ્થાપક હતો, કેમકે એ સાસાંનનું નામ તેના બાપ ‘સાસાંન’ના નામ ઉપરથીજ પડ્યું.

હતું. આ સાસાંન દારા-એ-દારાની તોખમથી ઉતરેલો હતો. એ દારા હખામની વંશનો છેલ્લો કમનસીબ પાદશાહ, યુનાની સિકન્દર (Alexander the Great) સાથે લડતાં, પોતાનાજ માનીતા વજીરોને હાથે કતલ થઇ ગયો હતો. એ બનાવ ઈ. પુ. ૩૩૦ માં બન્યો હતો. એ કમનસીબ પાદશાહ દારાનો સાસાંન નામનો એક દીકરો, પોતાના બાપના રાજ તાજની ખુવારી પછી નાહસ ભાગમા પડ્યો હતો. એ નહાસ ભાગમા પડેલા સાસાંનની ધણીક પેહડીઆ માહેલો એક સાસાંન અર્દશીરનો બાપ હતો, અને તેથી તેના વંશને ‘સાસાંની’ ને નામે ઓલખવામા આવે છે. એ સાસાંન પોતાની લાચાર હાલતને લીધે, બાબકને ત્યાં એક સારવાન તરીકે નોકર રહ્યો હતો. એ સાસાંનના બાબમા બાબકે એક રાતે સ્વપ્નનો જોયો હતો, અને તે સ્વપ્નનાની આગાહી જાણ્યા પછી, બાબકે સાસાંનને પોતાનો જમાન કીધો હતો, અને તેને પેટે આ નામીયો નર-અર્દશીર-જનમ પામ્યો હતો. બાબકને પેટે એકબી ફરજન્દ નહી હોવાથી, તેણે અર્દશીરને પોતાનો દીકરો કરી લીધેલો હતો, અને તેથી અર્દશીર પોતાના મમાવા બાબકની અટકે, અર્દશીર બાબકાંનને નામે ઓલખાતો હતો.

અર્દશીર બાબકાંનના સિકકા.

બાબકને પેટે દીકરાનું ફરજન્દ નહી હોવાથી, તેણે અર્દશીરને પોતાના તખતનો વારસ ધરાવ્યો હતો. સાસાંની ટોળાને લગતા પાદશાહોના સિક્કાઓમાથી આજે ૪૩ સિક્કાઓ અર્દશીરના ચલનવાલા મળ્યા છે. આ ૪૩ સિક્કા માહેલા ૪૧ સિક્કા અર્દશીર ધરાવનાર એકલો આલેક થયા પછી પડાવેલા છે, અને બાકી રહેલા બે સિક્કા તેની આગમજ પડાવેલા જણાય છે. એ બે માહેલો એક બાબકનો પોતાનો છે. એ સિક્કાની એક બાજુ ઉપર પાદશાહ બાબકની તસ્વીર છે, અને પેહેલવીમાં

‘બગી બગી પાપકી મદકા’

યાને ‘સાહેબ બાબક પાદશાહ’ એવો લેખ કાતરેલો છે, અને એજ સિક્કાની બીજી બાજુએ અર્દશીરની તસ્વીર ઉપરાંત પેહલવીમાં :—

‘બરી બગી પાપકી મદકા’

યાને ‘સાહેબ બાબક પાદશાહનો બેટો’ એવો લેખ છે. એ ઉપરથી એવું સાબેત થાય છે, કે અર્દશીર બાબકના તખ્તનો વારેસ હતો, અને બાબક પોતાની હુકમતીમાજ અર્દશીરને પોતાના તખ્તના વારેસ તરીકે જાહેર કરવાની મતલબથી, આ સિક્કા પડાવ્યા હતા. બીજા સિક્કા ઉપર : ‘બગી અર્તક્ષત્ર મદકા’ યાને ‘સાહેબ અર્તક્ષત્ર પાદશાહ’ એવો લેખ કાતરેલો છે.

અર્દશીરનું ૪૦૦ પારસીઓવાલું દમામદાર એલચીખાતું.

અર્દશીરે કરેલી મહાન લડાઈઓ માહેલી એક, રોમનો સાથેની લડાઈ હતી. તે વખતે રોમની ગાદી ઉપર સત્તર વર્ષની ઉંમરનો “એલેક્ઝાંડર સેવેરીસ” નામનો જવાન છોકરો, શેહનશાહ તરીકે અમલ કરતો હતો. રાજ દરબારી બાબદોમાં તે બીલકુલ કાચો હોવાથી, તેના રાજનો સંબંધો કારોબાર તેની માતા અને મમામ અલાવતી હતી. અર્દશીરે આ જવાન શેહનશાહ ઉપર, ૪૦૦ ખુશ્સુરત અને કદાવર દેખાવના સુનન્દા જવાન પારસીઓને પોતાના એલચી તરીકે, સુંદર કિમતી ઘોડાઓને સાજ સજવી, મોટા દમામ સાથે રોમના જવાન શેહનશાહ એલેક્ઝાંડર સેવેરીસની દરબારમાં એક એવું નામ આપી મોકલ્યા, કે તેઓએ ઇજ્જત સમુદ્ર સુધીના મુશ્ક, જે રોમના હાથમાં હતો, તે “મારા નીયાગાંન સાધરસ પાદશાહે જીતેલો હતો, તે પાછો મારે સવાધીન કરી દેવો, કેમકે તે ઉપર મારો હક પોંદોંચે છે.” આ દમામદાર ૪૦૦ પારસીઓના આખખાં એલચીખાતાને, રોમન શેહનશાહે તેમના શરીર ઉપરના તમામ પોશાકો કાઢાડી લેઈ, તે લોકને અંધવા દાખલ કેદ

કીધા હતા. એ ઉપરથી અદ્દશીરે એક મોટું લશકર જમાવ કરી, જે મહાન યુધ્ધ રોમનો સામે તેણે મચાવ્યું હતું, તેની નોંધ તવારીખમાં આજ સુધી નોંધાઈ રહી છે.

અદ્દશીરે સજીવન કરેલી જરથોસ્તી દીન.

અદ્દશીર ઇરાન સરજમીનનો શેહનશાહ થયા પછી, પોતાની જીંદગીનો મોટો ભાગ, પોતાના દુશમનોને જેર કરવા માટે મહાન યુધ્ધો લડવામાં ગુજરેલો હતો. જુદી જુદી લડાઈઓ લડવામાં પોતે રોકાયેલો હોવા છતાં, અદ્દશીર રાજદવારી તેમજ ધરમ સંબંધી સુધારા કરવામાં કાઠખી રીતે પછાત પડ્યો નહીં હતો. જરથોસ્તી ધરમ પાછો સજીવન કરવાનું મહાભારત કાંમ પણ તેણે સાથે સાથે ચલાવ્યું હતું. કારનામા અંદર લખ્યા પ્રમાણે, અદ્દશીરે અનેક ઠેકાણે આતશ બેહરામના મંત્રોનો બંધાવ્યાં હતાં,^૧ તલાવો અને નેહરો ખોદાવી ખેતીવાડીને સુધારી હતી. પાહાડો ખોદાવ્યા હતા. ક્ષુદ્રરૂપ કરનારી નદીઓ ચલાવી હતી,^૨ અને ઉજડ જગ્યાએ શેહરો વસાવ્યાં હતાં.^૩

અદ્દશીરનું ધ્યાન ઇરાનમાંથી બ્રુતપરસ્તી નાબુદ કરવા તરફ જેમ ખેંચાયું હતું, તેમ પોતાનો પવિત્ર જરથોસ્તી મહજબ, જે તારાજ થઈ ગયો હતો, તેને સજીવન કરવામાં પણ મોટે ભાગે રોકાયું હતું.

અર્દાવીરાક અને અદ્દશીર બાબેકાંન.

ફારસી અર્દાવિરાક નામામાં જણાવ્યા પ્રમાણે અદ્દશીરે જરથોસ્તી ધરમના ૨૧ ગુરુકો જે યુનાની સિકન્દરે † તારાજ કરીધાં હતાં, તે પાંછાં

૧ જુલો કારનામે અદ્દશીર બાબેકાંનને! બાબ ૬ ઠા. ૨ જુલો બાબ ૭ મો. ૩ જુલો બાબ ૬, ૭, ૧૩ અને ૧૫ મો.

† હાખમની વંશનો છેલ્લો પાદશાહ હાર જ્યારે રૂમી સિકન્દરના હાથ ઉપર 'અરબેલા'ની લડાઈમાં હાર ખાઈ, પોતાનાં વજીરોના હાથ ઉપર માર્યો ગયો, ત્યારે તવારીખમાં જણાવ્યા પ્રમાણે સિકન્દરે પરસીપોલીસને આગ લગાડી, જે આગમાં જરથોસ્તી મહજબના એકવીસ ગુરુક, અને બીજી કિમતી ધારમીક કિતાબો, બહીને

મેલવવાનું કાંમ શરૂ કરાવ્યું હતું. એ મહાભારત કાંમ માટે કેહ છે કે અર્ધશીરે પેહેલ્યાં ૪૦,૦૦૦, (ચાલીસ હજાર) જરથોસ્તી ધરમ ગુરુઓને ભેગા કીધા, અને તે ચાલીસ હજારમાંથી ૪૦૦૦ (ચાર હજાર) ને ચુંટી કાઢાડ્યા પછી, તે ચાર હજારમાંથી ૪૦૦ (ચાર સો) પરહેજગાર વિદ્વાનોને ચુંટી કાઢાડ્યા, અને તે ચારસોની સંખ્યામાંથી ફક્ત ૪૦, (ચાલીસ) ચુનંદા દસ્તુરોને ચુંટી કાઢી તેમાંથી ફક્ત ૭ (સાત) કાબેલ વિદ્વાન ધરમ ગુરુઓને તારાજ થઇ ગયેલો ધરમ સુધારવા, સમારવા, અને વેરાઇ ગયેલાં જરથોસ્તી ધરમ પુસ્તકોને પાછાં જમાવવા અને પાછાં મેલવવાનું કાંમ સોંપ્યું હતું. એ સાત દસ્તુરોમાં એક મુખ્ય આગેવાન દસ્તુર અર્દાવિરાદ હતા.

દસ્તુર તાનસર.

દીનકર્દ નામની પેહેલવી કિતાબમાં જણાવ્યા પ્રમાણે, અર્ધશીરને ધરમ સંજવન કરવાના કાંમમાં મદદ આપનાર 'તાનસર' નામનો દસ્તુર હતો. એજ કિતાબના ચોક્કાં દફતરમાં બાર મુકી લખ્યું છે, કે જ્યારે સબલા દસ્તુરોને પવિત્ર જરથોસ્તી ધરમને લગતાં અવરતા અને પેહેલવી લેખો પાછા મેલવવાનું કાંમ થતું મુશ્કેલ જણાયાથી તેઓએ જ્યારે તે પડતું નાખ્યું, ત્યારે દસ્તુર તાનસરે એકલે હાથે એ કામ ઉપાડી લેઇ પાર પાડ્યું હતું.

જસમ થઇ ગઈ હતી. એથી જરથોસ્તી ધરમ ખરહમ હાલતમાં આવી પડ્યો હતો. તે પછી મહુડી લાંબી મુલતે પારથિયન વંશના પાદશાહ અર્દશાનને, અર્ધશીર ખાખેકને ઇ. સ. ૨૨૬ ના સાલમાં એક મોઢી લઠાઇમાં શીકરત આપી, અને તે લઠાઇમાં અર્દશાન માર્યો ગયો, અને અર્ધશીર ખાખેકને ઇ. સ. ૨૨૬ ના સાલમાં સાસાની વંશની શાહનશાહત ઈરાનમાં રચાપી. ઈરાનની ગાદી ઉપર આવતાંજ અર્ધશીરે ખરહમ થાયલો જરથોસ્તી ધરમ સંજવન કરવાનું, અને તારાજ થઇ ગયેલાં જરથોસ્તી ધરમ પુસ્તકોને નવેસરથી ભેગાં કરવાનું કાંમ શરૂ કીધું હતું. (કા. અ. ૫૦)

અર્દશીરનો વડો દસ્તુર તાનસર.*

આ તાનસર અર્દશીરનો ધણોજ માનીતો, અને વજીર સમાનના મરત્યાને પોહચેલો હતો, એમ જણાય છે. કેમકે એ દસ્તુર તાનસરે અર્દશીરના વડા દસ્તુર તરીકે તશ્વીસ્તાનના પાદશાહ ઉપર, તેના કાગજના જવાબમાં જે કાગજ લખ્યું હતું, તે અર્દશીરની રાજ ચલાવવાની રીતભાત, અને રાજ કારોઆરના વહીવટ ઉપર કેવું અજવાલું નાખે છે, તે બેશક નોધી લેવા લેગ છે.

દસ્તુર તાનસરે તશ્વીસ્તાનના જસ્નસ્પશાહ ઉપર લખેલો પત્ર.†

૧ તનસરને તશ્વીસ્તાનનાં પાદશાહનું કાગજ પોંહતું છે, જેમાં કેટલુંક ખરું છે, અને કેટલુંક ભુલભરતું છે; પણ કિમેદ છે કે, જે ખોટું છે, તે આ અમારા લખવાથી સુધરી જશે. તમે મને દોઆ દેઓ છો, તે તમારા જેવા માનસની દોઆ ખચીત માનભરી છે. ખોદા મારા કરતાં તમાને વધારે સુખી કરે !

તમે લખો છો કે, હું તમારા આવના વખતમાં પણ આગળ મોહટો દરજ્જે ધરાવતો હતો, અને તે મારી સલાહ લેતો હતો. તે જીવતો હતો તો મારૂ માન વધારે જાલવતો. હવે હાલ જ્યારે તમે મારી સલાહ પુછો છો, ત્યારે જાણો કે કુલ આલમ જાણે છે, કે ૫૦) વરશ થયાં મેં આ દુનિયાની મોજ મગ્નહ વમેરે તજી છે, અને આ દુનિયાની દોલત વિગેરેના બોળથી હું દુર રહ્યો છું, કે તેથી જ્યારે માનસો મારી સલાહ શોધે, ત્યારે ખાતરી રાખે કે, દુનિયાઇ લોભ લાલચથી હું દુર હોવાને લીધે, તેઓને હંમેશ ફાયદેમંદ સલાહ આપીશ.

* એ શબ્દનો અર્થ મરહુમ ઐરવદ તેહમુસ્સ દીનશાહ અંકલેસરીયાના જણાવ્યા મુજબ, 'માનસોનો સરદાર' થાય છે. (જુઓ જરબોસ્તી દીનની ખોલ કરનારી મંડલીનો ૧૮૯૦-૯૮ ના વરસનો અહેવાલ સફે ૨૩૬ નાલી કૂટ નોટ)

† આ પત્રની ખાખહ કાં. જીવનજી જમશેદજી મેક્ષોએ જા. દી. ૦ ખો. ૦ મંડલી સમક્ષ ૪૦ સં. ૧૦-૧૦-૬૬ મા રજુ કરી હતી. (ક્રતા)

૨—તુંએ શાહાંનશાહ અર્દશીર આગલ આવવું અને તેને તામે થવું. તે તુંને પોતાને હાથે જે તાજ અને પાદશાહી આપશે, તે કાયમ રહેશે. તે કોઇને પાદશાહ તરીકે કબુલ રાખતો નથી, સીવાય તેઓ કે જેઓ તેને તામે થઇ તેને હાથે તાજ મેલે છે. કાબુસ પાદશાહનો દાખલો લે. તે શરણુ થયો, તો શાહનશાહને હાથે પાછું તાજ પામ્યો. માટે તું તુરત આવી શરણુ થા. અને જો તું તેમ કરશે તો ફરજનો મારયો શરણુ થવાને મને રાજપુત્રીથી શરણુ થવડું ગણાશે.

૩—(જસ્તસ્ફશાહે તામે થવા આગમજ દસ્તુર તાંનસર ઉપર પત્ર લખી અર્દશીરનાં કેટલાંક કામો આમે ફરીયાદ કીધી હતી, તેનાં સંબંધમાં તાંનસર લખે છે કે) અર્દશીરનાં કેટલાંક રાજદવારી કામો આમે તું ફરીયાદ કરે છે, પણ પાદશાહે શું આગત્તા કે હાલના જુલમો અને ગેરઇનસાફીને ટાલવાનો વિચાર કર્યો છે. પાદશાહ દીનમાં વડો છે, અને ખોદા તેનો ચાર છે. તું જાણે છે કે, મીકન્દરે ઇસ્તખરમાં આપણા ધર્મ પુસ્તકો, જે ૧૨,૦૦૦ ચર્મ પત્રો પર લખેલાં, હતાં, તે ખાલી નાખ્યાં. થોડુંક યાદદસ્તથી બચી રહ્યું છે, પણ હાલના લોકોના બીગાડથી, જુની હકીકતો વીસરાવાથી, અને નવાઈઓ માટેનાં લોકોનાં શોખોને લીધે, ખરું સત્તા ભયું શું?—તે કહેવું મુશ્કેલ થઇ પડ્યું છે. માટે જરૂરનું થઇ પડ્યું છે, કે દીનને સજીવન કરવા એક મજબુત માનસ જોઇએ. હવે એ કામ માટે તુંએ શાહાંનશાહ (અર્દશીર) કરતાં કોઇ બીજો વધારે લાયક માનસ સંભાલ્યો યા જોયો છે? આગલ જ્યારે દીનનું જ્ઞાન લોકોમાં વધારે હતું, ત્યારે પણ એક મજબુત ડાહ્યા રાખતી, દીનની જલવણી માટે અગત્ય હતી; કારણ કે દીનની બાબતોનો જ્યાં સુધી અફલથી ખોલાસો થાય નહિ, ત્યાં સુધી તે કાયમ રહે નહી. ત્યારે હાલમાં જ્યારે પોતાના બાપ બપાવાના વખતમાં બનેલી હકીકતો લોકો ભુલી જાય છે, ત્યારે દીન સજીવન કરનાર એક ડાહ્યા પાદશાહની કેટલી બધી અગત્ય છે ?

પાદશાહના હોકાઓ માટે તું કહે છે કે, કેટલાક કંટાલા ભર્યા છે, અને કેટલાક વાળખી મારગથી ઉઘટા છે. તેનો જવાબ આ છે કે—

અસહનના કાયદા તો અદલ છે; પણ હાલના ઇનસાફનો ખ્યાલ એવો તો અદલાઈ ગયો છે કે, કોઈને અદલ કેહવો તે તેને એવકુફ કેહવા બરાબર છે.

પાછલા કાયદા તો જુલમ સમાન છે; અને લોકો જુલમ સાથે એવા પલોટાઈ ગયા છે કે, તેઓ ઇનસાફને જાણે પસંદ કરતા નથી.

જે કોઈ પાછલા વખતનાં લોકો ઇનસાફ સ્થાપવા માગે છે, તો લોકો કહે છે કે, “એમ કરવું આ વખતને લાયકતું નથી.” અને તેથી ઇનસાફની કાંઈ પણ અસર બાકી રહેતી નથી. વળી શાહાનશાહ કોઈ આગલા વખતનાં લોકોનાં જુલમમાં કાંઈ ઓછું કરવા માગે છે, એવું કહીને કે, “તે આ જમાનાને લાયકતું નથી,” તો લોકો કહે છે કે, “એ તો કદીમ રવાજ છે, અને અસહનનાં લોકોનો કાયદો છે.”

હવે તું એ જાણવું જોઈએ કે, જુલમની અસર ફેરવવામાં શું પેહલા વખતની કે પાછલા વખતની આખતમાં કોશિશ કરવી જોઈએ. ખરું તો એ છે કે, જુલમ (ગેરઇનસાફ), પછી તે આગલા વખતમાં કીધો હોય કે હાલમાં કરતા હોય તે નાપસંદ છે, પછી તે અવસના લોકોનો હોય કે પાછલનાં લોકોનો હોય.

૪—તું ફર્યાદ કરે છે કે, શાહાનશાહ દરેક આદમી પાસે કોઈ ચોકસ પેશાની માગણી કરે છે. તે બાબે જાણ કે, ધરમમાં માનસોનાં ૪) વર્ગો કર્યા છે. સર્વથી વડો પાદશાહ છે.

૧. પછી પેહલો વર્ગ, ધરમગુરનો છે.

૨ જા વર્ગમાં લડવખયા રથેસ્તારનો છે.

૩ જા વર્ગમાં કતાબ એટલે લખનારાઓ, કવિઓ, વિદ્વાનો વિગેરે આવે છે.

૪ થા વર્ગમાં ધંધાદારી આવે છે. એમાં વેપારી, કારીગરો વિગેરે સમાઈ જાય છે.

પાદશાહે એ વર્ગો કીધા છે, તે ભલા કારોબાર માટે છે. જે કોઈ એક વર્ગનો માનસ ચઢતા વર્ગ માટે કાબેલીઅત દેખાડે, તો તેની પરીક્ષા લેઈ તેને તે ચઢતા વર્ગમાં દાખલ કરવામાં આવે છે. પાદશાહ જે એમ ચોક્કસ વર્ગ નહિ કરે, તો એક ધંધાદારી ખીજના ધંધા ઉપર હાથ ચલાવે, અને તેથી કલુઓ અને ગેરચવસ્થા વ્યાપી રહે. તેથી શાહાનશાહે ઠરાવ્યું છે કે, દરેક તેજ ધંધા કરવા કે, જે માટે ખોદાએ તેને સરખ્યો હોય. ત્યારે ખોદાતાલાએ અર્દેશીર મારફતે, જે માર્ગ આગલા જમાનામાં નહિ જણાયેલા હોતો, તેવો માર્ગ ખોલ્યો છે.

તારા એક સવાલના સંબંધમાં તું વધારે સારી રીતે સમજશે કે, ઉપર કહ્યા પ્રમાણે પાદશાહે જુદા જુદા ધંધાદારીઓના વર્ગો આ માટે કીધા છે. એમ કીધાથી એકમેકનાં કાંમની વચ્ચે કોઈ પડે નહિ, અને શીટનો થાય નહિ. દરેક પોતા પોતાનું કામ કરવું. જેમકે વરસાદનું કામ જમીનને તાજી (છીન્દે) કરવાનું, સૂર્યનું કામ તેને મદદ (યારી) આપવાનું, અને પવનનું કામ તેનાં રૂહેને જીવ્યાદ કરવાનું છે.

૫-તું ક્યાંદ કરે છે કે, પાદશાહ ધણો સખ્ત છે, અને તેના હોકમ તોડનારાઓને મારી નાખે છે. એનું જાણવું એ કે, આગલના પાદશાહો એટલા બધા સખ્ત નહિં થતા, કારણ કે તેમ થવાને તેઓને કારણ નહિં પડતું હતું. કારણ કે, તે વખતનાં લોકો દરમાનખરદાર

અને રીતભાત પ્રમાણે આજ્ઞાનારાં હતાં. તેઓ પોત પોતાને માર્ગે કામ કરતાં હતા, અને પાદશાહ સામે નાફરમાન નહિં થતા હતા. હાલ મામલો ખીગડેલો છે, ત્યારે બલા કારોબાર માટે સખ્ત થવું જરૂરનું છે.

જો પાદશાહ હાલ ધણાઓનું લોહી રેડતો હોય, તો તે બવિધ્યનાં બલાં માટે છે. એથી બેહુ-દીન અને રાજ્ય-મજબુત થાય છે.

તું કહે છે કે, પાદશાહ અર્દેશીર ધણાઓને કતલ કરે છે. તેનો જવાબ એ છે કે, કોષ્ટ પાદશાહ ૧૦) દસ માનસને મારે, તે ધણાં કહેવાય; અને કોષ્ટ અગર ૧૦૦૦) એક હજારને મારે તોપણ તે ધણાં નહીં કહેવાય; કારણ કે તે વખત પ્રમાણે અને તે માનસોની ખાસીયત પ્રમાણે તે જરૂરનું ગણાય. ધણાંક માનસો એવાં છે કે, તેઓને મારવું વાળેજ છે, પણ પાદશાહ તેઓ ઉપર મેહરબાની કરી માફ કરે છે. આ પાદશાહ, બહુમન અને અસ્પંદયાર કરતાં ધણો વધારે માયાળુ છે. આગલાં વખતમાં થોડાં માનસોને મારી નાખવું, અને હાલમાં ધણાઓને મારી નાખવું એનો પાદશાહ સાથે સંબંધ નથી, પણ વખત સાથે સંબંધ છે.

ત્રણ જાતના વાંકોની સજા હોય છે.

૧-ખોદા સામેનો વાંક, કે જેથી એક માનસ પોતાની દીનથી ફરે છે.

૨-પાદશાહ સામેનો વાંક, જેમાં રખત તેના હાકિમનો અનાદર કરે છે, અને સામી થાય છે, વગેરે.

૩-માનસ-ભાષ્યધો-સામેનો વાંક.

એ ત્રણે ગુનાહો માટે પાદશાહે આગલ કરતાં સારા કાયદા બંધ્યા છે.

આગલા વખતમાં જે કોઈ દીનથી ફરતાં તેઓને કતલ કરવામાં આવતાં, પણ હાલમાં પાદશાહ તેઓને કેદમાં નાખે છે, અને ત્યાં એક વરશ સુધી તેઓને આલમમાં નસીહત આપે, અને દીન શીખવે, અને તેઓને દીન ઉપરનો શક હોય તે દુર કરે, તેથી તેઓ બે તોળાહ અને પરતાવો કરી દીનનાં માર્ગ ઉપર પાછા આવે, તો તેઓને છોડી મેલે; પણ જો એમ સમજાવ્યા છતાં નહિં સુધરે, તો પછી મારી નાંખે.

ખીજી કીસમના વાંક માટે અગાઉ જેખી કોઈ પાદશાહની સામે થતું અથવા લગાઈમાંથી નાહસી જતું, તેને મારી નાખવામાં આવતું; પણ હાલ પાદશાહે ઠરાવ્યું છે કે, એવો વાંક કરનારાઓમાંથી થોડાઓને મારી નાખવાં, કે ખીજીઓને ચોંપ અને ધાસ્તી રહે; અને બાકીનાઓને કેદ કરવા કે તેથી તેઓ પાછાથી માફી માંગે તો તેઓને છોડવામાં આવે.

ત્રીજી કીસમના ગુનાહ માટે અગાઉ નીચે પ્રમાણે હતું:—

મારને માટે મારની સજા, જખમને માટે જખમની સજા, અને એજ પ્રમાણે ચોર અને લુટારા માટે હતું. તેઓના હાથ પગ ચા શરીરનાં ભાગને નુકસાન કરવામાં આવતું, તેથી તેઓ મંડલીમાં પોતાનાં કાંમ માટે રદ થઈ પડતા હતા; અને વાદીઓ યાને ફરીયાદ કરનારાઓને તેથી કાંઈ લાભ થતો નહિં હતો. તેના બદલામાં હાલ પાદશાહે દંડની રીઠી દાખલ કરી છે, કે તેથી ગુનાહગારને સજા થાય, અને વધી તે દંડથી વાદીને બદલો મેલે. ચોરનો હાથ જો કાપી નાંખે તો તે તદ્દન નકામો થઈ પડે, અને જેનો માત્ર ચોરાયલો હુકમ તેને લાભ નહિં થાય. તેને બદલે હાલ પાદશાહ ચોર પાસે ચોરાયલા માલ ઉપરાંત દંડ લે છે. ચોર કરતાં લુટારા પાસે ચારગણું લેવામાં આવે છે. એવકા સ્ત્રીનું

ફક્ત હાલ નાક કાપી લેવામાં આવે છે; તેથીને બીજી કોઈ રીતે કામથી રદ કરવામાં આવતી નથી.

અસલમાં જેઓ ઉપર જીલમ ગુજારવામાં આવતો હતો, તેઓને ગુનાહગારની સગથી કાંઈ ફાયદો થતો નહિં હતો, અને ગુનાહગારને એવી સગ થતી કે તેથી તે કાંમથી તદ્દન રદ થઈ પડતો હતો; પણ પાદશાહે તે ફેરવી હાલ એવું કર્યું છે, કે જેની ઉપર જીલમ ગુજરે તેને ગુનાહગારની સગથી કાંઈ લાભ થાય, અને તે ગુનાહગારને પોતાને સગ થાય. જે એક વખતની હલકી સગથી તે સુધરે નહિં, તો બીજી વખતના ગુનાહ માટે તેના નાક કે કાંન કાપવા; હાથ પગ નહિં કાપવા, કે તેથી તે કાંમથી રદ થાય.

૬-તારી બીજી ફરીયાદ આ છે કે, પાદશાહ કુટુંબ અને મંડળીનાં દરજ્જા બાબે નવા કાયદા ઘડે છે. તે બાબે જાણુ કે, કુટુંબોના નાસ એ પ્રકારના છે. કેટલીક વાર કુટુંબનાં આસામીઓજ પોતાનાં ખાનદાંતની પડતી લાવે છે, અને બીજાઓની ચહડતી થાય છે. કેટલીક વાર સમે અથવા કાંમજ તે ખાનદાંતોની પડતી લાવે છે, અને બીજા ઉતરતાઓને ચહડાવે છે.

હવે ઉતરતેના દરજ્જાઓ ચહડતે દરજ્જાનાં થાય છે, અને સારી આબર સાથ પછસા મેલવતા નથી, ત્યારે તેઓ પ્રજાનુ માન ભોગવતા નથી. તેઓ ચહડતે દરજ્જાઓ સાથે શાદીનાં ગાંઠમાં જોડાય છે, ત્યારે તેઓને પેટે ફરજાંદો અવતરે છે, તે હલકાં હોય છે. માટે પાદશાહે હોકમ ફરમાવ્યો છે કે, સાધારણ વર્ગ અને ચહડતે દરજ્જાનાં લોકો વચ્ચે હાંમેશાં ફરક હોવો જોઈએ. તે ફરક તેઓના પોશાક, બાગ બગીચા, રેહડાંણો, બાગો, બાયડીઓ, વગેરે સર્વે બાબતમાં હોવો જોઈએ. વલી કોઈ પણ સારા ખાનદાંતનાં જવાન મદદ સાધારણ વર્ગની સ્ત્રી સાથે પરણવું નહિ; જો પરણે તો તેનો વારસો ખોડે.

૭-વલી તું ફરીયાદ કરે છે કે, પાદશાહે દીન માટેનું માન અને કાલજી ખોલી છે. પણ જાણુ કે, પાદશાહે દીનના કાયદાઓને ખીમડી મચલા જોયા, અને નવી નવાઈઓ અને નવાં એકીનો દાખેલ થયલાં જોયાં છે. તેણે ફરમાવ્યું છે કે જ્યારે કાંઈ મરી જાય, અને મીલકત મેલી જાય, ત્યારે મોખેદોને ખબર આપે કે, તેઓ વસ્થતનામાના કાયદા પ્રમાણે તેની મીલકત વારેસોને વેંહચી આપે. ફક્ત પાદશાહને એવો કાયદો છે કે, પાદશાહી ખાનદાનવાલાંઓના વારેસો પાદશાહી ખાનદાનવાલાંઓજ હોવા જોઈએ, અને દરજ્જાવાલાંઓના વારેસો દરજ્જાવાલાંજ હોવા જોઈએ.

૮-તું કહે છે કે, પાદશાહ આતશકદેહો તારાજ કરે છે, કે જેમ કરવાને કાંઈખી ધણી હિંમત કરે નહિ. તેનું જાણુ તું એ કે, તુંને ખરાબર ખબર મલી નથી. મુલુકે તવાયફના વખતમાં દરેકે પોત પોતાના પરગણામાં પોતાનાં ઉપયોગ માટે આતશખાનાંઓ બનાવ્યાં હતાં, કે જે કદીમ પાદશાહોનાં કાયદાથી ઉત્પદું હતું.

૯-તું ફરીયાદ કરે છે કે, પાદશાહ લોકોની મરજી પ્રમાણેનાં ખરચને આડે આવે છે. તું જાણુ છે કે પાદશાહે (૧) ઉમરાવો, (૨) લડવૈયાઓ અને (૩) ધંધાદારીઓ, એ ત્રણેના દરજ્જા પ્રમાણે વર્ગ કરી, તેઓને લાયકતાં પોશાક, દબદબા અને ખરચની ગોઠવણ કરી છે એ ફક્ત દરજ્જા વચ્ચેનો ફરક જાણવવા માટે છે.

૧૦-તું ફરીયાદ કરે છે કે, પાદશાહ છુપા જમસુસો રાખે છે. તો તે માટે ફરીયાદ કરવાનું શું કારણુ છે? જેઓ બલા, વફાદાર, અને નેક હોય, તેઓને ખીહવાનું શું છે? તું જો બલો અને તાબેદાર તથા નેક હોય, તો તારે સામું ખુશી થવું જોઈએ કે, તે જમસુસો મારફતે તારી બલાપ પાદશાહનાં કાંન ઉપર આવશે. દીન અને રાજ્યની આખતમાં હાલ મામલો એટલો તો ખીમડો છે કે, પાદશાહે ખરી ખબર જાણવી

જેમંત્રી. રૂકત એટલું હોવું જેમંત્રી કે, પાદશાહ આગલ ખબર આપનારાઓ વિસ્વાસ હોવા જેમંત્રી, કે જેઓ ખોટી ખબર નહિ પુગાડે.

૧૧-તું વાંકે કાહડે છે કે, પાદશાહે પોતાનો વારસ નેમવાનું કામ પોતાના અમીરો, સલાહકારો અને ધર્મગુરુ ઉપર મેલેલું છે. અમોએ તો એવું ધમ્મયું છે કે, એ બાબત ઉપર પાદશાહ અલગ રહે, અને કોઈની પણ સલાહ લીધે નહિ. તે પોતાને હાથે ત્રણ ચીઝીઓ લખે. એક વડા મોખેદ ઉપર, બીજી વડા મુનશી ઉપર અને ત્રીજી વડા સિપાહ-સાલાર ઉપર. એ ત્રણની ઉપરનાં પત્રોમાં પાદશાહે પોતાનો વારસ કાણુ અને કેવો જેમંત્રી તે બાબેનાં વિચારો દરશાવવાં. પાદશાહ મરણ પામે કે વડા મોખેદ પેલા બીજા સાથીઓ સાથે મલી પાદશાહનો પત્ર ધ્યાણમાં લેઈ, કાણુને પાદશાહના વારસોમાંથી પાદશાહ બનાવવો, તે બાબે વિચાર કરવો. જે વડા મોખેદનાં એક વારસ બાબેના મત સાથે પેલા બીજા બે વડાઓ એક મત થાય, તો તે ધણીને પાદશાહ તરીકે જાહેર કરે. જે એક મત ન થાય, તો વડો મોખેદ સધલા હેરબદો, દીનદારો, અને પરહેજગારો, સાથે મસલહત કરે. તેઓ સધલા બંદગી અને “ઝમ ઝમે” (એટલે બાજનાં બહુતરમાં) બેસે. તેઓ સાથે બીજાં બધાં આંદમીઓ પણ ખોદાતાલાની યાદમાં બેસે કે, તે સાહેબ ખરા હકદાર અને બધા પાદશાહ માટે તેઓને બશારત કરે. સાંજ સુધી એ પ્રમાણે સર્વે બંદગીમાં બેસે, અને પછી વડા મોખેદના મનમાં જે નામ ખોદાતાલાએ સુચવ્યું હોય, તે સર્વેજન કબુલ રાખે, અને સહવારે દરબાર ભરી તેને તખ્તે બેસાડે. દરબારમાં પેહલે વડો મોખેદ બીજા હેરબદો તરફથી કેહ કે, ‘અમોએ ખોદાતાલા સાથે મસ્વરત કીધી છે, અને તેણે જે કાંઈ બહું છે તેની બશારત કરી છે.

ત્યાર પછી વડો મોખેદ યુલંદ અવાજે નવા પાદશાહને જાહેર કરે, કે “ફરૈસ્તાઆએ ફલાંજીને પાદશાહ પસંદ કીધો છે; તમો પણ તેને પસંદ કરો.”

એમ કહી નવા શાહને માદીએ બેસાડી, તેનાં માથાં ઉપર તાજ મેલે. પછી તેને કેહવામાં આવે છે કે, “તું ખોદાની જરથોસ્તી દીન જે લોહરારપના બેટા ગુસ્તારપે કયુલેલી, તે કયુલ રાખ.”

પાદશાહ તેમ કયુલ કરી કહે છે કે, “ખોદાની મેહરથી હું મારી રખતતું બહું કરીશ.”

*

*

*

૧૩-તું કહે છે કે, તું અરપંદીઆરના છોકરા અર્દેશીરની મારફતે પાદશાહ સાથે સગપણ ધરાવે છે, પણ તે પેહલા અર્દેશીર કરતાં આ અર્દેશીર ધણો ચહડતો છે. કાંઈ આગલા પાદશાહે હાલના અર્દેશીરને એક બે સદગુણોમાં મલતા હોય, પણ તેથી તેનાં ખરાખરીઆ ન ગણાય. જો એમ હોય તો ગધેડો ઘોડા ખરાખર બલકે સરસ ગણાય, કારણ તેની સુખ્ય (નાલ) ઘોડાં કરતાં વધારે સખત છે, અને વહી તે રંજ ખેંચવામાં ઘોડા કરતાં સરસ છે; પણ એવી બાબદમાં સામરી રીતે વિચાર કરવો જોઈયે.

૧૪-તું કહે છે કે, પાદશાહના કાંમો અને હોકમો તુંને અજાણ દીસે છે. એમાં અજાણ થવાનું કાંઈ નથી. અજાણ તો એ છે કે, પાદશાહે દુનિયાને કેવી રીતે જીતી લીધી છે ! જ્યાં સધળું વેરાંન અને ગેરવ્યવસ્થા જેવું હતું, ત્યાં સધળું આબાદ અને સમાધાન કયું છે. તેણે સધલો વધારો અને સુધારો એવી રીતે કર્યો છે કે, ગોયા બવિખ્યનાં (૧૦૦૦) વરસનું કામ આગલથી કરી મેલ્યું છે. તેણે ૧૪ વરસમાં જાણે (૧૦૦૦) વરસનું કામ કયું છે. તું પણ એવા કામમાં મદદ કર.

કાર્ષ પશુ આદમીએ તકદીર ઉપર આધાર રાખી કોશેશને તબવી નહિં જોઇએ. એમ કરનાર પોતાને રસવા કરે છે. તેજ પ્રમાણે જે કોઇ તકદીર પર વિસ્વાસ ન રાખે અને કોશેશ ઉપરજ આધાર રાખે, તે પશુ અજ્ઞાન ગણાય. તકદીર અને કોશેશ એ બારબદાર જનવર પર લાધેલા સામાનના કોઠલાના બાર મુઆફેક છે. જેમાંથી એકમાં જે વધારે બાર હોય, તે સામાન નીચે આવે, અને જનવર હલાક થાય; તેમ માનસે તકદીર અને કોશેશ બેહુ ઉપર ઈતબાર રાખવો જોઇએ.”

અર્દશીરના સુધારા.

અર્દશીર જેશક એક મહાન પાદશાહ થઇ ગયો છે. તેણે પોતાની રઇયતની બેહતરી માટે ઘડેલા કાયદા અને સુધારા કેવા બેમુલ હતા, તે ખરેખર જાણવા નેમજ નોધવા લાયક છે.

૧. દરએક પ્રાંતમા અકેકો ઉસ્તાદ મોકલીને અર્દશીર બાળકોને લગાયક તાલીમ અને બીજી જરૂરીઆતની કેળવણી આપતો, તથા તેઓમા જે સરવેથી વધારે બાહોશ નિકલે તેના નામ નોધી મંગાવતો.
૨. લશ્કરમા દરેક હજ્જર હજ્જર માનસની એક એક ટુકડી બનાવીને દરેક ટુકડી ઉપર એક એક મુબેદ તપાસનાર મુકરર કરતો.
૩. દીવાનના કાંમમા કેળવાયલા અમલદારોનેજ રાખતો.
૪. હાકેમોને તેમના ઓધા ઉપર જુદા જુદા પ્રાંતોમા મોકલતી વખતે પાદશાહ શીખામણુ દે તો કે : “બજનો બરપુર કરવા માટે રઇયતોને વેચતાના; સઘલો વહીવટ રાસ્તી અને દાનાઇથી કરજો; તમારા લાગતા વલગતાને તમારાં કાંમમા ભાગ લેવા દેતા ના, વિગેરે.

૫. તવંગરીમાથી ગરીબ થઇ ગયેલાની છુપી ખખર કહાવીને પાદશાહ તેને મદદ અપાવતો.
૬. ફરેક ઠેકાણે નીશાલો અને આતશકહેહો બંધાવતો, અને બંદગીના મકાનો સમરાવી અપાવતો.
૭. મુલકોમા અનુભવી અમલદારોને મોકલી, ખેતીના કાંમમાં સુધારો કરાવતો.
૮. ખેડુતો ભે ગરીબ કે મુફલેસ હોય, જમીન ખરાબાવાસી હોય, પાણી સુકાઇ ગયાં હોય, તો નવી નેહરો ખોદાવી આપતો; જમીનને માતખર કરાવતો, અને ખેતીના હથિયારો તથા ઢોરો ખેડુતોને અપાવતો.*

અર્દશીરની શીખામણો.

અર્દશીરની શીખામણો પણ એવીજ એમુલ તેમજ નકલ કરવાં જોગ હતી.

- ૧ “ પાદશાહોથી બનતુ હોય ત્યાં સુધી તેઓએ તલવારને બદલે નેતરથી કાંમ લેવું જોઇયે. †
૨. લશકર વગર હાકમી નહીં હોય; પદસા વગર લશકર નહીં હોય; ખેતી વગર પદસા નહીં હોય, અને ઇનસાફ વગર ખેતી નહીં હોય.”

અર્દશીરની રાજકાર્ય નિતી.

અર્દશીરના જીવનની ઉમેદો આ હતી, કે: “મારી વફાદાર પ્રજાને વાજખી ઇનસાફ મલે. તેના જન માલનુ રક્ષણુ થાય. મારે માટે કોઇ નાહક પુર નહીં બોલે. રાજાને! અમલ

* જુલો તવારીખે સાસાંઆન સદે ૧૫૭-૧૫૮.

† જુલો કારનામે અર્દશીર બાબેકાંન.

આપખુદીથી નહીં ચલાવતાં તે અમીર ઉમરાઓની દર-
બાર ભરીને તેઓ મારફતે ચલાવતો. લશકરોને સરદારો
નેમી આપી, પોતે સરવેની સરદારી પોતાના હાથમા
રાખતો. પ્રાંતે પ્રાંત હાકમે નેમ્યા હતા, જ્યાંની તમામ
ખખરો તેના કાંન ઉપર આવતી હતી. લશકરને પગાર
નેમી આપી, પોતે તેમની વારંવાર કવાયદ લેતો હતો.”

આ તેના સધલા રાજ સુધારા તેની પોતાની યોજનાના પરીણામ
હતાં, એમ તેણે પોતાના દીકરા શાહપુરને મરતી વખતે કરેલી નીચલી
નસીહતના સખુનો ઉપરથી માલમ પડે છે.

“૧. ખેટા, દુનીયાને મેં અદલ ઇનસાફની તલવારથી સીધે રસ્તે
ચલાવી, મેં મારા નિયામાંનોની ઇજ્જતને જાલવી રાખી છે.

૨. બેહદ રંજ ખેંચી મેં જે ગંજ મેલ્યો છે, તે હવે હું તુને
સપુરદ કરું છું.

૩. તારા દિવસો અગરજે તું નેકી ભરેલા ગૂંજરવા ચાહતો હોય,
તો તું અકલને જાગવી રાખજે.

૪. જ્યારે એક પાદશાહ પોતાની દીન અને ધરમ ઉપર એતેકાદ
રાખે છે, ત્યારેજ તેની પાદશાહી અને દીન એક સરખાં
ચાલે છે.

૫. પાદશાહી વિના જેમ દીન અને ધરમ કાયમ રહેતાં નથી,
તેમ દીન વગર પાદશાહી ચાલી શકતી નથી. દીનને પાદશાહની
ગરજ છે, તેમજ દીન વગર પાદશાહની વખાણુ થતી નથી.
જે પાદશાહ દીનદાર હોય છે, તેજ પોતાની રખતની
રખેવાલી કરી શકે છે.

૬. ત્રણ ચીજોથી પાદશાહી જતી રહેશે:—૧. પાદશાહની બેદાદી.
૨. હલકાં માનસોને સારાં માનસો ઉપર મોટાઇ આપવી.

૩. ખજનો એકઠો કરવાનોજ લોભ રાખવો. ગરીબોને રંજ પોંદ્યાડીને ગંજની આશા રાખવી નહીં.
૭. એકુતોની મેહનત અને રંજ તેજ પાદશાહનો ગંજ છે, વારતે તેની નિગેહ્યાંની રાખવી.
૮. ગુસ્સાને મરદાનગીથી દાખી રાખજો.
૯. સરવે ઉપર એક સરખી બક્ષેસ કરતો ના, પણ બલા અને ધુરા ઉપર નજર રાખી વધતી ઓછી બક્ષેસ કરજો.
૧૦. આજુ કાંમ કાલ ઉપર રાખવું નહીં.
૧૧. દીલનો ભેદ બાણનાર હોય, તેની આંગલ પણ ભેદ ખોલીને વાત કેહતો ના.
૧૨. દુનિયાને દેખાડવાની પરહેજગારી કરતો ના.
૧૩. કોઇ તારી માશી માગે, તો જુનો કીનો યાદ કરવાને બદલે, એકદમ તેને માશી બક્ષજો.*

શાહજહો શાહપુર.

એક મહાન પારસી શેહનશાહ.

શાહપુર ૧ લો.

શાહનશાહ અર્દશીરે કરેલી મહામારત ફતેહમા, તેના દીકરા શાહપુરે પણ મોટો ભાગ લીધો હતો.

શાહપુરના જનમની કાંહણી.

શાહજહો શાહપુર પારથિયન વંશના છેલ્લા પાદશાહ અર્તખાતુશ, જેને શાહનામામાં અર્દવાંનને નામે ઓલખાવ્યો છે, તેની દીકરીને પેટે અવતરેલો હતો. એ પારથિયન શાહજહો સાથ અર્દશીર શાહીના માંઠ

* તથાથીએ સાસાંનીયાંન.

બેડાયો હતો. તે બાંનુએ પોતાના પીતાના મરણ બાદ નાહસ બામબા પડેલા પોતાના બાઈઓની પુસલવણીથી બોલવાઈ જઈ, પોતાના ધણી અર્દશીરને ઘેર ખવડાવી મારી નાખવાની યુક્તી, એક કરામતી બચાવથી જાહેર થઈ જવાથી, અર્દશીરે એ બાંનુને કતલ કરવા માટે પોતાના શુભેર્ગ વજીરને હવાલે કરી હતી. મગર એ સજા વજીર અમલમાં મુકે તે આગમજ તે બાંનુએ પોતાના પેટ માહેલા હમેલની હકિકત વજીરને જાહેર કરી, પોતાનો છવ ઊગારવા, અને પેટ માહેલાં બાળકનો છવ બચાવવા માટે પોતાના ખાવિંદ અર્દશીરને અરજ કરવા કહ્યું.

વજીરે આ સમાચાર તુરતજ પાદશાહ અર્દશીરને જઈ જાહેર કીધા. પણ અર્દશીર આ ઓરતની નિમકહરામીને લીધે, એટલો તો ગુસ્સામાં આવી તપી ગયો હતો. કે તેણે આગેથી હુકમ પાછો ફેરવવા ના પાડી, તે ઓરતને કતલ કરવા જણાવ્યું. તે વજીર ઘણેજ દુરંદેશ અને દાનાવ હોવાથી, અને અર્દશીરને પેટે અત્યાર સુધી ગાદીનો કાષ્ઠી વારસ પેદા પડેલો નહી હોવાથી, બવિશનો લાંબો વિચાર કરી, તેણે તે ઓરતને કતલ કરવાને બદલે તેનો છવ બચાવી, એક છુપા મેહલમાં તેણીને શેહનશાહ તેમજ ધરાંની રઘયતની નજરથી છુપી રાખી. એ કાંમ પાર પાડવા માટે, વજીરે, પોતાના શરીર ઉપર જે જે કબ્દી ખેંચી લેઈ, અર્દશીરની રાણીને નિન્દાઓરોની નિન્દાથી બચાવવાની જે યુક્તી રચી હતી, તેનું શાએર શીરદોસી લંબાણુ વિવેચન કરે છે. અતે અર્દશીરની બાંનુએ એક ખેટાનો જનમ આપ્યો, વજીરે આ બંને મા અને દીકરાને દરેક સંભાલથી સાચવી, તેમની ઇફાજત કરી. એ દીકરાનું નામ વજીરે શાહપુર રાખ્યું, અને તેને ઘણેજ જાતનથી તેણે મોટો કીધો હતો.

શાહજાદો શાહપુર સાત વરસની ઉંમરનો થાય છે.

એવી રીતે શાહપુર પોતાના બાપ અને તેની રઘયતની નજરથી દુર વસી સાત વરસની ઉંમરે પુગે છે. શાહપુર બપોરે સાત વરસની ઉંમરે

પુત્રો, ત્યારે શેહનશાહ અર્દશીર એકાવન વરશની ખૂબીએ હંમરે પુગે છે. પોતાની વધી ગયેલી ખુબીરગીને બેઠ પાદશાહ અર્દશીર એક રોજ ધણેજ ઉદાસ થઇ અફસોસ કરવા લાગ્યો, કેમકે પોતાની મોટી હંમર હતે હજી તેને ત્યાં એકખી વારેસ દીકરાતુ ફરજન્દ હતું નહી. પોતાની હાથપાતી બાદ તેના તાજ અને તખતનો વારેસ કોણુ થશે, તેના વિચારમા તે પડ્યો હતો, તેવામા તેના ખુબીએ વજરતુ ત્યાં આવવું થયું, અને પોતાના પાદશાહને એટલો બધો ઉદાસ બેઠ તેણુ કારણુ પુછ્યું, અને અર્દશીરે પોતાના દીકરાની ખરી હકિકત જાહેર કરીધી.

વજરે અર્દશીરને આપેલી વધાઇ.

અર્દશીરને આવી રંજદા હાલતમા બેઠ, તેના દાનેશમંદ વજરે ખરી હકિકત જાહેર કરી, તેની ખાંતુને તેણે કતલ કરી નથી, પણ જીવતી રાખી છે, અને તેણીએ એક ખુબસુરત બેટાનો જનમ આપ્યો છે, એવી ખુશખબતીભરી વધાઇના સમાચાર જણાવ્યાથી, અર્દશીરતુ દીલ શણુજ હરખાઇ ગયું, અને તે બાળકને મલવાને તેમજ તેને બેવાને તે અધીરો થઇ પડ્યો.

શાહજાદા શાહપુરની કસોટી અર્દશીર કેમ કરે છે ?

મગર તે દીકરો તેના જેવીજ હિંમત અને તેના જેવાંજ દીલાવર જીગરનો છે કે નહી, અને તેની રગોમા સાસાંની લોહી કેવી બેનવાણુ છે, તેની તપાસ લેવાતુ અર્દશીરે પેહલ્લાં નક્કી કરીધું. પોતાના આ બાહોશ વજરને અર્દશીરે તુરતજ હુકમ કરીધો, કે શાહજાદા શાહપુરના જેવા કદના, અને રંગના એક સો છોકરાઓને શેહરમાથી મેલવી બેગા કરેવા, અને તે સઘણાઓને શાહપુરના જેવાંજ એક રંગ અને એકજ જાતનાં એક સરખાં કપડાં પેહડાવી, જાહેર ચોગાંનમા 'ગુએબાજી *' (હડી દાવ)ની રમત રમાડવા છુટા મેલવા.

* ગુએબાજી ચાને દોઢીના જેવી રમત અસલ ધરોનીઓ ખેલતા હતા.

અર્દશીરનાં આ ફરમાનને અનુસરીને તેના વજીરે શાહપુરની ઉમરના, અને તેના જવાજ કદ અને રંગના એક સો જવાનો ભેગા કરી, તેઓને એક રંગના એક સરખા પેહરવેસ પેહડાવી જાહેર યોગાનમા દડીદાવ રમાડવા બાહાર કાઢડયા. આ બાલકોની દડીદાવની રમત જોવા ધરાંનની ખલકત ભેગી મલી, અને શાહ અર્દશીર પોતે પણ ત્યાં એક ઉંચી એઠક ઉપર આવી બેઠો. એક સો બાલકોમા ભેલાયલા શાહજદા શાહપુરને પાદશાહ અર્દશીર પણ ઓલખી શકયો નહી. છોકરાઓની રમત પુર જોશમા ચાલુ થઇ. અંતે અર્દશીરે એક સવારને હુકમ કીધો કે: “મયદાંનમા જઈ તે બાલકોની દડીને મારી તરફ ફેંકવી.”

આ ફરમાનને અનુસરી તે સવાર મયદાંનમા ગયો, અને તેણે તે દડી ઉઠાવી પાદશાહ તરફ ફેંકી. તે દડી અર્દશીરના પગની આગલ આવી પડી. મયદાંનમા ખેલતા સઘલા છોકરાઓ આ બનાવથી હેબતી ગયા, અને તેમની રમત તેજ વખતે અંધ પડી. સઘલા છોકરાઓ એકઠા થઇ વિચારમા પડયા, અને પાદશાહનો રૂબાબ અને દમામ જેઠ કાઢખી છોકરાઓ તેના કદમ આગલ પડેલી દડી ઉઠાવી લાવવાની હિંમત કીધી નહી. આવો મામલો જોતાંજ શાહજદા શાહપુરે પોતાની રગોમા વેહતાં શાહી લોહીને અનુસરતી ધમક અને હિંમતથી બેધડક દોડી જઈને, અર્દશીરના કદમ આગલ પડેલી દડી ઉઠાવી પોતાનાં સોજતીઓની તરફ ફેંકી, અને પોતાના સોજતીઓ સાથે તે પાછો રમતમા મશગુલ થયો.

શાહપુરની આવી હિંમત જોઇ, અર્દશીરે તુરતજ તે છોકરાને પોતાના ફરજાંદ તરીકે પિછાન્યો, અને પોતાને ગમે લગાડી, તેને અને તેની માતાને પાછાં પોતાના મેહલમા લાવી રાખ્યાં.

અર્દશીર પછી તેના દીકરા શાહપુરનો અમલ.

અર્દશીરના મરણ પછી તેના વારેસ તરીકે તેના દીકરા શાહપુર ધરાંનની ગાદીએ આવ્યો હતો. શાહપુર ૪૦ સં ૨૪૦ ના સાલમા

ધરાંનનો શેહનશાહ થયો. શાહપુરે બધાં મલી ૩૦ વરસ ધરાંનના શાહાનશાહ તરીકે રાજ ચલાવ્યું. ૪૦ સં ૨૪૦ થી ૨૭૦ સુધી તેનો અમલ જહોજલાલી ભરેલો અને પુર ફતેહમંદ નિવડ્યો હતો.

બાપ અને દીકરાની ઉંમર વચ્ચે ફરક.

અર્દશીર બાબેકાંન ૭૮ વરસની ઉંમરે બેહસ્તનશીન થયો હતો. અર્દશીર જ્યારે ૫૧ વરસની ઉંમરે પુગ્યો હતો, ત્યારે પોતાને પેટે એક વારસ નહીં હોવાથી તે ગમખાર બન્યો હતો. એજ પ્રસંગ ઉપર તેના વજીરે શાહપુરને અર્દશીર સાથે મેલવી આપ્યો હતો. શાહપુરની ઉંમર તે વખતે ૭ વરસની હતી. અર્દશીરે પોતાના દીકરા શાહપુરનો મીલાપ થયા પછી ૨૭ વરસ સુધી રાજ વહિવટ ચલાવ્યો હતો. એટલાં ઉપરથી સામેત થઇ શકે છે, કે અર્દશીર જ્યારે ગુજર પામ્યો, ત્યારે શાહપુરની ઉંમર બરાબર ૩૪ વરસની હોવી જોઈએ.

શાહપુરનું તખ્તે આવવું; શાહપુરના સિકકા;
શાહપુરે કરેલાં મહાંન યુધ્ધ.

ધરાંનની ગાદી ઉપર શાહપુર ૪૦ સં ૨૪૦ ના સાલમા આવ્યો હતો. તખ્ત ઉપર આવ્યા પછી શાહપુરે ૩૦ વરસ રાજ અમલ કર્યો હતો.

શાહપુરના અમલના ૩૧ સિક્કા મળ્યા છે, તે ઉપરથી તેના અમલ ની મુદત માલમ પડી આવે છે. પારસી તવારીખમા એ પાદશાહ શાહપુર પેહલ્લા તરીકે જણાઇ ગયો છે.

શાહપુરે કરેલાં ધણાક યુધ્ધોમા કારનામામા જણાવ્યા પ્રમાણે, એ મોટાં યુધ્ધ કરી તેણે એક મોટી પાદમાર ફતેહ મેલવી હતી. અર્દશીરે પોતાના બળથી જે જે પાદશાહોને જેર કરી પોતાના તાબેદાર બનાવ્યા હતા, તેઓ અર્દશીરના ગુજર પામ્યા પછી શાહપુરની સમ્માનો બનાવર

કરી, તેને મચક આપવા નહીં લાગ્યા, અને તેઓ તેની સામે થઈ સ્વતંત્ર બનવા નિકળ્યા. પણ શાહપુર તેઓથી દબી જાય તેવો નહીં હતો. તેણે ધણીજ સીકત અને બાહુરીથી તેઓને દબાવી દીધા. એ સ્વધક્ષાઓમા આરમિનીયાનો પ્રાંત જે ઇરાનને તાબે હતો, અને જે સાસાંની પાદશાહોના કબજામા હતો, ત્યાંની તમામ રખતે બલવો ઉઠાવી સ્વતંત્ર થવાની હિલચાલ કરી હતી. પણ એ આરમિનીયનેાનો બલવો શાહપુરે એક મોટું યુદ્ધ કરી બેસાડી દીધો, અને તમામ રખતને શરણુ થવાની ફરજ પાડી હતી.

એ પછી શાહપુરે યુફ્રેટીસ અને ટાઇગ્રીસ નદીઓ વચ્ચેનો તમામ મુલક જીતી લીધો હતો.

ઇરાનની રાણી થવાની ઉમેદ મા પોતાના બાપ તરફ
બેવફા થાયલી આરબ રાજની દીકરી.

કારનામામા જણાવ્યા પ્રમાણે શાહપુર, 'હાત્રા' યાને 'અલ-હાલદ્રાનો' કિલ્લો, જે ધણોજ અજીત ગણાતો હતો, તે જીતવામા નિશ્ચય નિવડ્યો હતો. હાત્રામા આરબ લોકોની વસ્તી ધણીજ મોટી હતી, અને વળી તેઓ એટલા તો ભેરાવર અને ઝંતુની હતા, કે તેઓએ ૩મી શેહનશાહ ત્રેજન અને સીવેરસને પણ હાર આપી હતી. એ કિલ્લો જીતવા બ્યારે શાહપુર ગયો, ત્યારે શાહપુરને તે ધણોજ મજબુત અને અજીત જણાયાથી એક કુનેહભરી રીતે તેને દમો રમવો પડ્યો હતો. આરબ રાજની બેટી શાહપુર ઉપર મોહી પડી, ઇરાનની રાણી થવાની ઉમેદમા તેણીએ પોતાના બાપને શાહપુરના કબજામા આપ્યો, અને તેમ થતાંજ શાહપુર તે અજીત કિલ્લાનો માલેક થયો હતો. એ પછી જે કે શાહપુર તે આરબ રાજની દીકરીને પરણ્યો. ખરો, પણ તેણીએ પોતાના બાપને આપેલા દગાની તકસીર માટે તેણીને કતલ કરાવી હતી.*

* જુઓ કારનામે અર્ધશીર બાબેકાંન.

મેસોપોટેમીયાનો પારસીઓએ લીધેલો કબજો.

‘હાત્રા’ના બળવાન મુલકને જીતી શાહપુર ધરાયો નહીં. તેણે તુર-તજ ઠાઠગ્રીસ અને યુફ્રેટીસ નદીઓ વચ્ચે આવેલો મેસોપોટેમીયાનો આખો પ્રાંત રોમનો સાથ એક મોટું યુધ્ધ કરી જીતી લઈ, આ બહાધુર પારસી પાદશાહે પાછી પારસી ધળ ત્યાં ઉડતી કરી, રોમન લશ્કરને સખત હાર આપી હતી.

વેલેરીયન અને શાહપુર.

એ પછી રોમ અંદર મહાન ફેરફારો ચાલુ થતા રહ્યા. ચૌદ વરસમા રોમની ગાદી ઉપર છ શેહનશાહે આવી ગયા. છેલ્લો રોમન શેહનશાહ વેલેરીયન ૬૦ વરસની જમ્મદ ઉંમરે પોંદોચેલો હતો. રોમન પ્રજાએ તેને એકમતે પોતાના શેહનશાહ તરીકે કબુલ કીધેલો હતો. વેલેરીયન ધણો લલા ખવાસનો અને નેક ખસલતનો હતો. જીલમ-ગારોને તે હંમેશા સજા કરતો હતો. સઘલી રીતે તે રોમન પ્રજાનો માનીતો હતો. પણ કમનસીબે તેને પોતાના દીકરાને પોતાની હુમ્યા-તીમા પોતાનો જાડીયો શેહનશાહ નેમ્યાથી તેની તમામ રખત ખલબલી ઉઠી, કેમકે રોમન પ્રજાને બેવડા રાજાઓનો અમલ ખીલકુલ પસંદ પડ્યો નહીં.

રખતમા બેદીલી અને કચવાટ ફેલાઈ રહેલો જોઈ, ગોથ અને વેનડોલ જેવા બારવટીયા લુટારાઓએ, હજારો બલકે લાખોની સંખ્યામા દેશ ઉપર ઉતરી પડી, લુટકાટ અને ખરાબી કરવા માડી.

આવી આધા ધંધુ હાલત રોમમા ચાલી રહી છે, એવી ખબર ખરાંનમા શેહનશાહ શાહપુરને કાંને પડતાંજ, તેણે એક મોટાં લશ્કર સાથ મેસોપોટેમીયા ઉપર પાછો ફરલો કીધો, અને ધણુક રૂમી શેહેરો જીતી લીધાં.

એન્ડીઓકમા પારસી શાહનશાહત.

એ પછી શાહપુરે સીરીયા દેશનું પાયતખત જે 'એન્ડીઓક'ને નામે જાણીતું હતું, તે જીતી લેઈ ત્યાં પોતાની શાહનશાહત સ્થાપી.

એન્ડીઓક શાહપુરના હાથમા ગયું છે, એવી ખબર જ્યારે રોમના શેહનશાહ વેલેરીયનને પડી, ત્યારે તે ધણેજ ગભરાટમા પડ્યો, અને પોતે લશ્કર લેઈ સીરીયામા દાખલ થયો. એક જગ્યા યુધ્ધ પારસીઓ અને રોમન વચ્ચે થયું. વેલેરીયને જોકે એન્ડીઓક પારસીઓના હાથ-માથી પાછું મેલ્યું, પણ તે તેની અસલ હાલતમા તો રોમનોને મલ્યુજ નહી, કેમકે શાહપુર તે શેહરને તમામ તારાજ અને ફના કરી ચાલી ગયો હતો. શાહપુરે રોમનોને 'એન્ડીઓક'મા દાખલ થવા દીધા, પણ પાછલથી કુનેહલરી રીતે આખ્યાં રૂમી લશ્કરને પછવાડેથી આવોને ઘેરી લીધું, અને તેમા રોમનોની મોટી ખુવારી થઈ ગઈ. જ્યારે પોતાની ખરી હાલત શેહનશાહ વેલેરીયને જાણી, ત્યારે પારસી લશ્કરે તેને તથા તેના લશ્કર માટે માંડેલાં છટકામાથી છુટવાની તેણે તજવિજે કરવા માંડી, પણ તેમ જની શક્યું નહી.

વેલેરીયને પોતાની આવી કફોડી હાલત જ્ઞેઈ, શાહપુરને કિમતી નજરાનાની એસુમાર મેટોથી નવાજવાની અનેક તદ્દખીરો કીધી, પણ શાહપુરે તે સ્વધતું ના પાડ્યું. એવામા દેશમા મરકી, અને મરકી કિપરાંત દુકાલ ફાટી નિકલ્યો. શાહપુરે વેલેરીયનના લશ્કરને જેર કરવા પોતે નાખેલો ઘેરો વધારે સાંકડો કીધો, અને તેના પરીણામમા અંતે વેલેરીયનને ૪૦ સં ૨૬૦ ના સાલમા શાહપુરે કેદ પકડ્યો.

તવારીખનો વેલેરીયન, તે શાહનામાનો બજનુસ.

શાહનામાનો જનતગુજન આશિર શીરહોસી, રોમના આ શેહનશાહ વેલેરીયનને પોતાના શાહનામામા 'બજનુસ'ને નામે ઓલખાવી ગયો છે. ખીજ તવારીખનવેશો, વેલેરીયનની શીકરતનું કારણ દુકાલ અને

મરડી જેવાં કારણોને આભારી ગણે છે; પણ તે વાત બીલકુલ જુડી છે. કેમકે શાંતિર શીરદોસી, જેણે સાસાંની પાદશાહોની તવારીખ ધરાંની લખાણોને આધારે લખી છે, તે વેલેરીયનની શીઠરતનુ બીલકુલ જુદુજ કારણ શાહનામામા આપી જાય છે. શીરદોસી પ્રમાણે, શાહપુરે ફતેહ મેલવ્યાથીજ વેલેરીયનને શરણ થવાની ફરજ પડી હતી. શીરદોસી પ્રમાણે વેલેરીયન એક દરતાવેજમા શાહપુર ઉપર નીચે પ્રમાણે લખે છે.

રૂમના શાહે, શાહપુર ઉપર સુલ્લેહ કરવા

માટે લખેલો પત્ર.

“હુનિયાને વાસ્તે તું આટલી બધી ખુનરેજી કરે છે, તો કીયામતને દાહડે ખુદા તુને પુછશે, ત્યારે તું શું જવાબ દેશે, અને કેવી રીતે મારી મેલવશે? હું તારી જકાત આપવા રાજી છું. મારા ખેશાવંદો તેની શાનમા આપુ છું.”

વેલેરીયન એવો ફકો સુલ્લેહ કરવા માટે શાહપુર ઉપર લખી મોકલ્યો, અને એ ફકાની સાથે નીચલી ચીજો મોકલાવી આપી હતી.

૧૦ ગાયના ચાંમડાના મોટા કોથળા ભરીને સુના તથા રૂપાના સિક્કાઓ.

૧૦૦૦ રૂબી ખુબસુરત ગોલામો અને લોંડીઓ.

અને એ ઉપરાંત બીજી કિમતી વસ્તુઓ, એસુમાર કિમતી શમ અને કસબની બનાવટનું કાપડ શાહપુર ઉપર મોકલી વેલેરીયન સુલ્લેહ કરવા માંગી હતી, પણ શાહપુરે તે કબુલ કીધું નહીં, અને લડાઈ ચાલુ રાખી. અંતે નસીબને પોતાની સાંમે ફટું જોઈ વેલેરીયન લડાઈના મેદાનમાંથી નહાસી જતો હતો, તેવામા તે શાહપુરના હાથ ઉપર પકડાયો, અને તમામ રોમન લશ્કર, પોતાના શેહનશાહને કેદ પકડાયેલો જોઈ, પોતાના હથિયાર છોડી દઈ ધરાનના શેહનશાહને શરણ થયું.

મહાભારત ફતેહના પાહાડ ઉપર કોતરાવેલા ચીતાર.

સાસાની પાદશાહોએ રૂમ ઉપર મેલવેલી અત્યાર આગમજની, તેમજ અત્યાર પછીની સઘલી ફતેહો કરતાં આ ફતેહ સરવેથી વધારે મહાભારત હતી, કેમકે એ ફતેહ ધરાનના એક મોટા મહાન હરીફ શેહનશાહને જીવતો પકડી તેને કેદ કરવામા સમાયલી હતી. એ ફતેહ શાહપુરને એટલી બધી તો અગત્યની લાગી હતી, કે તેણે પાહાડો ઉપર એ મહાભારત ફતેહના ચીતાર પણ કોતરાવેલા છે.

રોમનો નવો શેહનશાહ.

વેલેરીયનના પકડાઇ જવાથી રોમનોની ગુમાનીનો દોર તુટી ગયો, અને તેઓ લાચાર થઇ ગયા. પારસી શેહનશાહ શાહપુરના ફરમાન પ્રમાણે આજ્યા વગર તુમાખી રોમનોનો છુટકો હતોજ નહી. વેલેરીયનને એવી આશા હતી, કે તેના પકડાયા પછી તેના દીકરાને રોમની ગાદી ઉપર શાહપુર બેસાડશે. પણ શાહપુરે એક મોટી દરબાર ભરી, વેલેરીયનના દીકરાને રોમના શેહનશાહ તરીકે કબુલવા ના પાડી, પોતાની મરજીનો શેહનશાહ રોમની ગાદી ઉપર બેસાડવાનો ફરાવ તેણે જાહેર કીધો, અને શેહનશાહ તરીકે તેને કબુલવા અને તાબે રેહવાનું ફરમાન શાહપુરે જાહેર કીધું. શાહપુરે રોમના નવા શેહનશાહ તરીકે સીરીયેડીસ નામના પોતાના એક રૂમી મિત્ર સરદારને રોમના નવા શેહનશાહ તરીકે, એક મોટી શાહી દરબાર ભરી મુકરર કીધો, અને તેને માથે રોમનુ તાજ મુકી તેને પેહલ્લુ ફરમાન એ આપ્યું, કે તેને હંમેશાં ધરાંનને તાબેદાર રેહવું. શાહપુરે આ મહાભારત બનાવની યાગારીમા સીરેડીયસને પોતે તાજ આપે છે, તેનો ચીતાર પણ પાહાડ ઉપર કોતરાવ્યો હતો.

• આખાં એશીયા-માઇનરમા પારસી શેહનશાહત.

પારસીઓની આ ફતેહ કાંઇ જોવી તેવી નહી હતી. રોમની શાહનશાહતનો આવી રીતે ફડચો કીધા પછી, શેહનશાહ શાહપુરે

આખું 'એન્ટીએક' શેહર જીતી લીધું, અને શિલીશીયા તથા કેપેડે-
શીયાના મુલકો ઉપર એકદમ ચઢાણ કરી, તે જીતી લીધાં. એટલેથી
નહી ધરાતાં, શાહપુરે 'સેન્ટ પૉલ' ની જન્મ જુમી ટારસસ જીતી
લીધી, અને ખીકટ પાહડી મારગોનો કબજો લેઈ, તે રસતે આગલ
વધી, પ્રખ્યાત સીઝરીયા શેહર ફતેહ કરી, આખું એશીયા માધનર
તાળે કીધું, અને સાં પારસી શેહનશાહતની ધબ ઉડતી કીધી.*

વેલેરીયનને શાહપુર ધરાં લેઈ આવે છે.

આ મહાન ફતેહ પછી શાહપુર પોતાના રાજધાની શેહર તરફ
પાછો ફર્યો. પણ તે કાંઈ એકલો પાછો ફર્યો નહી હતો. તે પોતાની
સાથ પોતાના શાહી કેદી વેલેરીયનને લેઈ આવ્યો હતો. એવું કેહ છે,
કે વેલેરીયનની દેખરેખ હેઠલ, કાફન નદી ઉપર, વીસ શીટ પોહલો,
અને બાર સો શીટ લાંબો એક ગંજવર મોટો પથરનો બંદ જે શાહપુરે
બંધાવ્યો, તે વેલેરીયનની દેખરેખ હેઠલ બંધાવ્યો હતો, જેનું નામ
'બંદે-કએસર' રાખવામા આવ્યું હતું.†

શાહપુરનું ધાતકીપણું.

રોમના શેહનશાહ વેલેરીયનને જેર કરી તેને કેદ કીધા પછી,
શાહપુરને માટે કેહવામા આવે છે, કે તેણે વેલેરીયન ઉપર ધણજ
ધાતકીપણું ચલાવ્યું હતું. પણ શાહપુરે એવી રીતે વેલેરીયન
ઉપર ચલાવેલાં ધાતકીપણાની હદિકત રૂમી લખનારાઓ લખી
ગયા છે, જે અલખતાં ધણી સહરાગાત ભરી કેહવાય છે, કેમકે
પ્રખ્યાત તવારીખનવેશ રોલીનસન એ વાત માનવા ના પાડે
છે. કાંઈ લખી ગયો છે, કે શાહપુર વેલેરીયનને પોતાના એક

* આ કાંઈ શાહપુરની મહાન ફતેહનો વિગતવાર હેવાલ નથી. અને કેરેલી
ફતેહનો ખારીક હેવાલ ફરનામામા આપેલો છે.

† સો. ૧૦૦ બલસારા, એમ. એ.

ગુલામ તરીકે ગણ્યો હતો, અને કાંઈ તે એટલા મુઠ્ઠી આગલ વધી લખી નય છે, કે શાહપુર જ્યારે ઘોડેસવાર થતો હતો, ત્યારે વેલેરીયનને વાંકો વલાવી, તે તેની પીઠ ઉપર પગ મુકીને ઘોડા ઉપર ચઢતો હતો. એટલુંજ નહીં, પણ વેલેરીયન જ્યારે મરી ગયો, ત્યારે શાહપુરે તેના શરીર ઉપરનું ચાંમડું ઉમેડી કઢાવી તેમાં ખુશખો ભરાવી, તેને એક ખ્રીસ્તી દેવલમાં લટકાવ્યું હતું.

પણ એ, અને એના જેવાં બીજાં સઘલાં બોહતાનો શાસ્ત્ર શીરદોસીના હવાલ ઉપરથી બોટાં પડે છે. ફેરદોસીના જણાવ્યા પ્રમાણે વેલેરીયન (અન્નનુસ) ઉપર શાહપુરે એવી કિસમનો કાંધખી જીલમ ગુજાર્યો નહીં હતો. શીરદોસીના જણાવ્યા પ્રમાણે તો શાહપુર વેલેરીયનને તેની ખુન્નરગીને લીધે હંમેશાં ધણુજ માન આપતો હતો, અને પોતે જ્યાંથી જતો ત્યાં વેલેરીયનને પોતાની સાથેજ રાખી, મુશકેલ કાંમોમાં તેની સાથે મસલત ચલાવી, તેની સલાહ લેતો હતો. આમજ જણાવ્યા પ્રમાણે શાહપુરે કાફન નદી ઉપર મંજવર પુલ બાંધવાનું કામ વેલેરીયનને (અન્નનુસને) સંપીધું હતું, અને એવુંજી જણાવવામાં આવે છે, કે તે પુલ બાંધવાનું પુરું થયા પછી, શાહપુરે વેલેરીયનની ખાએસને ખ્યાનમાં લેધ, તેને તેના વતન જવાની રજા આપી હતી.

એવાં એવાં, અને એના જેવાં બીજાં ઘાતપ્રીયણાંના ધણાક બોહતાનો, રૂમી લેખકોએ શાહપુર માટે જોડી કાઢી તવારીએ નોખ્યાં હતાં. પણ તે સઘલાંનું બોટાઈ પ્રખ્યાત ઇંગ્રેજ તવારીખનવેલ 'ગીબને' સાબુત પકડી પાડી, કદીથી તુટે નહીં એવી દલીલોથી તે બોટાઈ ખુલ્લુ કરી આપ્યું છે. શાહપુર પોતાના આ શાહી હરીફ તરફ કેટલાં માનથી જોતો હતો, તે એટલાં ઉપરથીજ જણાઈ આવે છે, કે કાફન નદી ઉપર વેલેરીયનની દેખરેખ હેઠલ તેણે જે બોટો પુલ બાંધ્યાં હતાં, તે પુલનું નામ

‘બંદે કબેસર’

આપું હતું. આજેમી એ રૂમી કબેસરનો બંદ એવે નામે ઓલખાયું છે.

શાહપુરે વસાવેલાં શહેરો.

શાહપુરે ઘણાંક શહેરો વસાવ્યા હતાં. એવાં શહેરોમા અહવાબમાં ‘શાહપુર’ નામનું, ખુજસ્તાનમા રૂમી કેદીઓને રાખવા માટે ‘કંદે શાહપુર’ નામનું, અને ખોરાસાનની સરહદ ઉપર ‘નીશાપુર’ નામનું શહેર પોતાના નામ ઉપરથી તેણે વસાવ્યાં હતાં.

હાજ્યાબાદમાંથી મલી આવેલો લેખ.

શાહપુરના બાબમા મલી આવેલા કેટલાક લેખ, નકસે-રખખ, અને નકસે-રસતમ ખાતે જણાયા છે. પણ એ સમજા નકસો કરતાં, એક જણવા જોય લેખ પુરાતન પરસીપોલીસની પડોસમા આવેલાં હાજ્યાબાદ નામના ગામમાંથી મલી આવેલો એક લેખ, કે જે લેખ આજ સુધી હયાત રહેલો છે, તે શાહપુરની મહાભારત ક્ષેત્ર ઉપર મોટું અજવાલું નાખે છે. એ લેખ ત્રણ ભાષામા કાતરાવેલો છે. એ ત્રણ ભાષા માહેલી બે ભાષા સાસાંની તથા ખાલદી છે, બ્યારે ત્રીજી ગ્રીક ભાષા છે. આ લેખમા શાહપુર પોતાને,

ધરાંન અને અન-ધરાંનના પાદશાહોનો પાદશાહ

તરીકે ઓલખાવે છે, અને પોતાની છુનીયાદનો સીલસીલો આપતાં જણાવે છે, કે તે ધરાંનના પાદશાહોના પાદશાહ મજદયશની પવિત્ર અર્દશીરનો બેટો, અને પાદશાહ પવિત્ર બાબકનો નખીરો છે.

આ લેખ ઉપરથી શાહપુરના બાબમા જે એક અગત્યની બાબત સાબિત થાય છે, તે એ કે પાદશાહ અર્દશીર ગમે એવો સુરવીર હોવા છતાં, તે માત્ર ધરાંન સર જમીનનાજ પાદશાહોનો પાદશાહ ગણાયો હતો, પણ શાહપુર તો જેમ ધરાંનના તેમજ અન ધરાંનના, યાને ધરાંન

સરહદની બહાર આવેલા મુલકોના પાદશાહોનો પણ પાદશાહ ગણાયો હતો.

શાહપુર—એક સાચો મજદયસ્ની પાદશાહ.

શાહપુરના અમલના મલી આવેલા સિક્કાઓમા ખાસ નવાઇ જેવું કંઈબી જણાતું નથી. પણ તે પોતાને એક ચુસ્ત ‘મજદયસ્ની’ તરીકે જણાવે છે. એ એકરાર ઉપરથી જણાઇ આવે છે, કે શાહપુર એક ચુસ્ત દીનદાર, અને મજદયસ્ની ધરમ ઉપર જનફેસાની કરનાર પારસી પાદશાહ હતો. પોતાના બાપને પગલે ચાલી, શાહપુરે પણ જરથોસ્તી ધરમના ગુમ થાયલાં પુસ્તકોને પાછાં મેલવવા, અને મજદયના કામનો ચોતરફ વધારે ફેલાવો કરવા માટે મોટી જેહમત ઉઠાવી રહ્યો હતો.

પેગમ્બરી દાવો કરનાર ‘માની’.

જરથોસ્તી આલમના કમનસીબે, જુદા જુદા જમાનામા જેમ ઠગારા ડોલ ધાલુઓ ધરમના નવા નવા ફતવા ઉભા કરી, નબલા જરથોસ્તીઓના નબલાં મનને બમાવી બેહકાવે છે, તેમ પાદશાહ શાહપુરના રાજ અમલમા પણ એવોજ એક ધરમ ઠગ, પેગમ્બરી દાવો કરવા બહાર પડ્યો હતો.

તે ધરમ ઠગનું નામ ‘માની ખ્યસ’ યાને ‘માની’ હતું. તે એક બાહોશ ચીતારો હતો. તેણે જુદા જુદા ધરમનો અભ્યાસ કરી લોકોને બમાવી બંબેરીયાં હતાં, અને તેમ કરી તેણે એક નવો પંથ ઉભો કરીધો હતો. પેહલ્લાં તો તે ‘ખ્રિસ્તી’ થયો, અને ‘અરબંગ’ નામે એક પુસ્તક લખીને ખ્રિસ્તી ધરમને તે સુધારવાની તળવીજ કરવા લાગ્યો. તેની આવી વાંધાંબરી ચક્રણને લીધે, ખ્રિસ્તી પાદરીઓએ, ‘માની’ને પોતાના પંથમાથી હાંકી કાઢાયો હતો, જેથી પાદશાહ શાહપુરની મદદ માગી તે પોતાનો નવો ધરમ ફેલાવવાની તજવિજ કરવા

લાગ્યો. પણ તેના આચાર વિચારો નુકસાન કરનારા જણાયાથી તેને દેશનિકાલ કાઢાયો હતો.

હોરમજ.

શાહપુર પાદશાહ ઇસવી ૨૭૧ માં ૩૧ વરસ રાજ અમલ ચલાવી ગુજર પામ્યો હતો. શાહપુરના ગુજરવા બાદ તેનો દીકરો હોરમજદ ધરાનની માદી ઉપર બેઠો. આ હોરમજદના જનમની કાઠાણી અર્દશીર આબેકાનના દારતાનના છેવટના ભાગ સાથે ધાડો સંબંધ ધરાવતી હોવાથી, આ દારતાનમાં તેનો સંક્ષેપ હેવાલ આપેલો વાંચકો જોઈ શકશે. પાદશાહ હોરમજદની જીંદગીના દારતાનને અર્દશીરની હકિકત સાથે કાંઈથી ધાડો સંબંધ હોય એમ નહીં લાગ્યાથી, તેના જનમની કાઠાણીનેજ ફક્ત આ પુસ્તકમાં દાખલ કરી છે, કેમકે અર્દશીરની જીંદગીના હેવાલ કરતાં અર્દશીરના દીકરા શાહપુરની જીંદગી સાથે હોરમજદના જનમને વધારે સંબંધ હતો.

એટલું છતાં કહ્યા વગર ચાલતું નથી, કે પાદશાહ હોરમજદની જીંદગી, અને તેનો રાજ અમલ ધણેજ ટુંકો નિવડ્યો હતો. હોરમજદના અમલમાં કોઈથી રાજ્ય સાથે કોઈથી કીસમની લડાઈમાં ધરાનને ઉતરવું પડ્યું નહીં હતું. એનો અમલ ધણેજ સુલેહ અને કાંઈથી ખટપટ વગરનો નિવડ્યો હતો. પોતાના બાપ શાહપુરના ગુજર પામ્યા પછી, હોરમજદે ફક્ત એકજ વરસ ધરાન ઉપર અમલ ચલાવ્યો હતો, કેમકે તે બીજેજ વરસે ગુજર પામ્યો હતો.

અર્દશીરનો અમલ.

અર્દશીરના સંખ્યા બંધ સિલ્લાઓ ઉપરથી એવું માલમ પડે છે, કે અર્દશીરે ૪૦ વરસ સુધી રાજ કર્યું હતું. એ બીનાને શીરદોસી તેમજ અલબીરની ઉપરાંત બીજા તવારીખનવેશો પણ ટેકા આપી ગયા છે.

અર્દશીરના પાહાડો ઉપરના લેખ અને ચિતારો.

એ પાદશાહના પરવતો ઉપર કોતરાવેલા મલી આવેલા ચિતારો, અને પેહેલવી લેખો ઉપરથી તેની તવારીખના સંબંધમાં, તેમજ માજદયસ્ની મજહબના સંબંધમાં કેટલુંક નવું અજવાલુ પડે છે.

અર્દશીરના સિક્કા પાંચ જાતના છે. તે જેમ સુંનાના તેમજ રૂપાના પણ છે. સુંનાના સિક્કાનું વજન ૩૬ ગ્રેનનું છે. અર્દશીર ધરાનનો શેહનશાહ થયા પછી તેણે પડાવેલા સિક્કાઓ ઉપર પાદશાહનો ચીતાર ફાતરાવેલો છે, અને તે ઉપરાંત

‘ મજ્જીસ્ત બગી અર્તક્ષિત્ર મહકા ’

અથવા કોઇ ઠેકાણે ‘ મહકાંત મહકા અધરાંત. ’ યાને “ખુદાને માનનાર પવિત્ર અર્દશીર ધરાનના પાદશાહનો પાદશાહ” એવા લેખો છે. વધી એજ સિક્કાની બીજી બાજુએ આતશનું પાતરું છે, જેની આસપાસ એવો લેખ છે :

અર્તક્ષિત્ર નવાજી.*

અર્દશીરના પાહાડો ઉપરના ચીતારો, મુખ્ય કરી તખ્તે બોસ્તાન, નક્ષે રસ્તમ, શીરજખાદ વિગેરે પાહાડો ઉપર ફાતરેલા મઝી આબ્યા છે. કોઇ કોઇ ઠેકાણે અર્દશીર અને તેનો દીકરો શાહપુર ઘોડેસ્વાર થયેલા, તો કોઇ ઠેકાણે પ્યાદા ઉભેલા જણાય છે. કોઇ ઠેકાણે અર્દશીર પોતાના રસાલેદારો સાથે જણાય છે.

અર્દશીરનું વસિહુતનામું.

શાએર શીરદોસી પ્રમાણે પાદશાહ અર્દશીર બાબેકાંત ૭૮ વરસની હિંમરે ગુજર પામ્યો હતો. મરતી વખતે તેણે પોતાના દીકરો શાહપુરને ધણીજ જણવા ભેગ નસિહતો કરી હતી, જેનો મુખ્લસર સાર અતરે રજુ કરી આ લખાણ દીવાયો સમાપ્ત કરે છું.

ન્યૂ ફોરાસ રોડ,
એડવર્ડ બિલ્ડીંગ.
પોસ્ટ બાંટ રોડ.
૯ મી નવેંબર ૧૯૨૨.

ફ. જી. પેટ્ટર

* આ શબ્દોનો અર્થ કોઇ એવો કરે છે કે: “અર્દશીરનું આતશનું પાતરું” અને બીજાએ એવો અર્થ કરે છે, કે: “ગાયન કરનાર અર્દશીર.” (કાં ૦ અં ૦ બાં ૦)

ખનામે યજ્ઞદાં

મ હાં ન

અદશીર બાબકાં ન

પ્રખ્યાત પારસી પાદશાહ.

સાસાંની વંશમા થઇ ગયલા સવલા જરથોસ્તી પાદશાહોમાં અદશીર બાબકાંનનો જમાનો ઇરાંનની તવારીખમા અતી ઘણો અગત્યનો કેહવાયો છે.

બહુમન યસ્તમા કરેલા સાત ઇશારા.

બહુમન યસ્તમા જણાવ્યું છે, કે પેગંમ્બર જરથોસ્તે સ્વપનામાં એક ઝાડ જોયું હતું. તે ઝાડને સાત ડાંખલી હતી. તે સાત ડાંખલીઓ સુંન્ના, રૂપાં, ત્રાંબા, પીતલ, કસ્લાઈ, પોલાદ અને લોખંડની હતી. દાદાર અહુરમઝદે જરથોસ્તને એ સાત ડાંખલીઓનો ભેદ સમજાવતાં જણાવ્યું કે:—“એ ઝાડ તે આ દુનિયા છે, અને ધાતુની સાત ડાંખલીઓ તે જુદા જુદા સાત જમાના છે, જે ઇરાંનની તવારીખમાં ધરમ સંબંધી સાત તખક્કા છે.” એ મુજબ:—

૧. સોનેરી જમાનો તે પાદશાહ ગુસ્તાસ્પનો છે.
૨. રૂપેરી જમાનો બહુમનનો છે.
૩. ત્રાંબાનો તે ‘વદખશ્ત’ (આસ્કાની પાદશાહ)નો છે.
૪. પીતલનો તે અદશીર બાબકાંનનો છે.

૫. કલ્લાઇનો તે બેહરાંમ ગુરનો છે.
૬. પોલાદનો તે નૌશેરવાન અદલનો છે.
૭. લોખંડનો તે આરખોની કુતેહનો છે.

અર્દશીરનો જમાનો.

અર્દશીરની આગમજ પારથીયં વંશનો અમલ ધરાંન ઉપર ચાલતો હતો. તેમની હકુમત ગમે એવી બોહોલો હતી, છતાં ધરાંનમા તે જમાનો અધકાર તરીકે જણાયલો હતો, જે યુરપની તવારીખમા Dark Ages યાને 'સિદ્ધા જમાનો' તરીકે નોધાયલો છે.

એ સિદ્ધા જમાનાનો અધકાર અર્દશીરે નાબુદ કીધો હતો. તેણે ધરાંનની અસલી હકુમત નવેસરથી સજીવન કરીને સ્થાપી; તેણે ધરાંની કારોબાર સુધાર્યો, અને માઝદીયશની દીનને સજીવન કીધી. એ જમાનાને યુરપની તવારીખમાં 'રેનેસાંસ' યાને સજીવન થવાનો જમાનો જણાવ્યો છે.

એવા એક દીનચુસ્ત, દીન અને દુનિયાંને સજીવન કરનાર મહાત્માના ગુણ અને કારકિર્દિનું બયાન દરેક જરથોસ્તીએ મનન કરવું ઘટે છે.

હવે લાવ સાદી હકીકતની જાંમ,
કરું હું ખતમ શાહનામું તમામ.
કિસ્સો નવો એક કરું હું બયાન,
કથન હું કથું અર્દશીર આખકાંન.
સિકંદરે છતિ ધરાંન જ્યાર,
પામાલ કીધો મૂલક સુલતન.
હવે એ સિકંદરને દીલ ગુમાન,
સજીવન રખે થાય મુલકે ધરાંન.

ખનીને દૂરંદેશ કીધી કળા, કિધા તેણે ધરાનના ભાગલા.^૧

૧. સિકંદરે ધરાંનને ફેંટક કરી તારાજ કીધા પછી તેને એવી સ્ત્રીકર પડી, કે ભવિષ્યમાં ધરાંનીઓ કાઠખી વખત પોતાનો અમલ સંભવન કરી રૂમ અને યુનાન ઉપર ચઢકાઇ લાવશે, માટે તેણે પોતાના ઉરતાઢ અને વજર અસ્તર્તાતલીસ (Armstrong) ની સલાહ લેવા એક કાગજ લખી જણાવ્યું, કે:—“હું હિંચાથી હિંદુસ્થાન અને ચીન તરફ જવા ધારું છું, પણ મારી ગેરહાજરીમાં ધરાંની ખુશરોગો, અમીરો અને ઉમરાવો તુફાન ઉઠાવે, અને મારી સ્થાપેલી હકુમત ઓંધી પાલી, રૂમ અને યુનાન ઉપર ચઢકાઈ કરે, માટે હું સચલા લાગવગવાલા ધરાની અમીરો અને ખુશરોગોને કતલ કરું કે જેથી કેઈ બલવો જગાડે નહીં.”

આ કાગજના જવાબમાં, વજર એરીસોતલે જવાબ આપ્યા કે: “લડાઈની વખતે બાહુદરી, હલેરી, અને હુશીયારી દેખાડવાના ધરાંનીઓમાં ખાસ ગુણ છે. અગરજો તું એવા ધરાંની બહાદુરોને મારી નાખશે, તો યાદ રાખજે, કે તું દુનિયામાંથી હુશીયારી અને બાહુદરીના સ્થાંભને ઉખેડી નાખ્યા જેવું કામ કરશે, અને તેઓને બહલે તેઓની જગ્યા ઉપર ધરાંનનો રાજ કારોબાર હલકી ખુનિયાદના માનસોને આપવો પડશે, અને જો તેમ થયું, તો યાદ રાખજે કે આ દુનિયામાં કોઈ પણ બદી અથવા કીતનો અને આદત એટલી ખુબારી ઉપજાવતું નથી, કે જેટલી ખુબારી હલકી ખુનિયાદના માનસો, ચહડતા ઝાંધા ઉપર આબ્યાથી ઉપજાવે છે. એટલાં માટે એવી બહાદુર કામના ખુશરોગોને મારી નાખી તારી કિસ્તીને કલંક લગાડતો ના. * * * તુને મારી લલામણ છે, કે ધરાનના મુલકે મુલકમાં જ્યાંથી તું એક લલા રાત્તને જોય, ત્યાં તેને રાત્ર્ય આપજે. હરેક રાત્તને રત્તત્ર કરજે, કે જેથી તેઓ પોત પોતાની રત્તત્રપણું જાળવવા અને પોતાની દોલત વધારવા માહોમાહે હરીફાઈ ચલાવશે, અને માહોમાહે લડી મરશે, અને તેઓ પોતાના કાંમમાં એટલા તો મશગુલ રહેશે, કે રૂમ ઉપર ચઢકાઇ લાવવા જેટલો વખત કે કુરસદ તે લોકને મલશે નહીં, અને તથી તુને દુર દેશ જતાં ચિંતા રહેશે નહીં.”

એરીસોતલની આ સલાહ મઠ્યા પછી, સિકંદરે આખા ધરાંનને જુદા જુદા ભાગોમાં વેંટચી નાખી, હરેક ભાગ ઉપર એક એક હાકિમ મુકરર કીધા હતા.

(કારનામે અર્ધશીર બાબકાંન.)

દલીશ દિલાવર હતા જે ગૂઝન,
 થયા તેઓ મુલકે તવાયક^૨ જમીન.
 થયાં એ રીતે સાલ બે સો^૩ પસાર,
 થયો કોઇખી ના શાહ મુખ્તીયાર.
 થયો શાહ નહી કોઇ સરવોપરી,
 મગર હાકેમોની હતી મેહતરી.
 હતો તે સમે કહખુદા^૪ અર્ધવાંન,^૫
 ખેરદમંદ, બાહોશ, બતે કિયાંન.
 બુબ્બરગી બૂલંદી હતી બખ્તવર,
 અમલ કરતો ઇસ્કાંન પારસ ઉપર.
 હતો એક અરદવાંનનો મર્જખાંન,
 તે હાકેમ હતો ઇસ્તખરનો મહાંન.
 મુબારક હતું તેનું બાબક નામ,
 બાહોશ, દિલાવર વિના કાંઈ ખામ.

*

*

*

૨. મુલકે તવાયક યાને બુદાબુદા મુલકના રાજ્યો.

૩. એ બસો વરસ મુધી ઇરાંનના આખા મુલક ઉપર કોઇખી પાદશાહ, શેહ-
 નશાહ તરીકે અમલ કરતો નહી હતો.

૪. કહ ખુદા યાને હાકેમ.

૫. અર્ધવાંન, અશકાનીઅન વંશનો પાદશાહ હતો, અને તે ઇસ્કાંન અને
 પારસ * તથા તેની અતરાકમા આવેલા ભાગો ઉપર હાકમી ચલાવતો હતો. એ અર્ધવાંનનું
 અસલ નામ બેહરાંમ હતું, પણ તે ઘણા બહાદુર અને જોરાવર હોવાને લીધે, અર્ધ-
 વાંનને નામે ઓળખાતો હતો. એ અર્ધવાંને ઇસ્તખર ઉપર બાબકને હાકમ તરીકે
 મુકરર કર્યો હતો. (કાં બાં બાં)

* શાહનામામાં પારસને બદલે શીરાજ જણાવ્યું છે. (કરતા.)

શેહનશાહ દારાની કબ્ર, અને તેના દીકરા
સાસાંનની નાહસ ભાગ.

દારાની^૧ જંગે કબ્ર જ્યારે થઇ,
ખુલંદ આદશાહી ફના થઇ ગઇ.
પિસર એક દારાનો સાસાંન^૨ હતો,
દૂરદેશ, દાના, મરદાન હતો.
કબ્ર બેઠ પેદરની થયો લાઇસાજ,
વતન છોડી નાહસી ગયો દુર દરાજ.
કિધું તેણે હિન્દુસ્થાન જઇ વતન,
આલાહ ખાતર કીધું પસંદ.
કિધી રંજ ભારી બની સારવાંન,^{*}
વસિયો કેંક પેહડી હિન્દુસ્થાન.
છુપી રાખી ખુનિયાદ અને નામ-ઠાંમ,
ગરીબીની અંદર કીધું મુકામ.
છુપી રાખી હાલત, વતન ને સદન,
કિધાં એક ખાનુની સાથે લગન.

૧. દારા જ્યારે ઇરાંનવેજનો શેહનશાહ હતો, ત્યારે રૂમી સિકંદર ઇરાંન ઉપર ચહાઇ લાગ્યો હતો. દારાની એ મહાન લડાઈમા હાર થઇ, અને તમામ ઇરાંનવેજનો મુલક સિકંદરે તારાજ કીધો, આતશખાનાંઓને સર્વ કીધાં, અને માઝદીયસની દીનના પુરતદો ખારી નાખી, ઇરાંનને ૯૦૦ કહખુદાઓમા વેંડથી નાખ્યાં હતાં. (કાં ૨૦૦ ખાં)

૭. દારાનો સાસાન નામનો એક દીકરો હતો, તે પોતાના ખાપની હાર અને કબ્ર પછી હિન્દુસ્થાન તરફ નાહસી જઇ વસ્યો હતો.

* સારવાન માને દોર ચરાવનાર ગોવાલીયો.

પચઢા થયો એક પિસર ગુલકાંમ,
 સાસાંને રાખ્યું સાસાંન નામ.
 હુરએક પેહુડી જનતી પેસર,
 સદા નામ સાસાંન ધરતો પેઢર.
 બની ચાર પેહુડી સાસાંનની,
 હુતી મેહુર તે પર ચઝઢાંનની.
 કઢી આખ મલતું, મલતું ન નાન,
 મેહુલોનો માલેક થયો લા મકાંન.

સાસાંનનું ઇરાન તરફ પાછા જવું, અને ત્યાં એક
 ભરવાડ તરીકે નોકરી કરવી.

જમાનાના દોરથી મેહલમાં વસનાર શાહ દારાનો દીકરો,—સાસાંન—
 પોતાના આપતુ રાજપાત ગયા પછી, અને તેની કબૂ થયા પછી, તે
 પોતાના જીવની સલામતીને ખાતર, વતન અને દેશને છોડી, હિન્દુસ્થાન
 તરફ નાહસી, ત્યાં જઈ વસ્યો હતો. હિન્દુસ્થાનમાં તેને પોતાનું નામ
 અને ખુનિયાદ બિલકુલ છુપાં રાખ્યાં, અને ગરીબીમા વસી, ત્યાં
 પોતાનું ગુજરાંન કરવા લાગ્યો. હિન્દુસ્થાનમા તે એક બાંતુ સાથ
 લગનના ગાંઠથી જોડાયો, અને તે લગનથી તેને ત્યાં એક દીકરાનો
 જનમ થયો. તે દીકરાનું નામ પણ તેણે સાસાંન રાખ્યું. એવી રીતે
 ચાર પેહુડી સુધી, આપને ત્યાં પેઢા પડેલા દીકરાઓનું નામ સાસાંન
 રાખવામાં આવ્યું હતું.

એવી રીતે ગરદીશના ચક્રમાં કચડાઈ ગયલી પાદશાહ દારાની
 ઓલાદ માહેલો એક છેલ્લો સાસાંન, હિન્દુસ્થાનથી નિકલી
 ઇરાંન તરફ મોટી રંજ એવી ધધાની શોધમાં ગયો. નસીખ સંજો,

અર્ધવાનના રાજમા, ઇસ્તખર મધે બાબક હાકમી કરતો હતો, ત્યાં તે જર્ઘ લાગ્યો, અને એ બાબકને ત્યાં સાસાંન એક ભરવાડ તરીકે નોકરી રેહ્યો. હિંયાં સાસાને પોતાની ઔલાદની નિશાણુ બાબકથી છુપાવી રાખી હતી.

બાબકે જોયલો એક અજબ જેવો સ્વપ્નો.

નસિબાથી સાસાંન થઇને નિરાસ,
ખનિયો તે ભરવાડ બાબકનો ખાસ.

એ ભેદ અજબ તારો આસ્માન છે,
કે દારાની નિશાણુ સાસાંન છે.

અએ ગરદાને ગરદીશ, એા બેઠમાન,
તે દારા એ દારા કિધો સારવાંન.

* * *

એક રાત બાબકે ઢીઠો ખૂવાખ,
પ્રકાશે છે સાસાંન સર આફતાખ.

ફરી ખીજી રાતે જોયો ખૂવાખ,
સુફેદ એક હાથી ઢીઠો પુર રૂઆખ.

જોઠોતો તે પર સાસાંન સવાર,
ચલકતી હતી હાથમાં તલવાર.

૮ સાસાંન દારા પાદશાહની તોખમથી હતો, અને સિંકન્દરે ઇરાંન ફતેહ કીધા પછી, તે નાહસભાગ કરી રેહ્યો હતો.

૯ સાસાંનના માથા ઉપર મુરજને પ્રકાશ તો બાબકે સ્વપ્નનાપા જોયો. આ બાબતની હકિકત ફીરદોસીના શાહનામામાં આપેલી જણાતી નથી. એ હકિકત કારનામે અર્ધશીર બાબકનામાંથી લીધી છે. ખીજી અને ત્રીજી રાતના સ્વપ્નનાની હકિકત શાહનામામાંથી લીધી છે. (કરતા)

ઘણાકેા ઉમેલા દિઠા આસપાસ,
 ઝુંકાવી સર તેને ઠરતા નમાજ.
 રિજતા હતા સૌ સુણી સૂખન,
 ગમખારોના ગમ થાતાં દફન.
 પડી રાત ત્રીજી ફરીને જ્યાર,
 હતો તેજ ખાખકને મન વિચાર.
 પડ્યો નિન્દમા તે થઇ પુર મસ્ત,
 દિઠો ખાખમા એક આતશપરસ્ત.
 હતા હાથમા ત્રણ આતશ^{૧૦} ખૂલંદ,
 બલકતું દિઠું તેથી ચમકી ગગન.
 બેઠ ખાખ ખાખક થાયો બિહાર,
 ખૂલાવી નળુમી અતી હુશિયાર.
 હકિકત કિધી ખાખની આશકાર,
 બહાર કરો ખાખનો ઇસાર.
 અકલમંદ નળુમીએ દીધો જવાખ,
 અએ શાહ સૂણો ખાખનો ઇતેખાખ.

દોહરો.

અએ શાહ ખાખક તમ સૂણો,
 સ્વપનાનો કહું હાલ.
 જે નર દીઠો ખાખમાં,
 તે થાશે ભુપાલ.

૧૦. એ ત્રણ આતશો, આદર ગુશરપ, આદર ખોરઠાદ, અને આદર ખુરજન મેહર હતા. (૬૦ ૭૦ ૪૦ મોદીના શાહનામાનાં ઠાસનાનો.)

જે એ તાસીર ના ફળે,
અફળ અને મુરાદ.
તો ફળ અંતે પાંમશે,
બેશક તેની બોલાદ.

આ બાબની વિગત નજીમીએ પાદશાહ બાબકને ખુલાસા વાર
સમજાવતાં કહ્યું, કે: “ જે ધણીને તેં બાબમાં જોયો છે, તે પોતે,
અથવા તો તે ધણીના દુરજન્દમાથી કાઢળી આ જેહાનની પાદશાહીએ
પોહ્યશે; કેમકે રવપનામે જોયેલો સુદૃઢ રંગનો હાથી એ ગાલેખી, તવા-
નાઈ અને ફતેહની નિશાણી દેખાડે છે.”

ખુવાબની તાસીર સાંભળી બાબકે સાસાંનને બોલાવી મંગાવ્યો.

સૂણી આંખે તાસીર અજબ બાબની,
ખુશી થઈ બાબકને દીલ ઘણી.
તૂરત તેણે કીધો એવો હુકમ,
ખૂલાવો સાસાંન જઈ એકદમ.
ગયાં દોડતાં ત્યાં હતા જે નફર
કહ્યો હાલ સાસાંનને જીવંતર.

*

*

*

સૂણીને લરજ્યો સાસાંન હુકમ,
નવી શું બલા છે લખેલી દરમ.
ગયો એકદમ ઝટ બાબક મુકાંમ,
નમીને કિંધી ખુબ બિહતાં સલાંમ.

ખૂલાવી દિધું વાહનથી સનમાન,
 કહ્યું એમ ધિરજ દઇ, 'ના ડર જવાંન.'
 લઇ પાસ બેઠો બાબક સાથ,
 પુછવા તે લાગ્યો ધીરથી વાત.
 "જવાંન મર્દ કહે તું ખોલી જખાંન,
 મને કહે તહારી તોખમ નિશાંણુ.
 પેઢર કોણુ તહારો, શું નામ છે,
 વતન કાંહ તહાડું કિયું ગામ છે.
 કર ચુકતશુ રાસ્તી દીલ ધરી,
 કહે વાત જે હોય તહારી ખરી.

સાસાને બાબકને જવાબ દીધો:—

કહ્યું એમ સાસાને, ઓ શેહરિયાર,
 સદા તારો કાયમ રહેજે કરાર.
 જમાનાનો મુજ પર અજબ ફંદ છે,
 મરું જો હું આજે, તો આણુંન્દ છે.
 બેખર છે જીંદગી હાલ તંગ,
 બલા ભારી સરપર મિસલ કાળરંગ.
 જીવતહાંન જો તું બક્ષે મને,
 તો હાલ મારો કહું હું તને.
 જમાનો મહારો નથી પાસખાંન,
 અગર દે વચન, તો ખોલું જખાન."

*

*

*

કહ્યું આખકે એમ “ઓ ગમગોસાર,
કરે કાં ફિકર તું બની બેકરાર.
વચન મારો આપું ખૂદા રૂબરૂ,
કર રાસ્ત જે હોય તું ગૂંફતરૂ.”

સાસાંને પોતાની તમામ હકિકત આખક
આગલ જાહેર કરી.

સાસાંન પોતાના પાદશાહ આખકની પોતાની તરફ આવી કિસમની
દિલસોળ જોઇ ઘણાજ ખુશી થયો, અને તેને આપેલા વચનને માન
સાથ પોતાને માથે ચડાવી, પોતાના ખાનદાનનો ભેદ જાહેર
કરતાં તે બોલ્યો:--

“હકીકત સુણુ માહરી શેહરિયાર,
હું સાસાંનનો બેટો છું નીરધાર.
નિયાંગાન મારો શાહ અર્દશીર,^{૧૨}
રહ્યા છે તવારીખમાં ચાહગીર.
સિતમગર સિકન્દર રૂમી શેહરિયાર,
કિંધું જ્યારે ધરાંનને ખારજાર.
થઇ જ્યારે દારાની હસ્તી ખતમ,
ફના તેણે કીધાં વતન ‘ને ધરમ.
હતો મારો ન્યાગાંન દારા પેસર,
નહાસી ગયો હિન્દ તે નામેવર.

૧૨. શામ્શેર શીરદોસ્તી પોતાના: શાહનામામાં, કેઈનતન અરશન્દીયારના દીકરા બહુ-
મનને અર્દશીરને નામે બોલાવ્યાં છે. મગર હખામની વંશની તવારીખ પ્રમાણે
ધરાંનના છેલ્લા પાદશાહ દારાનો દીકરો, તે આ સાસાંનનો નિયાંગાન હતો. આ દારાનાં
શાહનામા પ્રમાણે સ્વેચ્છું હોવાથી, આ નોંધ લેવી જરૂરી લાગે છે. (ક્રતા)

વસી મૂઠ્ઠાસીમે છૂપે નામથી,
 ગૂજારી છુંદગી વિના ખાંમથી.
 જમાનાના હોરે થયો મહાત છું,
 હું તૂળમે દારાની ઔલાદ છું.
 એ મૂજ ન્યાગાનનો હાલ છે,
 આ ગરદિશની કેવી જૂવો ચાલ છે.^{૧૧}

* * *
 સણી હાલ ખાખકે થયો ગમખાર,
 વેહતી થઇ આંખોથી નીર ધાર.
 ભરી હાય હમમા કીધો પૂકાર,
 ઓ ગરદાંને-ગરદુ! અજળ તારો માર.
 પડી કેમ તમ પર ગજળની નિગાહ,
 જૂલમ ભારી તુજ પર એ નારવા.

* * *
 સાસાંનનો ભેદ જાણી ખાખક બેહુદ ખુશી
 થયો અને તેને પોતાનો
 જમામ કીધો.

કહ્યું ખાખકે, “સુણ આલીવિકાર,
 સફા તન કરવા હમામે^{૧૩} સિધાર,
 સજ સાજ સંગાર પોશાક તન,
 રહી મારે મેહલે કર તું ચમન.”
 હકિકત જાણી લીધી મહાંનની,
 છૂપી વાત રાખી નિયાગાંનની.

૧૩ હમામખાનુ ચાને અધોળ કરવાની જગ્યા.

હૂકમ કીધો એકદમ બુલાવી નફર,
 ઇફાજત કરો મનથી ખુબતર.
 લઈ જાવો મેહલે સાસાંનને,
 સફા તન કરાવો હીલજનને.
 જરીના એક પોશાક લાવો તૂરત,
 સજાવો સંગાર ધરી તમ ઉલટ.

* * *

હજુરીમે આવી ઉભા સૌ ગુલાંમ,
 નમીને કિધી સૌ ગુલામે સલાંમ.
 વસિયો મેહલ અંદર સાસાંન જઈ,
 કિધો બાબકે ચાહી તેને જમઈ.

અર્દશીર બાબકાંનનું જનમનું.

પૂરી થાઈ નાખત નવ માસની,
 ખિલી રહી કલી ગુલ જગર આસની.
 સાસાંનની બાનુએ હીધો જનમ,
 સપુત એક બેટો નુરે ચશમ.

રૂપમા રૂપાલો મિસલ અર્દશીર,
 કદમા કદાવર, અજબ હીલપચર.

પેદર જોઈ ફરજન્દ મિસલ લાલાફામ,
 મૂબારક રાખ્યું અરદશીર નામ.^{૧૪}

૧૪. કારનામે અરદશીર બાબકાંન, તેમજ શાહનામામાં જણાવ્યા પ્રમાણે, અર્દશીર બાબકની દીકરીનો દીકરો અને સાસાનનો ઉકરો હતો, પણ બાબકે તેને દીકરા તરીકે કરી લીધેલો હતો, તેથી અર્દશીર બાબકાંનને નામે તે ચોલખાઈ ગયો છે. (કાં ૨૦ બાં ૦)

થયો પુત મોટો વહ્યાં જેમ સાલ,
વસી સુખ ચેને રહ્યો ખુશહાલ.

ઉંમર જો કે નાહતી, મગર પુરવીન.
હરદેશ દિસતો મિસલ દુરખીન.

શિખીયો લડાઈના હુન્નર ઇલમ,
વિચારીને આગલ ધરતો કદમ.

બળમા તે બનિયો પૂરો પેહલવાંન,
કેહતા સહુ અર્દશીર બાબકાંન.

અર્દશીરની ખુબી વિશે અર્દવાંનને ખબર પડી.

હતો ઇસકાંને શાહા અર્દવાંન,^{૧૫}
પૂગી અર્દશીરની ખબર તેને કાંન.

ઉડતી ગઇ ઇસ્તખરથી ખબર,
કે બાબકાંને ત્યાં છે એક પિસર.

ઉંમર સાલ પંદર, નથી કંઈ જીયાદ,
સદા સુખ હસ્તુ, સદા હીલ શાદ.

બળમા છે બાહોશ, ઉંમર જવાંન,
રૂપે રૂપાલો, રોશાંન રવાંન.

અકલમંદ દાનેશ, અજબ પુરતાબ,
અજબ તેની સજ ધજ, હસીનો હખાબ.

૧૫ પારથીઅન વંશનો છેલ્લો પાદશાહ અર્દવાંન જેને યુનાનીઓ આરકો-
બેટ્રસ નામે ઓલખાવી ગયા છે.

અર્દશીરને પોતાની તરફ મોકલવા માટે બાબક

ઉપર અર્દવાંને લખાવટ કરી.

ખખર જાણી ખુશી થયો અર્દવાંન,
થયો તે તલખગાર, જોવા જવાંન.

લખ્યો એક રૂકો બાબક ઉપર,
કે અએ મર્દ ખાહોશ, દાનેશવર.

મલી છે મને એમ ખખર દિલપજર,
પિસર તારો નામે છે અર્દશીર.

સૂણી થયું મુસ્તાક માફ જાગર,
નજરથી નિહાલું તહારો પિસર.

અરજ છે મહારી એ નેકનામ,
પિસર તારો મોકલ મહારે મુકામ.

ગણી મુજ ફરજન્દ, કરશ દીલસરી,
નજરથી ન રાખસ, દુર એક ઘડી.

સંસાલી રાખશ એ ગર્દનફરાજ,
દરખારે મારી કરશ સર્ફરાજ.

રવાના તું કરજે તૂરત અર્દશીર,
હું જોવા, 'ને મલવા થયો છું અધીર.

અર્દશીરને દુઃખી દીલે અર્દવાંન પાસ
બાબકે રવાના કીધો.

પાદશાહ અર્દવાંનનો આવી મતલબનો પેગામ જ્યારે બાબકે
વાંચ્યો, ત્યારે તેની દલગીરીનો પાર રેહો નહી. પોતાની
દીકરીના દીકરા અર્દશીરથી તેને છુટો પડવા ખિલકુલ ગમ્યું નહી,

કેમકે તે તેને ઘણાજ વાહલથી ચાહતો હતો. પણ તે લાચાર હતો, કેમકે અર્દવાંન એક મોટો પાદશાહ હતો, અને બાબક તેના પ્રમાનને માન આપવા બંધાયેલો હતો. ફલગીર દીવે બાબકે જવાન અર્દશીરને પોતાની પાસે બોલાવી, તેને ગળે લગાડી અર્દવાંનના પેગામ વિશે સમજાવ્યો, અને સઘલી બીનાથી તેને વાકેફ કીધો.

એ વાંચીને બાબક થયો ફલગીર,
વરસી રહ્યાં ખુબ આંખોથી નીર.
પિસર કીધો મોટો, લડાવીને લાડ,
જૂદાં જોઈ લાગી કળતી કટાર.
લગાડી ગલે અર્દશીર ફીલજાન,
કહ્યું: “તુંજ સરપર ખૂદા મેહરબાન.
લખે છે મુજ પર શાહ અર્દવાંન,
પિસર તારો મોકલ મહારે મકાન.
રજા છે મહારી, હું મજબુર છું,
મગર તુંજ નુર વન બેનુર છું.
લખાવટ કરું છું મોંજત કરી,
નજર પાસ રાખે તૂંને હર ઘડી.
રવાના કરું છું એ રોશન રવાંન,
એ ઘડપણમે મારો છે ચેરાગે-જાન.
કહ્યા છે એને શિખામણ સુખન,
એ સમજે છે તારો દરજ્જો ખૂલ્લન.
સદા રેહજે એ પર તારી પનાહ,
થજે તુંજ દુશમન જગમા તબાહ.”

બાબકની રખથી અર્દશીરનું હઢીઓ
લઘ અર્દવાંન પાસ જવું.

પોતાના મુરખી અને પાદશાહ બાબકના આવા દીલસોજી બરેલા સખુનો સાંભલી અર્દશીર દલગીર થયો, અને, અંતે તેણે અર્દવાંન પાસ જવાની તઘવારી કીધી. અર્દશીરે પોતાના મમાવા બાબકને કોપ્રખી રીતે ફિકરમંદ નહીં બનવા સમગ્રબધું:

લઘ સાથ નોકર ઉમંગી સવાર,
લિધાં ગંજ સંગ જંગના હુથિયાર.
નેજા 'ને ગુરજ, ઘોડા લગાંમ,
સમશીર, ભાલા, જરખફત કાંમ.
એ હઢીઓ અરઢવાંન થકી દીલપજાર,
લઘ સંગ નિકલીયો ભલો અર્દશીર.
મમાવાને ભેટી ગયો 'રય' શહેર,
મલ્યો ત્યાં શાહ અર્દવાંનને ઢલેર.

* * *

અર્દશીરનું પાદશાહ અર્દવાંન પાસ જઈ પુગવું.

પૂગ્યો જઈ અરઢવાંનની તે હજુર,
નમી બોલિયો તે અદબથી પુર.
સિક્કતથી ભરી તેણે ખોલી જખાંન,
હૂવા ઢધ કહ્યું કે, "જીવો અર્દવાંન.
અગર હોય રજા તારી ઓ દાઢગર,
આ હઢીઓ કડું હું ઉંને નજર.

અકલમંદ, ખેરદમંદ, છં દસ્તગીર,
ઉભો તારો ખન્દો ઝૂંકી અર્દશીર.”

* * *

જેમ તાખ સુંદર સુરત નવજવાંન,
ખૂશી થાયો હીલથી શાહ અર્દવાંન.
મલી હેતથી તે ખગલગીર થયો,
અહેવાલે ખાખક પુછી રહ્યો.
તખત પાસ આપી બેઠક જરીત,
વખાણીને ખુખી, કિધી આફરીત.
હઠીઓ કિધો અર્દશીરે નજર,
ખૂશી થઇ અરદવાંને ખુલ્લ કંઠર.
મેહલ એક તૈયાર કિધો હીલપટ્ટર,
રહ્યો તેની અંદર જઇ અર્દશીર.
નજર પાસ રાખી સદા અર્દવાંન,
આહતો'તો તેને ફરજન્દ સમાન.
ઝોગાંન^{૧૬} ચતરંગ^{૧૭} વિગેરે હુંનર,
જેમ ખૂશ થયો અર્દવાંન નામેવર.

૧૬. આગલા વખતના ઇરાનીઓ ઘોડા ઉપર બેસી, 'ખુએખાલ' (હીલપટ્ટ) ની રમત, સુમારે આંધ આંધની ટોલીમાં વેંહચાઇ જઇને રમતા હતા. હાલમાં ઇંગ્લેન્ડે પોલોની રમત એજ રીતે રમે છે. એ ઉપરથી માલુમ પડે છે, કે 'હાથી, પોલો, અને ગોલ્ફ, વિગેરે રમત એ ઇંગ્લેન્ડે આજે રમે છે, તે અસલ કિયાનીઓના વખતથી ઇરાનીઓ રમી જણતા હતા. (કાં. અ. બા.)

૧૭. ચતરંગ એવો અસલ અર્થ ચાર-અંગ, એટલે ચાર ભાગના સમુદાય હાથી, ઘોડા, રથ અને ખાદ્યો સાથનું જસકર. હાલના ચેસનાં ચોરસનાં

ઢરખારે મહેફિલ કે શીકારગાહ,
મઢા રાખતો સાથ તેને શાહ.

આઢા વિગેરે લશકરની ગોઢવણુ કેવી રીતે કરવામાં આવે તો હરીફના લશકર ઉપર ફતેહ મેલવી શકાય, અને કેવી રીતે કરવામાં આવે તો પોતાની હાર થાય, એ નિયમ ઉપરથી રચવામાં આવેલી રમત, તે ચતરંગ અથવા શતરંગ. એ રમત પાઢશાહ નોશોરવાન આઢેલના વખતમાં હિંદુસ્થાનથી ઇરાનમાં ઢાખલ થઈ હતી.

શાહનામાંમાં, ૪ ઠાં ઢતરમાં “ચુફતાર ફિરદરવાઢને રાએ હિન્દ શતરંગ રા નજઢે નોશીરવાન,” એ મથાલાવાલી ખાખતમાં જણાવ્યા પ્રમાણે, કનોજના એક હિંદી રાજાએ પોતાના એક એલચી સાથે એ રમતનો ખુલાસો મેલવવાના ઇરાઢાથી, એક તખ્તો તથા તેનાં મોહરાં ઇરાનનાં શાહાનશાહ નોશોરવાન આઢેલ ઉપર, એક કિમતી હુઢથા સાથે મોકલી આપ્યાં હતાં, અને તેની ઢરખારના ઢાના મોઢેઢોથી તેનો ખુલાસો ચાહયો હતો. જ્યારે શાહ નોશોરવાનના ઢરખારીઓમાંથી કોઈખી તેનો ખુલાસો કરી શક્યું નહીં, ત્યારે તેના ખુલ્લેર્ગ વજીર ખુલ્લેર્ગ મેહરે પોતાની ઢાનાઈના બખથી તેનો ખુલાસો કીધો, અને એ રમતની મુકાબેલ એક બીજી ‘નઈ’ને નામે આકખાતી રમત ઉપલવી કાહડીને કનોજના રાજા ઉપર મોકલી આપી, તેનો ભેઢ જાણુવા માગ્યો. પણુ તે રાજાની ઢરખારના વિઢવાનોમાંથી કોઈખી તેનો ખુલાસો આપી શક્યો નહીં. પેહલવીમાં લખાએલાં ચતરંગ નામાંમાં એ રમતનો, તથા વીનઅર્તક્ષીર એટલે નઈ (ઢામ) ની રમતનો ખુલાસો આવેલો છે. તેમાં જણાવ્યા પ્રમાણે એ રમત શાહ નોશોરવાન ઉપર મોકલનાર રાજા ઢેવશર્મા અથવા ઢબેશક્તીમ નામે હતો.

એ રમતના ખુલ વિષે મરહુમ શાએર ફીરઢોસ્તી પોતાના શાહનામાંમાં ઢતર ૪ ઠા મધે “ઢારતાને જમહુર રાએ હિંદ વ પિસર વ બિરાઢરભઢેઅશ ગવ વ તલહંઢ વ ચુફતાર ઢર પએઢા શુઢને શતરંગ,” એ મથાલાવાલી ખાખતમાં ‘શાહુએ’ નામના એક ખુલ્લેર્ગ મઈને નામે તથા આઢારે એક ખયાન આપે છે, જેનો સાર નીચે મુજબ છે:—

હિંદુસ્થાનમાં જમહુર નામે એક પ્રખ્યાત રાજા હતો. સંઢલ તેનું પાએતખત હતું. તે રાજા, પોતાની એક પરઢેજગાર રાણી તથા ગવ નામે એક નાહના ગાઢી વારેસ છાકરાને મુકીને મરણુ પામ્યો. તેનો છાકરો નાહનો ઢેવાથી, શેહરના લોકોએ મરનાર જમહુરના ભાઇ ‘માએ’ કે ઢંઢરમાં રાજ કરતો હતો, તેને તેના બાઈનું રાજપાત સોંપ્યું. તેણે પોતાના ભાઇની રાણી સાથે નેકાહ કીધા. એ પછી રાણીએ તલહંઢ નામે એક છાકરોનો જન્મ આપ્યો. ગવ ૭ વરશનો અને તલહંઢ ૨ વરશનો થયા પછી માએ

અર્દશીર ઉપર શિકારગાહમાં અર્દવાનનું ખંડા થયું,
અને તેને સજા ફરમાવવી.

એતેફાક એક રોજ એવો થયો,
અરદવાન શીકાર કરવા ગયો.

પણ પુજરી ગયો. છાકરાઓ નાહના હોવાને લીધે તે રાજપાટ રાણીને સોંપવામાં આવ્યું. રાણીએ તે ખંધે છાકરાઓને સઘલી પ્રકારની કેલવણી આપવા બે બુદ્ધા બુદ્ધા હાનાવ ઉરતાદોને સોંપ્યા. છાકરાઓ ઉમરે પુગ્યા પછી તખત મેલવવાના સંખ-ધમાં ખટપટ કરવા લાગ્યા. સેવકે ખંધે વચે લકાઈ થઈ. તેમાં તલહંદ લશકરમાં ઘેરાઈ જવાથી, અને તેને માટે નહાસવાના કોઇખી માર્ગ નહી રહેવાથી, ખુખ, પ્યાસ, અને થાકને લીધે, તે હાથીની પીઠ ઉપરજ મરણ પામ્યો. આ બનાવથી રાણીને ખડું દુઃખ થયું, અને તેથી તેણીએ આતશમાં બળીને મરગને કરાવ કીધો. રાણીને શક પડ્યો, કે ગવે રાજપાટ મેલવવાને પોતાના ભાઈને પોતે મારી નાખ્યો, અથવા ખીલઓ પાસે મારી નાખાવ્યો. લકાઈ આગમજ ગવે પોતાના ભાઈને લકાઈ નહી કરવાને ઘણો સમજાવ્યો હતો, પણ તે સમજ્યો નહી, અને તે કોઇના મારવાથી નહી પણ ઘેરાઈ જવાથી હાથીની પીઠ ઉપર મરણ પામ્યો, તે વિષે પોતાની માતાને ખુલાસો કીધો, પણ તે તેણીએ ખડાલ રાખ્યો નહિ. તેણીની એ વિષે ખાતરી કરી આપવાની કબુલાત આપીને ગવ પોતાને મકાને આવ્યો, અને પોતાના ઉસ્તાદ તથા વજરને રાણી સાથની વાતચીતની હકકિત કહી સંભલાવી. પોતાના વજરની સલાહથી તેણે કેશમીર વગેરે કેશાના મહા વિઠવાને બોલવી મંગાવ્યા. ગવનો વજર જે ગવની સાથે લકાઈમાં હાજર હતો, તેણે તે પંડીતોની આગલ લકાઈના મેદાનમાં ઘોડેરવાર લશકર, પ્યાદા લશકર, હાથી વિગેરે કઈ કઈ ખાણુએ હતું, તથા દરિયો તથા જંગના મેદાનમાં ખોદેલી ચર અથવા ખાઈ કઈ જગ્યાએ હતી, તેતું વીગતવાર ખયાન કહી સમજાવ્યું. તે ઉપરથી તે પંડીતેએ આખનુસના લાકડાંનાં શાહ, વજર, હાથી, ઉંઠ, ઘોડા અને પ્યાદાનાં પુતલાં અથવા મોહરાં બનાવીને, એક લાકડાંના તખ્તા ઉપર ૧૦૦ ખાના અથવા ઘર બનાવીને તે ઉપર ગોઠવ્યાં, અને ગવ અને તલહંદ વચે થયેલી લકાઈની જગાની તપાસ લીધી. તે ઉપરથી તલહંદ તે લકાઈમાં કેવી રીતે મહાત એટલે કએદ થયો, અને બુખ અને પ્યાસથી મરણ પામ્યો, તે સાબેત કરી આપ્યું. આ ખાજ ગવે રાણી આગલ રજુ કીધી, અને તલહંદ લશકરમાં ઘેરાઈ જઇને કોઇના આર્થા વગર કેવી રીતે મરી ગયો, તે માટેની તેણીની ખાતરી કરી આપી.

લિધા ચાર બેટાઓને સંગમા,
રસાલો હતો સાથ પુર રંગમા.
હમરાહ શાહાની હતો અર્દશીર,
થતો શાહ બેઠ ખૂશી દીલપજર.
એકાએક રસાલાએ કીધો પૂકાર,
નજર એક ગુરખર પડ્યું ખુનખાર.
ઉપટાવી ઘોડાને છોડી લગાંમ,
મચાવી રસાલાએ ખુબ દોડધાંમ,
દોડ્યો હરોલે તૂરત અર્દશીર.
મૂકી પીઠ પાછલ અમીરો 'ને વીર.
ધરી હાથમા તીર ખેંચી કમાંન,
કરી ખંગ, લિધી નેમ, ટાંકી નિશાંણ.
પલકમા છુટો તીર અતી નાશકાર,
વિંધી ગુરખર તે ગયો આરપાર.
થયો મોતને એકદમ તે શરણ,
તફડી જમીન પર પાચ્યો મરણ.

પાદશાહ અર્દવાનનું શેકારગાહવાલી જગ્યા
ઉપર આવી પુગવું.

એક નાહસી ગયલાં ગોરખરની પુઠે રસાલાના સવારો લાગ્યા
હતા, પણ તે ગોરખર પોતાનો જન ખચાવવા જંગલમા દુર નિકલી
ગયું હતું. પુઠે લાગેલા સવારોએ તે ગોરખરને ઘેરી લેવાની નેમથી
જુદી જુદી દીશાએ પોતાના ઘોડાઓને છોડી મેલ્યા હતા, પણ
અંચલ નજરવાલા અર્દશીરને, તે દોડતાં ગોરખરને ઘેરી લેવાના કરતાં,

તેને દુરથી મારવાનું વધારે સહેલ લાગ્યું. અર્દશીરે પોતાના ઘોડાને તે ગોરખર પાછલ દોડાવ્યો. અર્દશીરને આવી રીતે તે ગોરખર પાછલ દોડતો જોઇ, પાદશાહ અર્દવાના એક દીકરાએ પણ અર્દશીરની પુઠે પોતાના ઘોડાને દોડાવ્યો. એવાંમા અર્દશીરની નજર જંગલના એક ગીચ ઝાડીવાલા ભાગમા પેલાં ગોરખર ઉપર પડી, અને તેણે તેજ વખતે પોતાના તીરથી તે ગુરખરને વિંધી નાખી બેઝાન કીધા.

આ બેઝાન થયેલા શીકાર એક મરત ખુનખાર ગોરખર હતું. અર્દશીર પોતાના શીકારને તપાસતો ઉભો હતો, તેવામાં પાદશાહ અર્દવાન અને તેના સવારો ત્યાં આવી લાગ્યા, અને એક બાથકાર શીકાર તીરના જખમથી વિંધાઇ પડેલા જોઇ, શીકાર કરનાર સવારની હિંમત અને હુન્નરમંદી ઉપર તે આફરીન કરતાં બોલ્યો:

જોઇ ગુરખરને કહે અર્દવાન,
 “શાબાસ! કોણુ એ ટાંકી નિશાણુ.
 અજબ નેમ તેની, અજબ તીર છે,
 કહો કોણુ એવો શૂરવીર છે?”

* * *

નમીને હાજર થયો અર્દશીર,
 કહ્યું કે “છે ફિઢવીનુ એ કારે તીર.
 એ મારો તીર છે, હું છું તે વીર,
 કળ ગુરખર છે, તીરે અર્દશીર.”

* * *

ઉભેલો હતો ત્યાં પિસર અર્દવાન,
 બની ઘુન્દ બોલ્યો તે બહુમાન.

“ ગલત વાત કેમ તું કરે અર્દશીર,
લાજમ તુંને છે શરમ ઓ દલીર.
થયો મારો વનમે ખૂદા હસ્તગીર,
વિધી નાખિયો મે ઓ વિકાલ-વીર.
કિધો ઠાર ગુરખર પયકાંને તીર,
હૂં શોધું છું માદા બનીને અધીર.
નથી તીર પરાયો, નથી કોઇ વીર,
નથી થઇ કળ આ તિરે અર્દશીર.
લિધી નેમ ટાંકી, છુટો મુજ તીર,
બકે છે શું બકવા, અરે અર્દશીર ? ”

* * *

અર્દવાંનના દીકરાની ગલત વાતનો અર્દશીરે
જવાબ દીધો.

પોતાના પાદશાહના દીકરાની આવી બુઝી બનાવટભરી વાત
સાંભળી, અર્દશીર ગુસ્સાથી તપી ગયો, પણ પોતાની હાલતનો વિચાર
કરી, તે પોતાનાં ઉકલેલાં લોહીના ભેશને નરમ બનાવી, ધીરે અને
ધીમે અવાજે તે દલીલ કરવા લાગ્યો:

સૂણી અર્દશીરે દીધો જવાબ,
“ બિચાબાન બોહલું છે બેહિસાબ.
કરે છે ઘણા ગુર આ રાનમાં,
ઉભો કાં છું ફેકટ અરમાનમાં.
તિરંદાજ છે તો, લે તીર-કમાન,
બિબ્બું માર ગુરખર ટાંકી નિશાણ.
કઢીબી હું નરમંદ છૂપતા નથી,
કઢીબી તરનાર કુબતા નથી. ”

અર્દશીરની તાનાબની સાંભલી પાદશાહ અર્દવાનનું
તેના ઉપર ગુસ્સે થયું.

પોતાના બન કરતા વાહલા બેટાની મરદાંનગી ઉપર આવી
કિસમના નાલાયક ટીકા પોતાની હાજરીમા અર્દશીરને બેધડક કરતો
બેઠ, પાદશાહ અર્દવાનને ઘણુંજ ખુર લાગ્યું, અને તે ગુસ્સે થઇ
અર્દશીર ઉપર પુકાર કરી બોલ્યો :

સૂણી અર્દશીરની સરકસ જખાંન,
પૂકારી બોલ્યો શાહ અર્દવાંન.

“ખંધ કરે જખાં તારી બાહીલ જવાંન,
જખાં તારી ચાલે છે નાઇલ સમાંન.

હબુરમે મારી કરે તુંદ વાત,
બુલી મરતબો, ‘ને બુલે રીતભાત.

કરે કેમ બબલ બની સુખર,
બની બેશરમ તું ઉભો રખર.

તૂને રાખી સાથે કિધો સફરાજ,
આ તેનો બહલો, ઓ બેલેહાજ ?

તુંને રાખી સંગમાં કિધો મે ગુનાહ,
બક્ષી તૂને મારી શાહી પનાહ.

ખતા થઇ મહારી બેશક જબુન,
કરે મુજ ફરજન્દની કિરતીનુ ખુન.

નિકલ બા હિંદ્યાંથી તૂં ઓ બેહયા,
સિકલ તારી બેવી છે નારવા.

નથી કાંમ તારૂં હવે મારી પાસ,
જઇને તબેલામે કર તારો વાસ.
રખેવાલ ઘોડાનો થા આજથી,
થજે રાજી હીલમા તું એ કાજથી.”

* * *
સૂણી આ હૂકમ શાહનો અર્દશીર,
અશ્મોથી વેહતાં થયાં આલુ નીર.
રૂઠી તેની સરજત, પડ્યો ખાકમાં,
કચડઇ ગયો ગરદેશી આકમાં.
અએ દોરે ગરદેશ અજળ તારો ધાક,
કિધાં કંઇક લાખો ઘડી માહે ખાક.

* * *
અર્દશીરે આ બનાવની હકિકત બાબક ઉપર
લખી રવાના કીધી.

તજી મેહલો-અએવાંન, સંહુ સુખવાસ,
રહ્યો અર્દશીર જઇ ઘોડાની પાસ.
કિધું જઇ તબેલાની અંદર મકાંન,
અકારી પડી તેને મનથી જહાંન.
લખી કુલ હકિકત બાબક ઉપર,
ચિતારી મુસીબત સંહુ મુખ્તેસર.
કે: “મયાલું, મેહરબાંન ઓ શેહરિયાર,
લખું શું હકિકત છું બેકરાર.
મુસીબત મૂજપર ખૂરી બહુ પડી,
આખોથી વહે છે આંસુ ઝરી.

થયો છે કસુર વાંત કફા અર્દવાંત,
 મુજ સમ થજો તેનું દુખી રવાન.
 વસાવી મેહલે મને કીધો ચહા,
 હવે પાડે છે મુજ પર તે જફા.
 વસી પાયગાહમે ગૂઝારૂં હું દન,
 કરાવે છે ઘોડાની મુજસે જતન.
 દરદમંદ હીલે લખી પયગાંમ,
 લખી અર્દશીરે દુવા 'ને સલાંમ.
 ગમખાર હીલે ધરીને સખર,
 રવાના કીધો તેણે બાબક ઉપર.

અર્દશીર ઉપર બાબકે ગુસ્સે થઈ શીખામણ
 લખી જવાબ મોકલ્યો.

એ રીતે જવાંત અર્દશીર પાદશાહ અર્દવાંતના હુકમથી તેના
 ઘોડાના તળેલામા જઈ વસ્યો, અને પોતાના દીલમાં બહુજ દુખી
 થવા લાગ્યો. પોતાની ઉપર આવી પડેલી આ આફતના
 સમાચાર તેણે બાબક ઉપર લખી મોકલ્યા. બાબકને આ સમાચાર
 મલતાંજ તે ઉલટો અર્દશીર ઉપર ગુસ્સે થયો, અને તુરંતજ તેણે તેની
 ઉપર શીખામણના સખુનો નિચે પ્રમાણે લખી કપકા આપ્યો :—

હકિકત તહારી મે જાણી તમામ,
 તેં રાખી ન કાણમે જીલની લગામ.
 કમઅકલ બેશક તું છે જવાંત,
 કે નારાજ કીધો તેં શાહ અર્દવાંત.

હતો ના તું ખેસી, કે તું ના પિસર,
કિધી સરકસી કેમ બની બેઢિકર.
નથી દુશમની અર્દવાંને કરી,
એ ધૂલ સુખમા તારે હાથે ભરી.
એ દુઃખ-દરદનો છે એક ઇલાજ,
નમીને ખુશી કર તેનો મિજાજ.
અઢા તેના ફરમાન હરએક કર,
તારો 'ને મારો તે છે તાજવર.
સિદ્ધતથી જીતી લે દિલે અર્દવાંન,
થશે તારૂ કિસમત પાછું મહાંન.
રવાના કિધો છે મે આ સાથ ગંજ,
મખાઢા થશે એથી દુર તુંજ રંજ.
અગર ગંજની જો પડે કંઈ જરૂર,
સમજ કે નથી તુંથી બાબક દુર.

પાદશાહ અર્દવાનના મેહુલની પડોસમાં આવેલા
પાયગાહમા અર્દશીરે મકાન કરવું.

બાબકની તરફનો આવો પેગામ વાંચી અર્દશીરે પોતાની જુલ
જોઈ કીધી, અને પોતાની ઉપર આવી પડેલી આદત ધીજરથી સહન
કરવાનો તેણે પોતાના દીવમા વિચાર કીધો.

બાબકે મોકલાવેલા ગંજમાંથી, અર્દશીરે તખેલામા પોતાના વસવાટ-
વાલા ઓરડાને પોતાને મનપસંદ રીતે સંગાર્યો. તેણે પોતાને લાએકનુ
એક બિછાનુ ખરીદ્યું, અને જમીન ઉપર ગાલીચો બિછાવી બીજું કંટલુક
રામ રચીલું મોઢવી, ત્યાં પોતાના દિવસો તે ગુજારવા લાગ્યો. અર્દશીર

ગાયન ગાવામા તેમજ વાજાંત્ર વગાડવામા ધણોજ બાહોશ હોવાથી, તે પોતાના આ દુખતા દિવસો, મોટે ભાગે એકાંતમા પોતે ગાઇ વગાડી, પોતાના મનને રીજવી પુરા કરતો હતો.

“ એ પયગામ વાંચીને અર્દશીર,
ખૂશી થઇ હીલમા ધરી તેણે ધીર.
કિધું અર્દશીરે પસંદ તે મકાંન,
હવું તેની સામે શાહી જનાંન.^{૧૯}
કદી ખાઇ પીઇને કરતો ચમન,
કદી ગાઇને^{૨૦} હીલ કરતો મગન.
હતી રાત એક એવી રલીઆમણી,
સિતારા ઝલકતા મિસલ હિરકણી.
એસી ઝડખા ઉપર અર્દશીર,
શરૂ એક ગાયન કિધું હીલપછર.
હીલને રિજવવા તે ગાતો સરોદ,
ભુલતો તે ગાઇ ગમ ‘ને કરોધ.^{૨૧}
સૂણી શાંત રાતે સૂરીલો ઉચ્ચાર,
મેહલની સપ્પીલો ઉભી ચુલનાર.
હતી તે કનીજક અરદવાંનની,
ખિલેલી કલી બાગે બોસ્તાંનની.

૧૯. જનાંન=(અર્દવાનનું) જનાંનખાનું.

૨૦. અર્દશીર તથુરો વગાડવામાં આવે સરોદબાજ (ગાયન) કરવામા ધણોજ કાબિલ હતો, તેનો સરોદ એવો તો મધુર હતો, કે જ્યારેથી તે ગાયન કરતો, ત્યારે તે સાંબલવામાં ફરેક જન બોલ મેલવતાં હતાં. (કાં અં બાં)

૨૧. કરોધ યાને ગુરસો.

સુંદર સ્વરૂપી હતી દીલપજર,
હતી પાદશાહની તે મીસલે વજર.
ઘડીખી ન જોતો અગર ગુલનાર,
ખેતાખ બનતો 'તો ખોધ કરાર.
સપ્તીસે ઉભી આવી મહારૂ પરી,
નજરસે નજર અર્દશીરની લડી.
લખોની લાત્રી 'ને રોશન દિદાર,
જોતાંજ ગુલનારે ખોયો કરાર.
હઠી ખાંમ પરથી નહી તે હૂરી,
જીગર માહે લાગી મહોબત છરી.

*

*

*

અર્દશીર ઉપર ગુલનારનું મોહી પડવું.

પાદશાહ અર્દવાનની આ માનીતી કનીજક, ૨૨ રાતના આકાશ ઉપર ચલકતા સીતારાના પ્રકાશ વચ્ચે દુરથી અર્દશીરનો મધુર અવાજ સાંભળી, અને તેની દબ-છબ જોઈ તેની ઉપર તે મોહી પડી. આ કનીજક-ગુલનાર-અર્દવાનની ઘણીજ માનીતી, અને તેના એક વજર મીસાલે તેના મેહલનો કારોખાર કરતી હતી. અર્દવાન તેણીને ઘણેજ વાહલથી આહતો હતો. અર્દશીરને નજરે જોયા પછી, ગુલનાર તેને મલવા ઘણીજ અધીરી બની, અને કેવી રીતે તેને મલવું, તેની તે અનેક તદબીર કરતા લાગી:

દિન-દિન ગયા 'ને રાતો વહી,
જૂદાઈમા ગુલનાર જલતી રહી.

૨૨. કારનામામાં આ કનીજક રાખ્દનો અર્થ જેમ દીકરીનો, કીયો છે, તેમજ 'દાસી' પણ થાય છે.

તપે તન અગનથી, તપે તન લહુ,
 સહે પ્યારના દુખ, ખૂશીથી સહુ.
 એક રાત ઉઠી ધરી હાંમ ફીલ,
 પડીતી મધરાત અધારી કીલ.
 સજી સાજ સુંદર ઉઠી ગુલનાર,
 મૂલાકાત કરવા ખની ધનંતેજર.
 અતર ગૂલાબે તન તર કરી,
 જવાહીર જેવરથી જોખન ભરી.
 કમન્દ નાખી ઉપરથી ઉતરી પડી,
 ઉભી અર્દશીર સાંમે જઈ તે ખડી.
 સૂતેલો દિહો સેજપર બેનજર,
 જગાડીને ઉભી ખની બહુ અધીર.

અર્દશીરનુ ખાખમાથી જાગી ઉઠી, પોતાની
 સામે ગુલનારને જોઇ અજબ થયું.

ઝપડીને જાગ્યો જવાંન અર્દશીર,
 દિહી એક ઉભેલી માહેમૂનીર.
 હયરત થયો જોઇ હુરનો-જમાલ,
 અદબથી કિથો અર્દશીરે સવાલ.
 “અએ દિલડૂખા, દિલ પસંદ નાજનીન,
 કિથો કેમ તૂંએ યાદ આ કમતરીન.
 તૂં છે કોઇ દિલારામ બહારે ચમન,
 હૂં છું એક ગમખાર ફીલ હર્મન.

કહે કૌણ છે તું, શું તારૂં નામ,
ખડો છે આ ખંદો, શું છે તારૂં કામ?”

ગુલનારે અર્દશીરની આગલ પોતાના હીલની
ખાગેશ જાહેર કરવી.

“ સાંભલ ઓ સુરા, સોહીલ જવાંન,
છે મારો સાહેબ, શાહ અર્દવાંન.
હું શાહ અરદવાનની છું કનીજ,
મને ચાહે છે તે જીગરથી અજીજ.
હું શાહી જરની નિગેહખાંન છું,
શબેસ્તાંન અંદર હું મનમાન છું.
પરસ્તાર મારો તે છે મેહરખાંન,
ખૂશી મુજથી છે શાહનુ રવાંન.
સિકલ જોઇ તારી હું ખલહાર થઇ,
જીગરથી તહારી પરસ્તાર થઇ.
અગર હીલ મને હઇ કરે હીલભરી,
મિટે મુજ ભવની સદા દલદરી.
છે મુજ હીલની ઉમેદ એક ખાસ,
ખનું તારી હાસી, સદા રેહી પાસ.
અરજ હાથ જોડી કરે ગુલનાર,
કરૂં તૂંજ કદમ પર જીવ મૂજ નિસાર.”

અર્દશીરે ગુલનારની મોહબત મંજૂર કરવી.

એ રીતે અર્દશીરની મોહબતમાં અર્દવાનની માનીતી કનીજક
ખીરસતાર થઈ પડી. ખુબસુરત ગુલનારના મોહબતથી ભરેલા મધુર

વચન સાંભલી અર્દશીરે તે નાજનીનની મોહ્યત મંજુર કીધી.
ગુલનારની આ મુલાકાત પછી, રોજ રાત્રે તે અર્દશીરને મલવા અર્દ-
વાંનના સુતા પછી, છુપી રીતે અર્દશીરની પાસ જતી, અને બામદાદ
સુધી અર્દશીરની આગલ રેહી, તે પાછી મેહલમા જતી હતી.^{૨૩}

સૂણી ફિલફા ખૂશ થયો અર્દશીર,
મંજુર કિધી ફીલલર ફીલપજર.
મૂલાકાતોની ના મના કંઈ રહી,
બખર કોઈનેબી જણાઈ નહી.

શાહ બાબકનુ ગુજર પામવું. અર્દશીરનું
દલગીર થવું.

થયા ફીન ખૂશીના ઘણા એમ પસાર,
એક ફીન બખર બહુ મલી ગમખાર.
આ દૂનિયાની છોડી કુલ ફિલલરી.
જેહાં ફીલ બાબક ગયો ગુજરી,
દુખી એ બખરથી થયો અર્દવાંન,
થયો રંજીદા તે ખોઈ પેહલવાંન.
પડયું તખ્ત ખાલી બાબક વગર,
તે લેવા નિકલિયા કંઈક વીર-નર.
મગર અર્દવાંને કિધા ના પસંદ,
પિસરને કિધો અફસરે અંનગુમન.
પિસરને મૂકરર કિધો તખ્ત પર,
ફિધું તાજ તેને વિના કંઈ ફિકર.

કળની ખખરથી દૂઃખી અર્દશીર,
રહ્યો નહીં જેહામે કોઇ દસ્તગીર.
કળ સુણી બાબક થયો ગમખાર,
ચહડી તન બદનમાં ગમની ખૂખાર.
બનીને બેઢીલ થયો દર્દમંદ,
કિધું તેણે નહાસી જવાનું પસંદ.

બાબકના ગુજર પામ્યાથી અર્દશીરની ઉમેદનું તુટ્યું.

અર્દવાને પોતાનું ભવિશ જોવા
નજીમીઓને ફરમાવ્યું.

પોતાની આવી પડતીમાં અર્દશીરને પોતાના મુરખી બાબકની
કળની ખખર પડ્યાથી તે ધણોજ દલગીર બની નાસિપાસ થઇ ગયો.
તેના દીલની તમામ ઉમેદોનો નાશ થઇ ગયો, કેમકે તે એવું નહીં
જાણતો હતો, કે તેના મુરખી બાબકના મરણ બાદ તેના તખત
ઉપર, તે પોતે કોઇ દીવસ આવશે. પણ અર્દવાને બાબકના ગુજરવા
પછી, બીજા સમલા ઉમેદવારોના હક નાપસંદ કરી, પોતાના વડા
દીકરા બહમનને બાબકનું તખત આપ્યું, અને તેમ કરી તેણે અર્દશીરને
હક કુબાડ્યો. અર્દશીર આ બનાવથી ધણોજ દલગીર અને નાસિપાસ
થઇ ગયો, પણ તે લાચાર અને લાર્છલાજ હતો.

એક દિવસ અર્દવાને પોતાની દરબારના નજીમીઓને બુલાવી
મંગાવ્યા, અને તેઓને હુકમ કીધો કે:—

નજીમી તપાસો સિતારની ચાલ,
ભવિશ માફે જેઇ કહો તતકાલ.
ભરમ તમ ખોલો સિતારા ગણી,
થશે મૂજ તખતનો હવે કોણુ ધણી.

તપાસી કહો સાત^{૨૪} થઈ સરખસર,
ગણો બાર રાસી^{૨૫} તપાસીને ઘર.

કહો તમ તપાસી ભવિષ ભવ તમામ,
બની બેખતર તમ કહો નેકનામ.

મલી કુલ નળુમીએ મસલત કરી,
તપાસી સિતારાની સઘલી ઘડી.

કિધી ખુબ જીકર તણુ શામો-સહર,
ભવિષ બેઠ જાણી લિધું ખુબતર.

નળુમી ઉલા સંહુ શાહ રૂબરૂ,
નમીને કિધી શાહસે ગૂંફતણુ.

“કહું હાલ સૂણુ હસ્તગીર નામવર,
બનાવ એક બનશે કદં શું જીકર.

નફર કોઈ તારો હશે બેઠકર,
નહાસી જશે છોડી કદં તારું ઘર.

વધુ જો કહું સૂણુ સૂખન મનમાં,
નફર જો જશે નહાસી દિન ત્રણમાં.

થશે તે ધણી શેહરિયારે ખૂલંદ,
થશે તેથી દુનિયા અતી ખૂરસંદ.

૨૪. અને ૨૫. પહેલથી અને ફારસીમાં સાત થઈ, અને બાર રાસીઓની
મણની નળુમીએ ભવિષ વર્તમાના કામમાં કહેશે મતા હતા. એ સાત થઈના
કુમખાને 'હફતાન' અને બાર રાસીના કુમખાને 'કવાન હફાન' કહેતા હતા.

દિવસ ત્રણમાં જો ફલે એ ઘડી,
કરશે તે ધરાંનની રેહખરી.” ૨૬

સૂણી વાત નાખુશ થયો અર્દવાંન,
અકારી પડી તેને સારી જેહાંન.

* * *

અર્દવાંનના ભવિશની નજીમીઓએ આપેલી ખબર
અર્દશીરને ગુલનારે કેહવી.

અર્દવાંનના નજીમીઓએ, તેના ભવિશની ખબર જ્યારે પોતાના
પાદશાહને જાહેર કીધી, ત્યારે મહેલમાં વસતી અર્દવાંનની વિસવાસુ
કનીજક, તે સમક્ષી વાતચીત છુપાઇને સાંભળતી હતી. અર્દવાંનના
મેહલમાંથી જે કોઇ નોકર આજથી ત્રણ દીવસમાં નાહસી જશે, તે
અખસ ધરાંનનો પાદશાહ બનવા પાંમશે, એવી નજીમીઓએ કરેલી
આગાહી જ્યારે ગુલનારે સાંભળી, ત્યારે તેની અધીરાઇનો પાર રહ્યો નહી,
બંને એ અજબ જેની ખબર અર્દશીરને જણાવવા તે બેસખર બની.

ભવિશના ભવની ખૂરી આ ખબર,
સૂણી ગુલનારે છુપઇ બેઠ્ઠિર.

પડી રાત જ્યારે અંધારી કીલ,
હોડી તે રશકે કમર જાણે ચીલ.

જઇ તે તૂરત અર્દશીરને મલી,
હકિકત સૂણાવી સૂણેલી ભલી.

ખબર અર્દશીરને કહી એકદમ,
જાહેર કિધો કુલ નજીમનો ભરમ.

ભરમ સાંભલી ખૂશ થયો અર્દશીર,
 ધિરજ ગઇ તેની, ખનીયો અધીર.
 તૂરત તેણે કીધો એવો વિચાર,
 હવે હિયાંથી નહાસી નિકલવું બહાર.
 કહ્યું તેણે ધીમેથી ગુલનારને,
 અગર છોડી નહાસું આ ઘરખારને.
 અગર જાઉં જો હું મહારે વતન.
 તો રહેશે તું મુજ વન કેમ ગુલતાન.
 અગર આવે મૂજ સાથે તું દિલનવાજ,
 (તો) જગમાં ખનાવું તને સર્કરાજ.
 કહ્યા છે નનુમીઓએ જે સુખન,
 દિવસ ત્રણમાં આવે છોડું સદન.^{૨૭}
 અગર જો હશે મેહર યજ્ઞાંનની,
 મને શાહી મલશે ઇરાનની.

ગુલનારે અર્દશીર સાથે નાહસવાની ખાએશ જણાવી.

હસી બોલી ગુલનાર બેખુદ બની,
 “છે તું મારી મરજી, ને મારો ઘણી.
 હું છું જાતે આજાદ^{૨૮} સુણ નામવર,
 કિંવું છે તૂને માફ અરપણ જાગર.”

૨૭. સદન થાને ઘર.

૨૮. આજાદ થાને ગુલનાર કેહ છે, કે હું જાતે સ્વતંત્ર છું. જે આસત પાકે
 ઠામનીથી રેહવા શાયે કોઈની ગુલામકીથી નહીં હોય, તેણીને આજાદ એમ
 કેહ છે. (કા. અ. બા.)

હું હાસી તહારી પરસ્તાર છું,
છું તારે તાબે; હું તથ્યાર છું.
તું મિયાંન છે તો હું તલવાર છું,
તું ગુલપર હું ખૂલ ખૂલ નિસાર છું.”

ગુલનારે અર્દશીર સાથ નાહસવાની તથ્યારી ધીધી,
અને બંને જન અંધારી રાતે નહાસી ગયાં.

કતું અર્દશીરે સુણુ હીલપજર,
“હકિકત જાણી થયો છું અધીર.
અધીરો થયો છું જવાને થકી,
મને નાહસવું છે કાલે નકી.”
ખની ખુશ ગુલનાર સુણી વિચાર,
ચમનમાં ખિલી રહી મીસલે બહાર.
તૂરત ઉઠી ગુલનાર ગધ મેહલ પર,
કિધી તેણે તૈયારી કરવા સફર.
સૂતેલા દિઠો ખાખમાં અર્દવાંન,
પડી પાર તેની ઉમેદ મનમાન.
ધરી હાંમ ગુલનારે ખાંધી કંમર,
લિધાં સાથ હથિયાર તીરને તખર.
જરને જવાહીર મોતી, ગોહર,
ધૂપાવી લિધાં તેણીએ તન ઉપર.
હેરમને હીનાર સાથે લધ,
હિતરવા તે નીચે તથ્યાર થધ.

થયો અસ્ત ખૂરશેઠ, થઇ મધ્યરાત,
 કમંઢ નાખી ઉતરી 'ગુલ' સડસડાટ.
 હસીને કિધી અર્દશીરને સલાંમ,
 સફરનો સરંજામ હીઠો તમામ.
 નફર 'ને નોકર, બિજા ચોકીખાંન,
 પડ્યા'તા બેલાંન પીધ અર્ગવાંન.^{૨૯}
 સફરની મંજલ બિકટ હતી,
 મગર બેહુ જનમાં હિંમત હતી.
 ધરી અર્દશીરે દિલે પુર હાંમ,
 નાખી બે ઘોડા ઉપર જીન લગામ.
 તૂરત પેહડી ખખતર થયો તે સવાર,
 લિધી હાથ સમશીર અતી ખુનખાર.
 બેઠ અર્દશીરને ચહડી ગુલનાર,
 થયાં એકઠમ બેહુ સાથે પસાર.

*

*

*

અર્દશીરનુ ગુલનાર સાથ પારસ શેહર તરફ નીકલી જવું.

અધારી રાતને સમે પાઠશાહ અર્દવાનના બે નામીયા ઘોડા
 ઉપર અર્દશીર અને ગુલનાર સવાર થઇ બંને જન પુર ઝડપથી પારસ
 શેહર તરફ જવા નીકલી ગયાં.

એવું કેહ છે, કે અર્દશીર મોડી રાતે એક ગામડાં આગલ
 જઇ લાગ્યો.

અર્દશીરે આ ગામડાંમાં દાખલ થઇ વિસામો કે આસાએશ લેવાનું વાજખી ધાયું નહી, કેમકે ત્યાંના વતનદારો મળાદા તેને આલખી કાઢે, વાસતે તે ગામડાંની સરહદ ઉપરથી પસાર થઇ ગયો.

અંતે તે એક એકાંત જગ્યાએ જઇ પુગ્યો. ત્યાં બે આરતોને^{૩૦} બેઠલી ભેઠ, અર્દશીર વિચારમાં પડ્યો. અર્દશીરને બેતાંજ તે આરતોએ પુકારી કહ્યું કે: “અચ્ચે કિયાની આપકના અર્દશીર, તું કે જે સાસાંનની તોખમથી, અને શાહ દારાની આલાદ ઉતરેલો છે, તે બિહ ના, કારણ કે તમામ બદકારોથી તું છુટકારો પામ્યો છે. હવે તુંને કોઇખી પકડવાને શક્તિવાન નથી. તુંને ધરાન ઉપર ઘણા વરશ પાદશાહી કરવાની છે. તું દરીયા સુધી સીતાખીથી જા. જ્યાં સુધી તું દરીયો તારી નજરે જુવે નહી, ત્યાં સુધી તું કેથેખી થાયતો ના, કારણ કે જ્યારે તારી નજરે દરીયો પડશે, ત્યારેજ તું તારા દુશમનોથી બેહેલસત થશે.”

અર્દશીર આ સુખન સાંભલી ખુશી થયો, અને ગુલનાર સાથે ઝડપથી આગલ વધ્યો.

અર્દશીર અને ગુલનારના નાહસવાની ખબર અર્દવાનને પડવી.

સહવાર પડવા આગમજ, અર્દશીર અને ગુલનાર લાંખી મંજલ કાપી, અર્દવાનના મુલકથી ઘણા દુર નિકલી ગયાં.

જ્યારે આમદાદ પડી ત્યારે રાબેતા પ્રમાણે અર્દવાને કનીજક ગુલનારને પોતાની રૂબરૂ ખુલાવવાનો હુકમ કીધો, ત્યારેજ માલમ પડ્યું કે ગુલનાર મેહલમાં નથી. અર્દવાને તુરત મેહલમાં સઘલે ઠેકાણે તલાશ કરવાનો હુકમ કીધો.

૩૦. સીરદોસ્તી પોતાના શાહનામાં બે આરતોને બેઠે બે મરદો જણાવેલા છે.

કિધી મેહલમાં હર ઠેકાણે તલાશ,
મગર શોધી સર્વે થયાં નાસિપાસ.

મલી મેહલમાંથી ના કંઈ નિશાણુ,
નારાજ થયો જાણીને અર્દવાંન.

મલી તેટલાં એક ખીલ ખખર,
નથી અર્દશીરખી પડતો નજર.

નથી પાયગાહે જણાતી નિશાણુ,
નથી તેની સમશીર, નથી તીર-કમાન.

પડી તેટલામાં નવી એક ધુમ,
થયા છે રખસ બે તબેલેથી ગુમ.

તૂરત ચેતિયો એ સૃણી શેહરિયાર,
નહાસી ગયાં અર્દશીર ગુલનાર.

પૂકારી બોલ્યો અરે બદનજર,
કિંધું નામ મહારૂ જરોજખર.

અર્દવાને નજીમીઆને બુલાવી અર્દશીર વિશે પુછ્યું.

પોતાની માનીતી કનીજક અને અર્દશીરને, આવી રીતે ચોરી
ધુપીથી પોતાના મેહલમાંથી નહાસી ગયલાં જાણી અર્દવાંનના ગુસ્સાનો
પાર રહ્યો નહી. તેણે તુરતજ દરબારી નજીમીઆને બુલાવી, સમલી
વિગતો જણાવી પુછ્યું, કે અર્દશીર પાછો તેને હાથ પકડાશે કે નહિ.
નજીમીઆએ અર્દશીરના નાહસવાનો વખત તપાસ્યો, અને ગ્રહોની
ગણતરી કરી જવાબ દીધો કે:—“અર્દશીર નહાસી ગયો છે; તે પારસ
તરફ આગલ પધે છે, અને ત્રણ દિવસ સુધીમાં જો તે પકડાય નહી,

તો તે પછી કદીપી હાથ આવી શકનાર નથી. ૩૧

અર્દવાને અર્દશીરની પુઠ પકડવા લશ્કર તૈયાર થીયું.

હુકમ અર્દવાને કિધો થઇ સવાર,
પકડવા દુશ્મન પડો સહુ ખહાર. ૩૨
જકડીને ગુલનાર સંગ અર્દશીર,
ધસડતાં લાવો જઇ તમ દલીર.

* * *
“અરે ! ઓ દલીરો સૂણી લો સૂખન,
નહાસે છે પારસ તરફ જેમ પવન.
છટી જાય જેમ તીર છોડી કમાન,
તમે તમ દોડો ધરી ખુબ ધ્યાન.
જંજરે જકડી કરો તમ શરણુ,
પકડીને લાવો તમે બેહુ જન.
કળનો છૂટે તીર આસ્માનથી,
જઇ તેમ પકડો આસાનથી.
દિવસ ત્રણ પકડતાં જો વહી જશે,
ખરખાહ મેહનત સહુ થઇ જશે.”

* * *

૩૧. નજુમની ગણતરી આગલા વખતમા કેવી ચોક્કસ રીતે વર્તાતી હતી, અને ખસી પડતી હતી, તેના અનેક દાખલા શાહનામા અને બીજી કીતાબો ઉપરથી માલમ પડે છે. વિના શકે નજુમનો હુકમર; ધરાની શેહનશાહતના વખતમાં ઘણાજ સમયી રીતે ખીલેલો હતો, એમ માલમ પડે છે.

૩૨. કારનામે અર્દશીરમાં જણાવ્યા પ્રમાણે અર્દશીર અને ગુલનારને પકડવા માટે અર્દવાને ચાર હજાર સિપાહોનુ લશ્કર તૈયાર કરાવ્યું હતું.

સૂણી શાહી હુકમ લશ્કર તમામ,
હપતાવી ઘોડાને, ફેરવી લગામ.

સિપાહોએ ધુન દિલમાં ખડુ ધરી,
પકડવા શુરવીર ગયા નીસરી.

અર્દવાનને અર્દશીર તથા ગુલનાર વિશે
ચોકસ ખબર મલવી.

પાદશાહ અર્દવાને અર્દશીર અને ગુલનારને પકડવા પોતાના
ચાર હજાર સિપાહો સાથ પારસ શેહર તરફ જવાની દીશાએ ઘોડા-
ઓને ધણાજ ભેરથી દોડાવ્યા, કે ભેરથી તે અર્દશીરને પકડી કેદ કરે.
જ્યારે મધ્યાન ખપોર થઇ, ત્યારે અર્દવાને પોતાના સિપાહો સાથ,
એક એવી જગ્યા ઉપર આવી પુગ્યો કે જ્યાંથી પારસ શેહર તરફ
જવાનો રસ્તો શરૂ થતો હતો.

પૂગ્યું એક જગે જ્યારે લશ્કર તમામ,
ખેંચીને ઘોડાની ઠામી લગામ.

પૂછી લોકને ત્યાં કાહડી ખબર,
દિઠા કોઇ સવારોને કરતા સફર.

તૂરત એક શખે કિધો એકરાર,
દિઠા આજ મેં બે મૂસાફર સવાર.

ખડી બામહાદે હતી ખુશ ફજર,
ઉગતો'તો ખૂશોઠ ગગનની ઉપર.

ન ઉભા જરાખી ન બોલ્યા હરફ,
લિધી રાહ તેઓએ પારસ તરફ.

રખસ બે હતા રંગ સીદા 'ને લાલ,
ગયા હિયાંથી દોડી પવનની મિસાલ.
વલી એક મે'ઢો^{૩૩} હતો સંગમાં,
હતો દોડતો તે પૂઠે રંગમાં.

* વજરને તૂટ એમ પૂછે અર્દવાંન,
“ હશે કોણ એ મે'હું સફર દરમિયાંન.
મલી સાથ દોડી રહ્યો બેહિસાબ,
હિસે છે મને ભેદ એ લાજવાબ.”

વજરે કહ્યું: “ ઓ શાહ અર્દવાંન,
એ તેનું ખોરેહ^{૩૪} છે બેશુમાન.
એ મે'ઢો બે આગલ નિકલી જશે,
તો કાંમ તારૂં મુશ્કીલ થશે.
એ સુણતાંજ અરદવાંન ઉલટ ધરી,
દોડ્યો લઇ લશ્કર, આગલ પડી.

અર્દશીર અને ગુલનારનું સફરની મંજલથી બેખર થયું,
અને રાહમાં એક ચરમા આગલ જઈ પુગણું,
તથા ત્યાંથી બંને જનનું નહાસણું.
હવે બે કરે છે શું અર્દશીર,
નહાસી ગયો લઈ કનીજ દીલપચર.

૩૩. એ મે'ઢો જે અર્દશીરના ઘોડાની પુઠે દોડતો હતો, તેની ખતલબ એ કે કીમની ખોરેહ અર્દશીરની બેકે પાસે હતું, તો પછી તે હજી તેથી દુર હતું.

(કા. અ. ખા.)

૩૪. એ મે'ઢો અર્દશીરનું ખોરેહ હતું, એવી ખાતરી વજરે અર્દવાંનને આપી હતી.

હવાલે કર દંધ રખસને લગાંમ,
 સફર કીધી મુશકીલ ધરી દીલ હાંમ.
 દીઠું ન આગલ, ન પાછલ જરી,
 દિધા છોડી ઘોડા હિમત ધરી.
 હુતી અર્દશીરને બેશક ખખર,
 થશે હાલ જાહેર પડતાં ફજજર.
 ધરી જીવ હથેલી અને હાથમાં,
 નહી થોખીયાં પળભર વાટમાં.
 રંજે સફરથી થયાં બેકરાંર,
 વલી થઇ પ્યાસી અતી ગુલનાર.
 નજર દુર કરતો હતો અર્દશીર,
 પડ્યો એક મુંઠર નજર આખગીર.^{૩૫}
 ખૂશી થઇ બોલ્યો, તે નેકફાલ,
 નથી પાણીનો આએ વનમાં દુકાલ.
 જો પેલો નિરમલ પાણી તલાવ,
 તૂરત પીધ પાણી તરસ તૂં છિમાવ.

*

*

*

કનીજ રખસ પરથી નિચે ઉતરી,
 લિધો હાથ સુરવીરે તેનો ધરી.
 તરસિયાં ઉભાં બેહુ જન તે કિનાર,
 કિનારે દિઠા બે મરદ^{૩૬} ભેરઠાર.

૩૫ આખગીર ચાને પાણીનો ચરખો.

૩૬, કારનામે અર્દશીરમાં બે મરદને બદલે બે ચોરનો જણાવેલી છે.

જોતાંજ બોધ્યા પૂકારો કરી,
“અરે શું કરો છો, કળ છે ખડી !

અરે જલ્દ, નહાસો સિતાબી કરો,
સરપર કળ છે, જરા તો ડરો.

કરો જલ્દ પાછા, તજી તમ આખ,
ધરો તમ કહમમે સાજીત રિકાખ.

બચી આવીયાં સાંપના મુખથી,
મરો કાંચ પકડણ નવાં દુઃખથી.

મૂકો પાણી પડતું, પકડો લગાંમ,
નથી દુર મંજલ, કરો તે તમામ.

તપે તાપ સરપર, જશે ના ડરી,
ચઝઘાં તમારી કરો રેહ્યરી.

તું ઐલાદે કિયાની અરે અર્દશીર !
તું તૂજમે સાસાંન, અરે સુરવીર !

તું દારા-એ-દારાની તોખમ છે,
હવે દુર તૂજ રંજ અને ગમ છે.

સફર કર પવન સમ ઉલટ ધરી,
જરાબી ન જોતો પાછલ ફરી.

પટે જ્યાં તલક નહીં હરીઓ નજર,
સફર ચાલુ કરજે ધરી દીલ સખર.

ખટકતો ન રાહમે, અટકતો જરી,
નક્કી જાણુ તારી જશે હલહરી.

પડે જ્યારે દરીઆવ તારી નજર,
સમજ કે મલી ખૂષ્ટગી બેખતર.”

* * *
હકિકત સૂણી ખૂશ થયો અર્દશીર,
અહડી રખસ પર બેહુ બેઠાં દલીર.

પવન વેગ નિકલી ગયાં તે સિતાબ,
ઉલટ હાંમ પકડી, તજ દધ આબ.

લધ દિલપજરને ગયો અર્દશીર,
નજરથી થયો ગુમ મિસલ એક તીર.

* * *

અર્દશીરનુ અંતે અર્દવાનના હાથમાંથી છટકવું, અને
તેના ખોરેહનુ તેની સાથે મલી જવાની
અર્દવાનને ખબર મલવી.

ઘણી એક મંજલ પુરી કરી,
મગર લાલ ના અર્દશીરની જડી.

સમી સાંજે પુગ્યો તે એક ગાંમ,
ઉભાં સંહુ લોકો જોવા તમામ.

પૂછ્યું અર્દવાંને બની ધંતેજર,
દિઠા છે તમે કોઈ જતા બે સવાર ?

* * *

કહ્યું એક શખ્સે કરીને નમન,
“ ફજરમાં દિઠા બે સવારો ચુનંદ.

સવાર એક હતો જે રખસની ઉપર,
હતો ગોઠમાં એક મેઢો^{૩૭} જખર.

સૂણી આ ખખર એમ વજીરે કહ્યું,
“હવે શાહ ખસ કર! ખયું થઈ રહ્યું!

હવું તેનું ખોરેહ જીવું સંગમાં,
મલી તે ગયું અર્દશીર અંગમાં

હવે ના પકડ પુંઠ, નથી સાર કંઈ,
સમજ અર્દશીર હું પકડશે નહીં.

નસીખ અર્દશીરનું કરે યાવરી,
મખાઢા કરે તે હવે અફસરી.

હવે કર તૈયાર અસખાએ જંગ,
ખઢલશે ગરદીશ નવો કાંઈ રંગ.

લખી કર રવાના પિસર પર તમામ,
નહાસી ગયો અર્દશીર ખઢલગામ.”

સૂણી આ ખખર સુધ શાહની ગયું,
રહી હાંમ હીલમે જરાખી નહીં.

*

*

*

૩૭. આ મેઢો તે આગલ જણાવ્યા પ્રમાણે અર્દશીરનું ખોરેહ હતું. પેઢલ્લી મંજલમાં તે અર્દશીરના ઘોડાની સાથે ઢોડવું જણાયું હતું, એટલે તે ખોરેહ અર્દશીરની લગાલગ જઈ પુચ્ચું હતું, પણ અર્દશીરમાં તે દાખલ થયું નહીં હતું; હવે તે અર્દશીર સાથે તેના ઘોડા ઉપર બેઠેલું ઢોખાયું, એટલે તે ખોરેહ અર્દશીર સાથે મલી ગયું હતું.

આ દુઃખભરી ખબર સંભળી પાદસાહ અર્દવાન ધણેજ નાસી-
પાસ થયો, અને અર્દશીરને પકડવાની તેની તમામ કોશીશમાં તે
નિશ્કળ નિવડ્યો. તે અતી ગમખાર દીલે પાછો પોતાના રાજધાની
શેહર તરફ પાછો ફર્યો, અને અર્દશીરને પકડવા માટે તેના વજીરની
સુચના પ્રમાણે ચાલવાનો તેણે વિચાર કીધો.

*

*

*

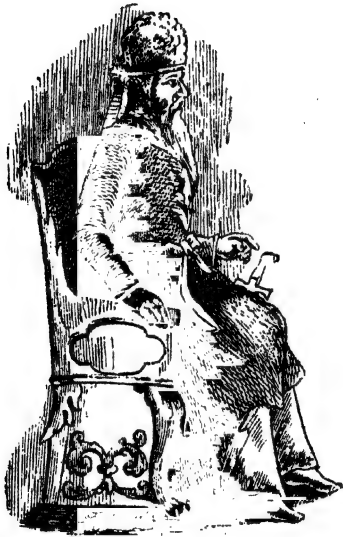
અર્દશીરનું પારસ^{૩૮} જઈ પુગવું, અને સરહદ ઉપર ત્યાંના
લોકોની આગલ ભાશણ કરવું.

પવનની ઝડપે અર્દશીર અને ગુલનાર પોતાની પુઠે લાગેલા
દુશ્મનોના હાથમાંથી બચવા, જોશબંધ મુસાફરી કરતાં રેલાં. અતે
ફરીયા કીનારાને રસ્તે^{૩૯} થઈ અર્દશીર સરહદ ઉપર આવી પુગતાં,
તેણે છુટકારાનો દમ ખર્યો. ત્યાં વસ્તાં વતનદારોને અર્દશીરના આવ-
વવાની ખબર પડતાંજ તેઓ સઘલાં તેને ભેટવા ગયાં, અને સઘલાંઓએ
પોતાની દોહલત, માલમતા અને પોતાના તન અર્દશીરની સેવામાં
અર્પણ કરી, અર્દવાન તરફથી તેમને થતા ગેરઘનસાહ માટે ફરીયાદ
કરવા લાગ્યાં.

બાબકના દોસ્તોને કાંને અર્દશીરના આવવાની ખબર પડતાંજ
તેઓ સઘલાં અર્દશીરને જોવા, અને ભેટવા એકઠાં થયાં. તેઓએ
અર્દશીરને માન અને મોહબતથી વધાવી પોતાની ફિદાગીરી જાહેર
કીધી, અને બાબકના મરણથી તેઓને હાંસલ થયેલી દલગીરી જાહેર

૩૮. કારનામે બાબકના પ્રમાણે પારસ જઈ પુગવું.

૩૯. આગલ જણાવ્યા પ્રમાણે બે મરદોએ અર્દશીરને આગાહી કરી હતી, કે 'જયારે
તું ફરીયા જોશે ત્યારે તારા દુશ્મનોથી તું છુટકારો પામશે.' તે આગાહી સુજબ
અર્દશીર સલામત ફરીયા કીનારે આવી પુગ્યો, તથા ક્રિયાં તેણે 'જુગત-અર્દશીર,
(એટલે, અર્દશીરના છુટકારાનું મઠક) એવે નામનું એક શેહર વસાવ્યું, અને તેની
પુરબાલીમાં ત્યાં કસ આતશબેહરાંચો બંધાવ્યાં હતાં.

પ્રખ્યાત પારસી પાદશાહ
અદર્શીર બામજાન.

કરી. અર્હશીર લોકાની એવી જનકેસાની જોઇ તેઓને નિચલા
સખુનોમાં અરજ કીધી:—

પૂશા થઇ દીલમાં કહે અર્હશીર,
“ સૂણા નામદારો રોશન જમીર.
સૂણા તમ ખુનિઆદે બાબક મહાંન,
સૂણા તમ તૂખમે દારા નિશાંણ.
સૂણા પેહલવાનો, સમશીરગર.
સૂણા નામદારો, દાનેશવર,
સૂણા તમ છુજેગો, સૂણા જવાંન.
સૂણા મુજ સુખનને તમે કયાંનિયાંન.
નથી શું તમને તવારીખ ધ્યાંન,
કિધું કેમ સિકંદરે પામાલ ધરાંન.
કિધા કેમ નિયાગાનો બેજાંન તમ,
કરો ખ્યાલ તેનો, કરો કાંઈ ગમ.
છે જીવતો હજી તુખમે અસ્કંદીઆર,
ખને કેમ અર્હવાંન તમ શેહરિઆર.
અગર આપી ચારી ખનો મુજ ચાર,
તો ખનવા ના દેઉં કોઈખી તાજદાર.
જખાં ખોલી બોલો, ઓ મેહરખાંન,
ઉમો છે જૂવો અર્હશીર બાબકાંન.”

* * *

સૂણી અર્હશીરને પૂશી સહુ થયા,
અહબથી નમીને ઉભા રથા.

કહ્યું અર્દશીરને “ઓ નેકજાદ,
હમો છેયે જે જે ખાખક ઓલાદ.
વલી છે જે જે સાસાનિયાંન,
ને દારા-એ-દારાની દે છે નિશાણુ.
કરીશું કિનામાં કંમર હમ તંગ,
લડી દુશમનને કરીશું ખતંગ.
હમારી આ હસ્તી ‘ને નિસ્તીનુ કાંમ,
હવે તુંજ આધારે રેહશે તમામ.
તું ખૂનીઆદે ખાખક છે અર્દશીર,
છે શાહી લાએક તું સુરવીર.
લડી હમ દુશમન કરશું ફના,
લલે હોય હમથી હજારો ઘણા.”

અર્દશીરને એક બુજેર્ગ દસ્તુરે સલાહ આપી.

કહ્યું એક દસ્તુરે “અએ અર્દશીર,
સિતારો તહારો છે દસ્તગીર.
છે ઇસ્તખરની તૂને ચાવરી,
ફતેહ કર મૂલક તું લઇ લશ્કરી.
ખાદખ પકડ તું જઇ અર્દવાંન,
છે તારો અખ્તર બેશક મહાંન.
દુશમન છે બેશક માલીકે ગંજ,
મગર છે આસાન અંજમે રંજ.

અતંગ હીલ થયાં છે અર્દવાનથી,
મદદ તું ને કરશું દિલોજાનથી.
છે ગંગ હાજર, ચક્રીક ને ઇમાન,
તું ચરમે નુર અર્દશીર બાબકાંન.”

અર્દવાને પોતાના દીકરા ઉપર અર્દશીરને
પકડવા પેગામ મોકલવો.

એક હાથ ઉપર અર્દશીર જ્યારે અર્દવાન સામે લડવાની તૈયારી કરતો હતો, ત્યારે બીજા હાથ ઉપર તેજ વખતે શાહ અર્દવાને પોતાના દીકરા બેહમન ઉપર અર્દશીરને પકડીને બંદીવાન કરવાનું ફરમાન મોકલ્યું.

અર્દવાનનો દીકરો બેહમન, જે આમકના મરણ પછી પારસમાં હકુમત કરતો હતો, તેને પોતાના બાપનું ફરમાન મક્કતાં, તે અર્દશીરને પકડવાની કાંઈપી તજવિજ કરે, તે આગમજ અર્દશીરને મદદ આપવા, અર્દવાનથી નારાજ અને બેદીલ થઈ ગયેલી પારસની રૈયત તૈયાર થઈ. તેઓએ અર્દશીરને દોઝત અને માલમતા સાથે પોતાના લશ્કર અને હથીઆરોની મદદ આપી, જેથી અર્દશીરે અર્દવાનના દીકરા બેહમન સામે લડાઈ જાહેર કરી.

તખાક ૪૦ પેહલવાનનું અર્દશીર સાથે મલી જયું.

અર્દવાન સામે એક મોટી લડાઈ અર્દશીર લડવા બહાર પડ્યો છે, એવી ખબર ચોતરફ ફેલાઈ જતાં પારસમાંથી તેમજ આસપાસના મુલકોમાંથી મોટી સંખ્યામાં એક ગંગવર લશ્કર તેની મદદે આવી મદ્યું. અર્દશીરે એ લશ્કરની સરદારી લીધી, અને લડાઈનો પુકાર ઉઠાવી, તે જંગના મેદાન તરફ કુચ કરતો ગયો.

૪૦. કારનામામે એ પેહલવાનનું નામ બનાક જણાવ્યું છે.

આ જંગની ખબર ત્યાંક નામના એક જંગી પેહલવાનને કાંને ગઇ. એ ત્યાંક શાહ અર્દવાનનો પેહલવાન હતો, પણ તેના જુલમથી બેજાર થઇ ઇસ્કાંતથી નહાસી આવી એકાંતમાં વસ્તો હતો. તે પોતાના છ દીકરાઓ, અને ઘણાંક પેહલવાનો સાથ અર્દશીરને મળી ગયા.

અર્દવાન અને અર્દશીર વચ્ચે લડાઇ થવી, અને અર્દવાનનું માર્યા જવું, તથા તેના દીકરાઓની નાહસભાગ.

એક મોટી લડાઇ ખરપા થઇ. એ લડાઇમાં પાદશાહ અર્દવાન પોતે લડવા નિકળ્યો. આ ભયંકાર લડાઇ ચાલીસ^{૪૧} દિવસ સુધી ચાલી.

અર્દવાન માર્યો જાય છે.

અર્દશીરે પોતાના લશ્કરને તીરોની લડાઇ ચાલુ કરવાનો હુકમ કરીધો. આ હુકમ મલતાંજ લડાઇના મેદાનમાં તીરોનો વરસાદ ચોતરફ વરસી રહ્યો. આવો ભયંકાર મામલો જોઇ અર્દવાનનું લશ્કર ધાસ્તી ખાઇ ગયું, અને તીરોથી બચવા નહાસભાગમાં પડ્યું. લશ્કરની એવી ખુવારીભરી હાલત જોઇ, અર્દવાન જીવ ઉપર આવી લડવા લાગ્યો, અને તેમ કરતાં તે જંગના મેદાનમાં ખરસાદ નામના એક પેહલવાનને હાથે જખમી થયો. અર્દવાનને તેની જખમી હાલતમાં અર્દશીર આગળ લઇ જવામાં આવ્યો. અર્દશીરે તુરતજ જલ્લાદને હુકમ કરીધો, કે તેના તનના બે તુકડા કરી તેને બેળન કરે. જલ્લાદે હુકમ તુરતજ બજાવ્યો, અને એ રીતે અર્દવાન આ જંગમાં બેળન થયો.

અર્દવાનના બે બેટાઓ આ લડાઇમાં કેદ પકડાયા. અર્દશીરે તે બંને બેટાઓના પગમાં જંજીર નખાવી બંદીખાને કેદ કરાવ્યા.

૪૧. કારનામાં મધે એ લડાઇ ચાર મહીના સુધી ચાલી હતી એમ જણાવે છે.

આ ગમખાર બનાવતી ખબર અર્દવાનના ખીજા બે દોકરાઓને કાંને પડતાંજ, તેઓ પોતાનો જીવ બચાવવા લડાઈના મેદાનમાંથી હિન્દુસ્થાન તરફ નાહસી ગયા.

અર્દશીરે લડાઈ ફતેહ કરી પારસનો કબજો લીધો, અને અર્દવાનની દોકરી સાથે તેણે શાદી કરી.

અર્દશીરે પારસ શેહરમાં દાખલ થઈ, પોતાની ફતેહની યાદગારી તરીકે

ખોરેહ અર્દશીર ૪૨

નામનું એક શેહર બંધાવી વસાવ્યું. ત્યાં એક આતશ બેહરાંમ સ્થાપી, અર્દશીરે મેહરંગાન અને સદેહના જશનો ચાલુ કર્યાં.

પાદશાહ અર્દવાનના મરણથી અસ્કાની વંશનો અંત આવ્યો, અને અર્દવાનની તમામ હકુમત અને અમલનો અર્દશીર માલેક થયો. ઈરાનની રઈયતે એક અવાજે અર્દશીરને પોતાના પાદશાહ તરીકે મંજૂર કરી.

અર્દશીર, સાસાનીની ઓલાદનો નખીરો હોવાથી, તેને સ્થાપેલી શાહી 'સાસાની' વંશથી ઓલખાવા લાગી, અને મમાવા બાબકની તરફથી તે

અર્દશીર—બાબકાંન

તરીકે ઓલખાવા લાગ્યો.

૪૨. અર્દવાન સાથની લડાઈથી શરેગ થયા પછી, અર્દશીરે 'ખોરેહ-અર્દશીર' નામનું કિલ્લા સાથનું એક શેહર વસાવ્યું હતું, અને તે શેહરને પોતાનું નામ આપ્યું હતું.

ભાગ બીજો.

અર્દશીર આખકાંત.

અર્દશીરની નવી ચલવલ.

લડાઇ ફતેહ કરી, અર્દશીરે 'ખોરેહ અર્દશીર' નામનું જે શહેર બ'ધાવ્યું, ત્યાં તેને એક આતશ બેહરામ સ્થાપી તેમા જશને મેહરંગાન અને જશને સદેહ ચાલુ કીધાં. તેણે ત્યાં એક મોટો સરોવર ખોદાવ્યો, અને પાહડો તોડાવી તેની અંદરથી ચાર જુદી જુદી નેહરો વેહતી કરાવી દેશ માહેશી ખેતીની આબાદી વધરાવી. એ સઘણું કીધા પછી, અર્દશીરે કુર્દ લોકો સામે લડાઈ લેખ જવાની તકયારી કીધી.

અર્દશીરની કુર્દ લોકો સાથની લડાઇ,
અને તેનું પરીણામ.

આ લડાઇ પછી અર્દશીર જ'પી બેઠો નહી. તેણે દલેર બાબુ-લીઆનું એક લશકર એકઠું કીધું; અને માસ^{૪૩} નામના પાહડ ઉપર વસતા કુર્દ લોકોની સામે તે ચહડાઇ લઇ ગયો. આ પાહડી લડાઇમાં અર્દશીરે હાર ખાધી. ત્યાં પોતે પોતાના લશકર સાથે ખતંગીમાં આવી પડ્યો, અને રાતને સમે પોતે એક વેરાન વનમાં નાહસ્તો ભાગતો જઇ પુગ્યો. હિયાં તેને ખોરાકી અને પાણી વગર ઘણુંજ હેરાંત થવું પડ્યું. એવે સમે અર્દશીરને દુરના એક પાહડ ઉપરથી

૪૩. આ પાહડ કુરદીસ્તાનમાં આવેલો છે, જ્યાં અસલી કુર્દ લોકો વસતા હતા. પ્રો. રોલીનસનવાલી 'The Seventh Oriental Monarchy' વાલી કિતાબમાં એ પાહડને 'માસિયુસ' (Mount Masius) ને નામે જણાવેલો છે.

આતશનો ધુમાડો નિકળતો દેખાયો. આ બસતાના ધુમાડાની સરતે અર્દશીર ત્યાં ગયો. ત્યાં વસતા બરવાડાએ તેને દુધ અને ખાણું ખવડાવ્યું. અર્દશીરે તે જગ્યા ઉપર રાત ગુઝરી, અને બીજે દિવસે તેઓને પુછપરછ કીધાથી, તેઓએ તેને વસ્તીવાલા કસબાનો રસ્તો દેખાડ્યો.

અર્દશીર હિંચાથી તે કસબા તરફ ગયો, અને ત્યાંથી એક માનસને ખોરેહ અર્દશીરમાં પોતાની ખરી હાલત જણાવવા રવાના કીધો. અર્દશીરે તુરત એક મોટું લશકર જમાવ કીધું, અને રાતને વખતે છુપછાપ પોતાના લશકર સાથે તે પાહાડ ઉપર ચઢી જઈ, કુર્દ લોકોને હરાવી તેઓનો મુલક જીતી લીધો. આ કુર્દ લોકો લુટારાને પેશો કરતા હતા. તેઓની હસ્તી નાબુદ કરી, અર્દશીરે ચોતરફ એવી શાંતી ફેલાવી, કે લુટફાટ અને ચોરીની કાંઈમી ફરીયાદ જણાઈ નહી.

દાસ્તાને હકૂતવાદ !

અર્દશીરની હકૂતવાદ સાથની લડાઈ-અને તેની શીકસ્ત વિશે.

કુર્દ લોકો સાથની લડાઈ ફતેહ કીધા પછી, અર્દશીર હકૂતવાદ^{૪૪} નામના એક પાદશાહ સાથે નવી લડાઈ લડવાની તૈયારી કરવા પડ્યો.

કુજરાંનની કન્યાઓની કાંહાંણી.

પારસના દરીઆની આગલ કુજરાંન નામનું એક શહેર આવેલું હતું, જે લગભગ વિસ્તારમાં પારસ જેટલુંજ મોટું હતું. એ શહેરમાં છોકરીઓની વસ્તી ઘણી હતી, અને ગરીબીને લીધે પોતાના ગુજરાન માટે તેઓ મેહનત કરતી હતી. સઘલી છોકરીઓ રોજ શહેરમાં અમુક ઠંકાણે એકઠી થતી, અને સઘલી સખીઓ સાથે મળી, શહેરની બાહાર

^{૪૪} કારનામે અર્દશીર બાબકાંનમાં આ હકૂતવાદને હકૂતાંન જુખતના નામે ચીતાર્યો છે. શાહનામામાં એને હસ્તવાદને નામે જણાવેલો છે.

આવેલા એક પાહાડ ઉપર જઇ, ત્યાં આખો દીવસ એક ખીજા સાથે હલીમળી રૂંકાંટતી, અને સખી સાંજનો વખત થતાં, પોત પોતાનો કાંટોસો રૂંકાંટતી સાથે લઇ તેઓ પાછી પોતાને ઘરે જતી હતી.

આ કુમારી કન્યાઓનું મંડળ રોજ-જ-રોજ એ રીતે તે પાહાડ ઉપર જઇ, સાથે બેસી રૂંકાંટતી હતી. એતેકાક એવું બન્યું, કે આ છોકરીઓના મંડળમાં, હરિતવાદ^{૪૫} નામના એક મરદની એકપુરી દીકરી જે રૂંકાંટતી હતી, તે પણ હતી. એક દાહાડો સઘલી છોકરીઓ સાથે મલી પાહાડ ઉપર બેસી રૂંકાંટતી હતી, તેવામાં આ છોકરીને ઝાડ ઉપરથી પડેલું એક સેજ ફલ મળ્યું. તુરતજ તે સેજ ફલને ઉંચકી લેઇ તે કરડીને ખાવા લાગી. આ સેજ ફલ કરડીને ખાતાં, તેણીએ તે ફલમાં એક કીડાને વળગી બેઠોલો દીઠો ! તે કીડાને તેણીએ ધીમેથી તે ફલમાંથી બાહાર કાઢાડી પોતાના કાંટવાના રૂંકાંટ મુક્યો, અને પોતાની સખીઓને કહ્યું કે: “ આ કીડાના નરોળે હું આજે કંટોસો રૂંકાંટુ છું, તે તમને દેખાડશું. ” તે દિવસે તે છોકરીએ ઉલટમાં આવી રાખેતા કરતા ધણુંજ વધારે કાંટયું, અને સાંજના તે સઘલું તેણીએ તેની માતાને ઘેર જઇ દેખાડ્યું. પોતાની દીકરીને એટલા બધો રૂંકાંટોસો તેની માતાએ દુવા દીધી, અને તેણીને શાખાસી આપી.

એક કીડાની બરકતથી તે છોકરી રોજ બરોજ વધારે અને વધારે રૂંકાંટવા લાગી. જેમ જેમ તે છોકરી વધારે રૂંકાંટતી ગઇ, તેમ તેમ તે છોકરીનો પ્યાર, તે કીડા તરફ વધતો ગયો. પોતાના રૂંકાંટમાં તે છોકરી તે કીડાને ઘણી સંભાલથી જાળવી અને ઈફાજતથી રાખવા લાગી, અને હરોજ તે કીડાને સેજ ફળનો થોડો થોડો ભાગ ખવડાવતી ગઇ. આથી ધીમે ધીમે તે કીડા પોતાના કદમાં વધતો ગયો.

૪૫. આ મરદને હરિતવાદ એટલા માટે કહેતા હતા, કેમકે તે સાવ (હરિત) કીડાનો ખાપ હોતો.

પોતાની દીકરી રોજ મોટા જથ્થામાં ૩ કાંટાની હોવાને લીધે, તેણીના મા-આપ અગ્નયખીમાં પડ્યાં, અને આંતે તેઓએ પોતાની દીકરીને એક રોજ પુછ્યું.-“ દીકરી તું આટલું બધું સુતર રોજ કાંટે છે, તે ઉપરથી લાગે છે, કે તુંને કાંઈ પરીની મદદ છે ?” એ ઉપરથી પેલી છોકરીએ, પોતાના મા-આપને સઘલી હકિકત જણાવી, પેલો કીડો જે તેણીએ મોટી ધરાજતથી જળવી રાખ્યો હતો, અને જે હવે કદમાં પણ ઉછરીને મોટો થયો હતો, તે તેણીએ પોતાના મા-આપને દેખાડ્યો, અને કહ્યું કે: “ જે દિવસથી એ કીડો મારે હાથ લાગ્યો છે, તે દિવસથી હું વધારે અને વધારે સુતર કાંટવા લાગી છું.” એ ઉપરથી તે કીડાને મુખારક કીડા તરીકે બંને ધણી-ધણી-આણી ગણવા લાગ્યાં, અને પોતાની દીકરીને તેઓ લાગ્યશાલી સમજ સંતોષ પામ્યાં.

આ લાગ્યશાલી કીડાની ખરકતથી હકતવાદ પણ પોતાના ધંધા રોજગારમાં કનેહમંદ થવા લાગ્યો. હકતવાદ ને કીડાને ખખતાવર કીડા તરીકે ગણી તેને સારો પુછીકારક ખોરાક ખવડાવા લાગ્યો, જેથી તે કીડો આગલ કરતા વધારે ફરગે બની કદમાં મોટો થઈ ગયો. પેલી ૩ મુકવાની દાબડીમાં હવે તે કીડો સમાઈ શક્યો નહીં. હકતવાદે તે કીડાને માટે એક પેટી બનાવી, તેમાં ૩૦૦ બિછાવુ બીછાવ્યું અને તે કીડાને તે પેટીની અંદર વસાઈ કરાવ્યો.

હકતવાદ પણ પોતાની ગરીબ હાલતમાંથી તે કીડાની ખરકતે આગ્રાહ અને તવંગર થઈ ગયો, એવી ખબર હવે ગામમાં ચોતરફ ફેલાઈ ગઈ.

પોતાની તવંગરીને લીધે હકતવાદના લાગવગ અને ધનજત-માંખી મોટો વધારો થઈ ગયો. હકતવાદની આખાદીની ખબર તેજ ગામના એક અમીરને કાંને ગઈ, અને તેણે હકતવાદની દોલત પડાવી લેવાની તજવિજ કીધી. આ અમીરના પ્રીતુરની ખબર હકતવાદને

થતાંજ, તેણે પોતાના સાત દીકરાઓની સાથે મસલત ચલાવી થોડાક લડાચક માનસોને એકઠાં કીધાં, અને તે અમીરની સાંમે ચઢ, એક નાહનું જેવું જંગ કુજરાન શેહરમાં અરપા કીધું. આ લડાઇમાં હકતવાદે તે અમીરને મારી નાંખ્યો, અને તેની તમામ મતા છીનવી લેઇ પોતે તેનો માલેક થઇ બેઠો.

આ બનાવ બન્યા પછી હકતવાદ કુજરાન શેહરમાંથી બહાર નિકલી પેલા પાહાડ તરફ ગયો, અને તે પાહાડની ટોચ ઉપર એક કિલ્લો બાંધી, ત્યાં તે પોતાના કુટુંબ સાથે જઇ રહ્યો, અને ત્યાંનો તે પાદશાહ બન્યો. પેલા કીડાને પણ પોતાની સાથે હકતવાદ તે પાહાડ ઉપર લઇ ગયો. જે પેટીની અંદર હકતવાદે તેને રાખ્યો હતો, તે પેટી પણ હવે તે કીડાના વસ્ત્રાટ માટે નાહની પડવાથી, હકતવાદે તેને માટે એક મોટી ટાંકી બનાવી, તેમાં તેનો વસ્ત્રાટ બનાવ્યો. રફતે રફતે તે પાહાડ ઉપર એક શેહર વસ્યું; અને રફતે રફતે પેલો કીડો, સારા પુષ્ટીકારક ખોરાકથી કદમાં પણ ધણો મોટો થઇ ગયો. હકતવાદે તે મુઆરક કીડાની ખિજમતમાં એક આદમી રાખી, તેની ઉપર દેખરેખ રખાવતો, અને તેની મહાવજત કરાવવામાં જરાખી કચાશ કરતો નહીં હતો.

એ રીતે પાંચ વરસની મુદત વહી ગઇ, અને તે મુદત દરમિયાન તે કીડાનું તમામ શરીર, તેની ગરદન અને તેના પગ એક હાથી જેવા મોટા થઇ ગયા. હકતવાદની દીકરી પોતાના આ માનીતા મુઆરક કીડાની ધક્કાજતમાં રાત દીન રહેતી, અને તેની અરદાસ્ત લેતી હતી. તે કીડાને હવે સોજાં મધ અને નિરમળ દુધનો ખોરાક તેણે રોજ આપવા લાગ્યાં, અને તેના આંગ ઉપર રંગબેરંગી ચીનાઇ રેસમી કાપડ ઓઢાડી તેને સંગરવા લાગ્યાં.

રહે તે રહે તે હકતવાદનો દોર અને મરતબો વધતો ગયો. તે મુખારક કીડાની જનાબમા હકતવાદ તેના સપેહસાલાર તરીકે રેહતો હતો. હકતવાદનું લશકર તે કીડાના લશકર-કેરમના લશકર-તરીકે ઓલખાતું હતું. તે લશકરની મદદથી હકતવાદે આસપાસના શેહરો છતી લીધાં હતાં. અર્દશીરને ન્યારે હકતવાદના વધ્યા જતા દોરની ખબર પડી, ત્યારે તેણે પોતાનું એક લશકર હકતવાદ ઉપર મોકલી આપ્યું. અર્દશીરના લશકરની ખબર ન્યારે હકતવાદને પડી, ત્યારે તેણે પોતાના બચાવમાં પોતાના લશકરને તે પાહાડની ખીણો અને કાઠકોમાં છુપાવી રાખ્યું, અને ધીરની લશકર ન્યારે તે જગ્યાએ આવી પુગ્યું, ત્યારે હકતવાદના લશકરે તેઓ ઉપર હુમલો કરી, મોટી આફત ગુજરી તેમની કતલ ચલાવી. જેઓ જીવતા રહ્યા તેઓ પાસ હીણું લગાડનારી માશી મંગાવી, અને તેમના શરીર ઉપરના પહેરવેસ ઉતરાવી લઈ, તેમને નાગી હાસતમા પાછા અર્દશીર આગલ મોકલ્યા. ૪૬

અર્દશીના લશકરની આવી રીતે હકતવાદે ખુવારી કીધી, પણ જેઓ જીવતા રેહ્યા પામ્યા, તેઓએ આ ખુવારીની ખબર પાદસાહ અર્દશીરને જણાવી.

આ ખુવારીના સમાચાર સાંભલી અર્દશીરનું લોહી ઉકળી રહ્યું. તેણે તુરતજ એક મોટું લશકર જમાવ કીધું, અને પોતે હકતવાદ સામે લડવા પોતાના લશકરની સાથ ગયો. હકતવાદ પોતે પણ લડવા તઈયાર થયો. તેના વડો દીકરો શાહુછ તેની મદદે બાહાર પડ્યો. બંને લશકરની ઘડપકડથી, રણસિંગડા અને કરનાયાના અવાજથી જંગનું પાહાડી મયદાન કાંપવા લાગ્યું. બંને તરફના લશકર એક મહાન યુદ્ધ લડવા તઈયાર થઈ રહ્યાં.

એક નવો દુશમન ! મેહરક નુશબદ અર્દશીરના મેહલ
અને ખખનો લુટી લેવો.

એક મહાંત પાહડી લગાઇમાં પાદશાહ અર્દશીર રોકાઇ ગયો છે, અને તેનું ગંજવર લશકર તેની સાથે ગયું છે, તેમજ રાજધાની શેહરનો ખચાવ નખજો પડેલો છે, એવી તક જોઇ, મેહરક નુશબદ નામનો એક શખ્સ, જે કિયાની વંશનો હતો, અને જે જેહરમના મુલકનો વતનદાર હતો, તે ઉડી ઉભો થયો. તેણે થોડુંક લશકર ચોતરફથી એકઠું કરી, અર્દશીરની ગેરહાજરીમાં તેના મુલક ઉપર હુમલો કર્યો, અને અર્દશીરના મેહલનો નાશ કરી, તેના શાહી ખખનો લુટી લીધો.

આ દલગીરી જાહેરાત ખતાવતી ખગર જ્યારે અર્દશીરને પડી, ત્યારે તે ધણેજ નાસપાસ અને દલગીર થયો. અર્દશીરને આવી રીતે ઉદાસ જોઇ, તેના સરદારોએ તેને દીલાસો દીધો, અને અર્દશીરે દુરઅંદેશ બની ધીરજ ધરી હિંમત પકડી.

કીલ્લામાંથી છોડેલો તીર.

અર્દશીરે ખાણ મંગાવ્યું, અને પોતાના સર્વે સરદારો સાથે તે ખાવા બેઠો. એવામાં એકાએક એક તીર સામેના કિલ્લા તરફથી છુટેલો તેઓ આગલ આવ્યો, અને ખાણ ઉપર એક પકાવેલું મેંદું જ્યાં મેલ્યું હતું, તે મેંદાંની અંદર તે તીર બોકાઇ ગયો.

આવી રીતે ટાંકીને છોડેલા એક તીરને જોતાંજ સર્વે જન અજબ થઇ ડહાઇ ગયા. તુરતજ એક સરદારે હિંમત ધરી, તે તીર ખેંચી કાઢી તપાસ્યો, તો તે ઉપર પેહલવી ભાષામાં લખ્યું હતું કે:—

“ઓ પાદશાહ ! આ તીર તે કીલ્લા ઉપરથી ફેંકાયેલો છે, કે જે કીલ્લા એક કીડાની ખરકતથી સખલી રીતે રાહત પામે છે. અગર જો એ તીર

અર્દશીર ઉપર ફેકું, તો તેના તનને વિંધી આરપર નિકલી જાય. તેના જેવા પાદશાહને લાયક નથી, કે એક કીકાનો તે નાશ કરે.”૪૭

આવી રીતે ટાંકલા તીરની નેમમાંથી અર્દશીર બચી ગયો, તેથી સઘલાઓએ અહુરમજ્દની અર્દશીર ઉપર મેહર અને યારી માટે દુવા ગુજરી.

અર્દશીરનું હુકતવાદની લડાઈથી પાછું ફરવું.

રાત સઘલાઓએ ધણીજ ઇન્તેજરીમાં ગુજરી. સવારનું પોહોર પડતાંજ અર્દશીરે પોતાના લશકરને ત્યાંથી પાછું ખેંચી લઇને, તે પારસ શેહર તરફ જવા નીકળ્યો. પણ અહતવાદનાં લશકરે અર્દશીરના લશકરની પાછવ જઇ, એક સાંકડી જગ્યા ઉપર તે લશકરને ઘેરી લીધું, અને તેથી અર્દશીરનું લશકર પાયમાલ થયું, અને અર્દશીર મોટી મુશ્કેલીથી પોતાનાં થોડાક સવારો સાથે જીવ બચાવી નાહસી ગયો. ૪૮ નાહસતો માગતો અર્દશીર એક ગામમાં જઇ લાગ્યો. ત્યાં એક મકાનનાં દરવાજા ઉપર બે મરદો ઉભેલા હતા. તેઓએ આ નાહસતા ભાગતા સવારોને તેમના ગભરાટ માટે પુછતાં તેઓએ જણાવ્યું કે: “હમો પાદશાહ અર્દશીરના સાથીઓ છીએ. હમો હુકતવાદની લડાઈમાંથી આજેજ થઇને આવેલા છીએ. હમારી પરોણાગત કરવાની મેહરબાની કરશો.”

૪૭. કારનામા મુજબ આ તીર ઉપર એવું લખવામાં આવ્યું હતું કે:—“આ તીર કીરમ (કીકા) ના હાકિમના સવારોએ ફેંક્યો છે. તારા જેવા બુજરોગ મરદ તીરથી વિંધાઈ માર્યો જાય, એ હમુને ઘટવું નથી, તેથી આ તીર હમોએ મેંઢાંમાં પેશ કીધો છે.”

૪૮. કારનામા પ્રમાણે આ મુશ્કેલીમાં અર્દશીરનું ખોરેહ એક મેંઢાંના રૂપમાં તેની મદદે આવ્યું હતું, અને આ પાહડી મારગમાંથી તેને સલામત દોરવી ગયું હતું.

તે બંને જને તેઓની પરાણાગત કીધી, અને દીલાસો દીધો કે :
 “ ચહડતી અને પડતી, એ દુનિયામાં એક એકની પાછલ દોડે છે.
 કદીબી તે કામમ રેહતી નથી. જીવો જોહાક, અફરાસિયામ અને
 સિકંદર જેવા જીલમગાર આવી ગયા છે, અને તેઓનાં ખુરાં નામ
 સિવાય બીજી યાદગારી રહી નથી. તેમ એક દિવસ ખુરા હકતવાદનો
 પણ તેવોજ દિવસ આવશે. ”

આ બંને વશાદારોના આવા સખુનો સાંભલી અર્દશીરને મોટી
 હિંમત આવી, અને બોલ્યો “ હું પોતેજ સાસાંનનો બેટો અર્દશીર છું. ”

અર્દશીરનું નામ સાંભલતાંજ તે બંને જનોએ ઉડી તેને નમન
 કીધું. તેઓ અર્દશીરના ઘોડાને તબેલામાં લઇ ગયા. ત્યાં તેઓએ ઘોડાઓ
 માટે ઘાસચારાની ગોઠવણ કરી, અને અર્દશીરના બેસવા માટે તેને
 લાયકની બેઠક ગોઠવી, તે ઉપર તેને બેસવાની અરજ કીધી.

એ પછી હકતવાદને કેવી રીતે જેર કરવો, તે બાબદ વાત
 કરતાં, પેલા વશાદારોએ કહ્યું કે : “ હમારા તન, જાન, અને તમામ
 માલો દોલત, તેમજ જન ફરજન્દ, ધરાનના માલેકની ખિદમતમાં
 અર્પણ કરવા હમો તઇયાર છીએ. એ હકતવાદ અને કીડાતુ મકાન એ
 પાહાડને મથાલે છે. મગર એ બંનેને મારવા માટે જ્યાં સુધી કામ
 ચુકતી તું નામદાર રહે નહી, ત્યાં સુધી તું હકતવાદ ઉપર ફતેહ
 મેલવશે નહી. ”

અર્દશીરે આ બંને વશાદારોની મદદ માગી. તેઓ બંને પોતાની
 તરફની દરેક મદદ આપવા તૈયાર થયા. અર્દશીર ત્યાંથી પોતાના શેહર
 તરફ ગયો, અને નવું લશ્કર એકઠું કરી, તે મેહરક તુશનદ સામે લડવા
 નિકળ્યો. તેણે મેહરકને કેદ પકડી મારી નાખ્યો, અને તેના શરીરને
 આતશમાં બાલી નખાવ્યું. ત્યાર બાદ તેના ખાનદાનના દરેકને પકડી
 તેણે મારી નખાવ્યાં. પણ મેહરકની એક દીકરી, અર્દશીરના હાથમાંથી

છટકી એવી ચંચલાઈથી નાહતી ગઈ, કે ઘણીજી શોધ કરાવવા છતાં, તે અર્દશીરના હાથમાં આવી નહી.

અર્દશીરે હક્તવાદ સાથે બીજી લડાઈ લડી
તેને મારી નાખ્યો તે વિશે.

એ રીતે અર્દશીરે પોતાના દુશ્મન મેહરક નુશજાદને મારી નાખ્યા પછી, તેણે હક્તવાદના કિલ્લા ઉપર બીજી વાર ચઢાઈ લેઈ જવાની તૈયારીઓ કરવા માડી. અર્દશીરે બાર હજાર લડાયક સિપા-હોનું એક બીજું નવું લશ્કર ભેગું કરી, અને પોતે પોતાના કામેલ સિપાહસાધારો સાથે હક્તવાદના કિલ્લા તરફ તે પાછો જવા નીકળ્યો.

શેહરગીર (યાને શેહરને જીતનાર) નામના એક બાહોશ સરદારને પોતાનું લશ્કર સવાધીન કરી, અર્દશીરે તેને કિલ્લાથી થોડે દુર મુકામ કરી પડી રેહવા ફરમાવી કહ્યું કે: “હું હવે આ કીડાને મારવા અને હક્તવાદને જીત કરવા મારા નિયાગાંન રક્ષનતન અસ્ફન્દીયારે નાપાક અરજરપને મારવા માટે જે યુક્તી રચી હતી, તેજ પ્રમાણે હું કાંમ કરવા માગુ છું. જ્યારેથી તું કીલ્લા ઉપરથી ધુમાડો નીકલતો જાય, યા કીલ્લા ઉપર રાતને વખતે તુને આગ લાગેલી દેખાય, ત્યારે નકંડી જાણજે, કે મારી કોશેસ ફતેહમંદ નિવડી છે.”

શેહરગીરને આવું ફરમાન આપી, અર્દશીરે કેટલીક મોટી પેટીઓમાં, વેપારને લાયકની ચીજો, જેવી કે રેશમના રંગીન કપડાંના ટાકા, અને જર જવેરાત ઉપરાંત કેટલોક ખજાનો ભરી લીધા પછી, એ મોટી પેટીમાં સીસાં અને કલાઈની કાચી ધાતુઓ ઉપરાંત એક મોટી ત્રાંબાની કલાઈ પણ તેમાં મુકી, પોતાની સાથે લેઈ જવા દસ મોટા ભારતરદારી જનવરોની પીઠ ઉપર તે સધલો અસખાખ લધાવ્યો. વળી તેણે પોતાના રાહબર ભોમીયા અને સલાહકાર

તરીકે, પેલા બે વફાદાર બાપ્તઓને પણ પોતાના રસાલામાં લીધા, અને એ રીતે સધલી સંમપુર્ણ તબયારી કરી, અર્દશીરે કીલ્લા તરફ જવાનો મારગ લીધો.

કિલ્લાની ટોચ ઉપર વસ્વાટ કરી પડેલા પેલા કીડાની જતન કરવા, અને તેની પુનઃ કરવામાં ૬૦ માનસો રાત દીવસ રોકાયલાં રહેતાં હતાં. અર્દશીર પોતાના માનસો સાથે તે જગ્યાએ જઈ પુગતાંજ, કીડાના સેવકોએ તેને પુછ્યું કે: “ તમે કાણુ છો, અને પેટીઓમાં શું છે ? ” અર્દશીરે જવાબ દીધો, કે: “ હું ખોરાસાનનો એક વેપારી છું, અને આ પેટીઓમાં વેપારને લાયક અસખ્યાબ ભરેલો છે. અમાં ઘરેણા, પોશાકો, રેશમી કપડાંના ટાકાઓ, વિગેરે ચીજો ભરેલી છે. કીડાને નસીએ હું સુખી અને માલદાર થયો છું, માટે હું તેની પરતેશ કરવા મોટી જોહમત ખેચી દુર દેશાવરથી આવેલો છું. ”

અર્દશીરનો આવો એકરાર સાંભળી તેઓએ કીલ્લાના દરવાજા ખુલ્લા કીધા, અને અર્દશીર પોતાના નોકરો અને અસખ્યાબ સાથે કીલ્લાની અંદર દાખલ થયો. દાખલ થતાંજ અર્દશીરે પોતાના વેપારી માલની પેટીઓ ખોલી તેમાંથી સમલો અસખ્યાબ ખોશી જમીન ઉપર ખુલ્લો મુક્યો, અને તે માહેલી કેટલીક મોઘી વસ્તુઓ તેઓને બેટ આપી, અને ખાણુનો સુરો બિછાવી, શરાબનો દોર ચાલુ કીધો. અર્દશીરે કીડાના પુનઃનીઓને શરાબ પીવાની ફરમાસ કરી, પણ તેઓએ ના પાડી જણાવ્યું કે: “ હમારી વારી આજે કીડાની પુનઃ કરવાની, અને તેને ખોરાક ખવડાવવાની હોવાથી હમો શરાબ પીછ મસ્ત થઈ પડીએ, તો કીડાને દુધ અને ચાવલ કાણુ આપે ? ”

અર્દશીરે તુરત સમજાવી જવાબ દીધો કે “ બાપ્તઓ, તેની તમો જરાખી શીકર ના કરો. મારી પાસે દુધ તેમજ ચાવલ પણ છે.

હું પોતે એ કીડાની પુંળ કરવા અધીરો થયો છું ! એ કીડાની અર-
કતથી હું સુખી થયો છું. હું એ કીડાની પુંળ ત્રણ દિવસ કરશી,
અને તેને ખોરાક પણ હું મારે હાથે ખવડાવશી, માટે તમે ખેડીકર
શરાખ નોશ કરો, અને તમારે કાંમ તમે અને સોંપો ? ”

આવી રીતના માયાલુ સુખનથી પેલા પુંળરીઆએ શરાખ પીવા
માંડ્યો. અર્દશીરના નોકરોએ તેઓ વચ્ચે શરાખના શીસા છુટથી ફરતા
કરી તેઓને શરાખ પીવાનું ઉત્તેજન આપ્યું, અને એ રીતે શરાખ પીધ
સઘલા પુંળરીઆ દારૂની કેફમા મસ્ત બની બેઠાન થઈ પડ્યા.

પુંળરીઆની આવી હાલત જોઈ, અર્દશીરે તુરતજ પોતાની
યોજના અમલમાં મુકવાનું કાંમ શરૂ કર્યું. તેના નોકરોએ તુરતજ
આતશ સલગાવી, પેલી કઢાઈમાં સીસાં અને કલાઈની ધાતુને પીગલાવી.
રાખેતા મેમાંણે જ્યારે તે કીડાએ પોતાનો ખોરાક ખાવા માટે માથું
બાહાર કાઢાડી જેવું ડાચું વકાસ્યું, તેવું તેજ વખતે, અર્દશીરે
દુધ અને ચાવલના ખોરાકને બદલે તેના ડાચાંમા તાવેલાં સીસાં અને
કલાઈનો રસ રેડ્યો. તે કીડો અતિ અછાડ પછાડ કરી, છુમ બરાડા
પાડી મરણ પામ્યો.

કીડાને બેગન કરી તુરતજ અર્દશીરે કીફલાના કંચુરા ઉપર
ચહડી આતશ સલગાવ્યો, અને તેમ કરી પોતાના લશ્કરના સિપાહ-
સાહાર શેહરગીરને ખબર આપી. આ ખબર શેહરગીરને પડતાંજ
તે પોતાનું તમામ લશ્કર લેઈ કીફલા તરફ કુચ કરી ગયો. અર્દશીરે
શરાખની કેફમા પડેલા પુંળરીઆને તેજ વખતે કતલ કરી.

કીફલામાં ચાલી રહેલી કતલ, અને કીડાના મરણની ખબર
હુકતવાદને પડતાંજ, તે પોતાના દીકરા શાહુઈની સાથે લશ્કર લેઈ
આવી લાગ્યો. અર્દશીરનું તમામ લશ્કર પણ શેહરગીરની સરદારી

હેઠળ આવી પુગ્યું. એક મોટી ખુનખાર લડાઇ બંને લશ્કરો વચ્ચે ચાલુ થઇ. આ લડાઇમાં અર્દશીર અંતે ફતેહમંદ થયો, અને હકુતવાદ અને તેના દીકરા શાહુખને જીવતા પકડી, બંને બાપ-દીકરાને તેજ કીલ્લાના કંચુરા ઉપર ફાંસી દીધા, અને તેઓના લશ્કરને તારાજ કરી, તે કીલ્લાનો પણ નાશ કરીધો.

આ ફતેહ પછી, અર્દશીર પોતાના બે વશદાર ભોમીઆઓને તેમની સેવાના બદલામાં કેટલાક મુલકોની હાકમી આપી તેઓની કદર યુજી. અને પોતે ત્યાંથી ખોરેહ અર્દશીરના આતશ બેહરાંમમાં ગયો, અને ત્યાં ફતેહની ખુશાલીમાં મેહરંગાંન અને સદેહના જશનો કરાવ્યાં.^{૪૯}

૪૯. કારનામાં મુજબ અર્દશીરે બે કિલ્લાનો નાશ કરી ત્યાં 'કુલાલાન' નામનો કસબો વસાવ્યો હતો, અને ત્યાં સાત આતશ બેહરામ રથાધ્યાં હતાં.

ભાગ ત્રીજો

અર્દશીર ખાખકાંન

અર્દશીરે ખગદાદ શેહરમાં શાહી સ્થાપી,
પોતે તખ્તનશીન થયો.

કતલ અર્દવાનને કરી અર્દશીર,
થયો શાહ ઇરાનનો નામગીર.
અમકતું થયું તેનું રોશન ખખ્ત,
કિધું શેહેરે ખગદાદને પાચતખ્ત.
ધરી હાથ ગુરજ, કમરબંધ કંમર,
બેઠો તે ખગદાદના તખ્ત પર.

અર્દશીરે ખગદાદમાં તખ્તનશીન થઈ એક લાશણ કિધું.

બની શાહે ઇરાંન બોલ્યો વચન,
“સૂણો મેહરબાનો, સૂણો અનજુમન.
કિધી મેહર મુજપર ચઢાંને પાક,
કિધી મુજ ખાકીને બક્ષેસ ખાક.
આપી છે મે કુલ મૂલકને પનાહ,
સદા હું બનશ સર્વનો દાદખાહ.
સદા હું કરશ રાસ્ત ઇન્સાફ પસંદ,
નાખૂદ કરશ કુલ ફિઝર ને ફંદ.
અદના કે આલા, ગરીબ કે બિચાર,
સદા પાંમશે મુજથી સહુ કરાર.
લલાંઓ, ખૂરાંઓ અગર માલદાર,
છે સહુ થકી આએ દરબાર ક્વાર.”

અર્દવાનના દીકરા બેહુમને,^{૫૦} પોતાની બેહુન ઉપર
હિન્દમાંથી કાગળ લખી તેને ભંભેરવી.

અરે ચર્ખ ઓ બાજુગર આસમાન,
કિધો ગુમ દોરે કહાં કયાંનિયાંન.

કિધો તેં પરાગંદ જમશેદ મહાંન,
નહી તખ્તે જમશેદ, ન દારા નિશાંન.

ચલન તારી ભારી અરે ચર્ખ પીર,
પલકમા ખલક જેર મલકખી અસીર.

ખતમ થઇ ઓલાદ-એ-અર્દવાંન,
ગયા બે પિસર નાહસી હિન્દુસ્થાન.

કતલ અર્દશીરે અર્દવાંન કરી,
કિધી શાદી દૂખતરે દુશ્મન હરી.

મુદત એક થોડી થઇ ગઇ પસાર,
થયો ભાઇ સુદરનો દેશપાર.

૫૦. અર્દવાન આરકાંનીયાંન વંશનો છેલ્લો પાદશાહ હતા, ઇસવી સને ૨૨૨૬માં અર્દશીર બાબકાને તેના ઉપર પતેહ મેલવીને તે ધરાવેલા પાદશાહ થયો હતા. કારનામા તેમજ શાહનામા પ્રમાણે અર્દવાનના ચાર છોકરા હતા. શાહનામા મુજબ વડા દીકરાનું નામ 'બેહુમન' હતું, જેને બાબકના મરાણ પછી પારસમાં થોડો વખત હાકમી ચલાવી હતી. એ ચાર છોકરામાંથી બે નાહના છોકરાઓ અર્દશીરના કેદખાનામાં પડેલા હતા, અને બે વડા છોકરાઓ 'બેહુમન' તથા બીજો એક તેનાથી નાહનો અર્દવાનના માર્યા જવા પછી નહારી ગયા હતા. શાહનામા મુજબ તેઓ હિન્દુસ્થાન ગયા હતા. કારનામા પ્રમાણે તેઓ કાબુલ ગયા હતા. એ બે છોકરાઓ માહેલા બેહુમને પોતાની બેહુન, જે અર્દશીર સાથે પરણેલી હતી, તેના ઉપર એક ફીતુરી કાગળ લખી, તેને ભંભેરી હતી.

લખાવટ કરી લાધએ બેહન પર,
કિધું વેર, કીનાથી કાળું જીગર.

કે “અએ બેહન પ્યારી, માદર જણી,
ભૂલી લાધએને તું રાણી બની.

પસંદ તેં કિધો દુશ્મને ચઢાંત,
કતલ જેને કીધો પેદર અર્ધવાંત.

ગૂજરી પેદર પર કળતી જફા,
ભૂલી ગઇ તે તું બની બેવફા.

કંદર લાધની તું કરતી નથી,
મરે કે જીવે તેથી ડરતી નથી.

ફિદા તું થઇ અર્ધશીર પર મરી,
નહી આપ ભધની કિધી ગણતરી.

ત્યાં તું ગૂજરે ચમન માહે દન,
હિંચાં મુજ ઉપર રંજે મહન.

ભૂલી લાધને તું રહે ખુશહાલ,
હિંચાં મારી ઉપર લાખો જવાલ.

અરે બેહન ! કેમ લાધને વીસરી,
રડું તું થકી નિસહીન હર ઘડી.

અગર લાધની જો તુને હોય કંદર,
તો ધલાજ તેનો તું જલ્દ કર.

કિધું છે રવાના કાસદ સાથ,
હિન્દી ઝેહરથી મલશે રહાત.

છે ઝેર-એ-કાતીલ અકસીર અતી,
પલકમા કરે બંધ હીલની ગતી.

અરજ મારી એ છે અરે હુમશીર,^{૫૧}
ખવાડી તું ખાનામે કે અર્દશીર.

* * *

આ ફેકા એક કાસદ કાણુચથી અર્દશીરની રાણી (અર્દવાનની દીકરી) ઉપર તેના બાધ બહમન તરફથી છુપછાપ લખ આવ્યો. આ ફેકાની સાથે બેહમને એક કાતીલ ઝેરનું પડીકું મોકલાવી પોતાની બેહમને એવી રીતે ભંભેરી, કે જો તે અર્દશીરને ખાણામાં ખવાડશે, તો તેથી અર્દશીર તુરત મરી જશે, અને હમો બંને બાધઓ પાછા તુંને આવી મલથું.

અર્દશીરની રાણીનું ભંભેરાણું.

એ વાંચીને રાણી દલગીર બની,
સૂણી હાલ ભધનો ભૂલી ગઈ ધણી.

ભૂલી ભાંન, ભૂલી ધરમ સંખની,
ઉઠી ઝેર દેવા હગણી બની.

* * *

અર્દશીરને ઝેર ખવડાવવાની તેની રાણીએ તજવિજ કીધી.

પોતાના બાધ તરફથી મલેલું કાગજ વાંચી તે કમઅકલી ઝોરત ભોલવાઇ ગઇ. બાધ તરફની મોહઅતનો વિચાર કરતાં તે પોતાના ધણી તરફ બેવફા બનવા, અને તેનો જીવ લેવા તે તત્પર થઇ.

એતેકાક એવો બન્યો, કે એક દિવસ પાદશાહ અર્દશીર સૈકાર-
માહથી થાકીને પાછો ફર્યો, અને તેને ધણીજ તરસ લાગેલી હોવાથી, તેણે
તુરતજ કાંઈ પીણું માંગ્યું. આ હુકમ સાંભળી રાણી તુરતજ તે
બનાવવા દોડી.

લઈ ‘પસ્ત’^{પર} પાણી અને મીસરી,
મિલાવી ઝેહર જામ સુંદર ભરી.

ધરી હાથમાં જામ હસ્તી ખડી,
કહ્યું અર્દશીરને પીધ તું જરી.

ચહડી છે તુંને થાક અતી તન બઢન,
તરસથી ધ્યાસો છે આખ વન.

એ પીધાથી મલશે દીલને કરાર,
છે ‘આખે હૈયાત’ એ ગુણુગાર.

*

*

*

અર્દશીરના ખોરેહેનું અચબુચ હાજર થવું, અને ઝેરના
પીયાલાનું તેના હાથમાંથી પડી જવું.

લઈ તે ઉભી જામ ઝેરે ભરી,
નહી પાપનો ખ્યાલ કીધો જરી.

પતી મારવા તે જરા નહીં ડરી,
લિધું માની મનમાં જશે ખસ મરી.

અંધીરી બની મારવા તે ધણી,
પીએ તો મરે એમ ગણુત્રી ગણી.

પર. પસ્ત એટલે જવના ભુંજેલાં આતાની અંદર (મીસરી) સાકર નાખીને
બનાવેલું શરબત.

જોઈ જામ ખુશી થયો અર્હશીર,
 તે ચહાતોતો પીવા પીણુ ફલીર,
 એકાએક અકસમાત અજબ એક થયો.
 અચણ અ મુરગ^{૫૩} એક ત્યાં ઉડયો.
 ઉડી જામ પર પાંખ મારી સિતાબ,
 પડીયું જમીન પર તે ઝેર-આબ.
 થયું શું એકાએક અજબ આએ કાંમ,
 જોઈ હાલ ધુણ નીમકહરાંમ.
 બિલાડી જે પાલી હતી મેહલમાં,
 આવીને ચાટી ગઈ સેહલમાં.
 બિલાડી ગઈ તેજ વખતે મરી,
 જોઈ અર્હશીરની થઈ ખાતરી.
 પૂકારી બાલ્યો, જોઈ આએ ફંદ,
 “ખૂઠાવંદ તેં તાલિયું આ વધન.”
 તૂરત અર્હશીરે બૂલાવી વજર,
 બૂલાવી દસ્તુર-મુબેદ પીર.

૫૩. આ મુર્ગ યાને ‘મરઘો’ પાદશાહ અર્હશીરનું ખોરફ હાલું, અને તે અર્હ-
 શીરની મુશકેલીમાં તેની મદદે મરઘાના રૂપમાં હાજર થયું હતું. આગલા વખતમાં
 ફરેક જરઘેલતીના ઘરમાં મરઘો રાખવાનો રેવાજ હતો. વંદીદાદની ૧૮ મી પરગરદમાં
 એ જાનવરને ‘પરોદર્શી મેરેય’ ને નામે, સરોશ અશોના મદદગાર તરીકે જણાવેલો છે. પેહલવી
 તરજુમાં પણ એનું નામ મરઘો આપેલું છે. એનું કામ માનસોને અશોધના
 કામોમાં મરાણુલ થવા માટે પાછલી રાતે જાગૃત કરીને ઉઠાડવાનું છે. વલી એજ
 પરગરદમાં જણાવેલું છે, કે જે કોઈ ‘પરોદર્શી મુર્ગ’ (એટલે મરઘો) અશો માનસને
 ભેટ તરીકે આપે છે, તે મોટા સવાબનો બહોલો હાંસલ કરે છે. (કા. અ. બા.)

કહ્યું અર્દશીરે, “સાંભલ વજર,
ઓ દસ્તુરે ધરાંન રોશન જમીર.
અગર દુશમનને કરે તું નેહાલ,
તાબે-તખત દઈ કરે ખુશહાલ.
અગર તેજ બંન્દો બનીને મલુન,
ઝેહેર પાઈ તું ને કરે તાર ખુન.
તો જલ્દ કહી દે વગર તું ડરે,
સજા તે રાખસને શું તું કરે.”

અર્દશીરના સવાલનો તેના વજરે જવાબ દીધો.

કહ્યું એમ વજરે “ઓ આલમ પનાહ,
અગર કોઇખી જો કરે એ ગુનાહ.
સજા તેને લાએક એ છે ખરી,
કતલ તેને કરવું ઘટે તેજ ઘડી.”

અર્દશીરે વજરને પોતાની રાણી માટે હુકમ કીધો.

સુણી શાહે કીધો વજરને હુકમ,
“અમલ મુજ હુકમ પર કરો એકદમ.

ઉભી છે એ બદકાર દુર્વંદ જણી,
હર ફંદમાં એ ચતૂર છે ઘણી.

લઈ જઈ તબેલામે^{૫૪} તું બંધ કર,
ગૂનાહગાર એ છે બડી બદુગર.

૫૪. કારનામે અર્દશીર બાબેકાનમાં લખ્યા પ્રમાણે આગલા વખતમાં ગુનાહ-ગારોને સજા કરવા સાથે ઘોડાઓનાં તબેલામાં મોકલવાનો રવાજ હતો, ત્યાં ગુનાહ-ગારોનો કેટલો રાખવામાં આવતા, અને પાદશાહના હુકમ પ્રમાણે સજા કરવામાં આવતી હતી;

કર કયેઠ તું કુખ્તરે અર્દવાન,
 નાણુઠ કર એની હસ્તી નિશાન.
 સતી સમ હતી એ પતી મનથી,
 બહાન બની છે ક્ષિત્તર ફેન્દથી.
 કલમ કર સર તું ગુન્હામારણું,
 એ કરતી હતી ખુન ભરથારણું.”

* * *

અર્દશીરની રાણીએ પોતાના ખાવિંદને
 કેહવડાવેલી અરજ.

ધડકીને ધુજી સૂણી આ હુકમ,
 ના રહી તાકત ઉઠાવે કદમ.
 થયો જઈ ચેહરો અને મુખ લાલ,
 લભો સંગ ધુજતા રહ્યા લાલ ગાલ.
 રડી સર કુટીને પિખી સર ને ખાલ,
 જમીન પર પડી તે બની હાલ હવાલ.
 વજર સંગ જ્યારે પડી તે તનાહ,
 ધરી હાથ બોલી: “અરે દાદખાહ.
 કળા તો સહુનીજ છે એક દન,
 મોડે છે વેહલે સહુ છે દફન.
 આજે કે દાલે સહુ છે ફના,
 નથી મોત થાતું કોઇથી મના.
 કહું છું સૂખન સાંભલી લે વજર,
 હું તકશીરની કુટી બની છું અસીર.”

ખેશકે કંતલ કરે મારી કંટાર,
મગર આળ છે પેટમાં નિરધાર.
એ આળનો આપ છે અર્દશીર.
મરે મૂજ થકી આળ કાં નામગીર.
હૂ કમખપ્પ ઘેરાઈ ગઈ કાળથી,
મગર શું ગુનાહ છે થયો આળથી.
હુમેલ પેટમાં છે કંઈક માસથી,
ખબર એ કહે જઈ નરમાસથી.
ખરેખર ગુનાહ છે માહરો અજીમ,
મગર આળ માફ નથી મુજરીમ.^{૫૫}
જરા કરે ખાંભોશ, જરા કરે વિચાર,
ખનીને દુરદેશ, ના ખેંચે કંટાર.
મને દે જનવા આ માફ આળ,
આઠઝ કરજે મહારો નિકાલ.”

અર્દશીરને તેની રાણીના હુમેલની ખબર
વજીરે જાહેર કરવી.

અર્દશીરની રાણીને મોહડેથી આ નવી ખબર વજીર સાંભલી
અજબ થયો, પણ પોતાના બાદશાહના હુકમ વિરૂધ્ધ કાંઈથી કરવાની
તેણે હિંમત કીધી નહીં. તેણે દુરદેશ ખની સારી રીતે વિચાર કીધો
પછી, તે આ નવા સમાચાર અર્દશીરને જાહેર કરવા ગયો, અને તેની
આગલ આ નવા સમાચાર જણાવવા તે નરમાસથી બોલ્યો:—

“અએ શાહે આલમ ખંઠા નવાજ,
 સહા રાખે તારે ખૂઠા ખુશ મિઝાજ.
 જરા સાંભલી છે ધિરજને ધરી,
 નવી છે ખખર એક સુજને પડી.
 રાણી એ તારી હુમેલદાર છે,
 જનવા થકી ખાળ હજી વાર છે.
 એ ફરજંદ છે તોખમે અર્દશીર,
 ના માર તેને ખની તું અધીર.
 અરજ એમ કરે છે અતી તે રડી,
 નાહક જશે ખાળ માસુમ મરી.
 મરવા થકી નાર તઇયાર છે,
 મગર ખાળ નિર્દોશ નિર્ધાર છે.
 તઇયાર છે સર કરાવા કલમ,
 મગર થોખ જ્યાં તક આપું જનમ.”

અર્દશીરે પોતાની રાણીને કતલ કરવા માટે કરેલો હુકમ.

આ નવી ખખરથી અર્દશીર ઉપર કાંઈખી અસર થઈ નહીં.
 પોતાને ઝેર ખવાડી મારી નાખવાનું કાવતરું રચનાર આ ઓરત
 ઉપર તે એટલો બધો તો ગુસ્સો થયો હતો, કે આ નવા સમાચારથી
 તેના દીલમાં સેહજખી દયા આવી નહીં, અને એકદમ તેણે વજીરને
 ફરીથી હુકમ કીધો કે:—

કહ્યું અર્દશીરે ખની ખહુ વિકલ,
 “ખસ એકદમ જઇ કર તું કતલ.

ચશમચોર જગમાં બડી નાર છે,
સદા દોજખી ગારમા ઠાર છે.
જીવીને જગતની કરે બદ હવા,
બગાડી બિજને કરે રૂસવા.
ખૂદા કર તું ગારત સદા બદબન,
એ જીવશે તો કરશે જગત દર્દમંદ.
મરો નાર જનતી એ(વી) નારને,
દિયે દિનપસ્તી જે લરથારને.

* * *

અર્દશીરના વજરે પોતાની રાણીને બચાવવાની
હિકમત કરી.

દયાલુ વજરે કિધો એમ વિચાર,
ગુસ્સાનો ગુલામ છે શેહરિયાર.
કરૂં નાર બહીલ બની જો કંતલ,
તો નાજુદ થશે અર્દશીરની નસલ.
નથી કોઈ વારસ હજી અર્દશીર,
બચે નાર જો આ જને એક વીર.
એ નાર જો એક બેટો જને,
તો બેશક વારેસ ગાદી બને.

અર્દશીરની રાણીનો જીવ તેના વજરે બચાવ્યો.

પોતાના પાદશાહ અર્દશીરની હાલત ગુસ્સાથી આવી રીતે તપેલી
જોઈ, વજરે દુરદેશ બની પોતાની રાણીનો જીવ કોઈથી તદખીરથી
બચાવવાનો મક્કમ વિચાર કીધો.

વજરે છુપાવી છુપછાપ નાર,
રખે કોઈ પાડે ખખર એ બહાર.

ઇફાજત કરાવી કસીને સવા,
બદનને ન લાગે જરા હવા.

દુરંદેશ વજરે કિધું એવું કાંમ.
કરે નહીં દૂશમન કોઈ બદનામ.

‘બદન-ગૂપ્ત,^{૫૬} કાપી કિધું તન સફા,
હવસના ખવિસને કીધો ઠંફા.

જખમને લગાડી અકસીર દવા,
કિધો તે જખમને સાજત સફા.

બદન તનથી કાપી જુદું કિધું,
મૂકી ઢાબડીમાં છુપાવી દિધું.

૫૬. શાહનામામાં શામ્મિર શીરદુસી આ નેક વજરની દુરંદેશી અને દાનેશ-મંદીનો ચીતાર આપતા લખે છે, કે અર્દશીરની રાણીનો જીવ બચાવતાં, પોતાની ઇજાજતને કાંઈથી કલંકે ભવિષ્યમાં લાગે નહીં, એવી મતલબથી તેણે પોતાની મરદીની નિશાણી નાખી કરવાના હેતુથી પોતે પોતાનું ગુપ્ત બદન કાપી નાખી, ‘મરદાના’ અવતારમાંથી બદલાઈ તે ‘જનાના’ (નામદ) બની ગયો હતો. કેમકે તે ઢાનાવ વજર બળ્યો હતો, કે અર્દશીરની રાણી બે હમેલથી ફારેગ થાય, અને તેણીને પેટે ભો રાજગાદીનો વારસ અવતરે, તો તે બાબક ધરાનની ગાદીનો હકદાર વારસ છે કે નહીં, એવો સવાલ ધરાની અનજુમન ઉઠાવી વાંધો ઉભો કરે. એટલા માટે પોતાની ઉપર અનજુમનનો કાંઈથી શકે આવતા અટકાવવા, અને રાણીને પેટે અવતરેલા વારસ અર્દશીરનો જ બેટો છે, એવું દેખાડવા તેના વજરે આવી ચોળના પોતાને બાંધી ભાગ આપી કંદી હતી. શીરદોસીએ આ હકિકત પોતાની રસીલી ઇખ્વારતમાં શાહનામા અંદર દસ્તાવી છે.

કરી મોહાર તે પર ગયો તે લધ,
ઉભો અર્દશીરની સામે જધ.

કહ્યું “એક અરજ છે, ઓ નામેવર,
આ હાખડી પર તું કર નજર.

અનામત મારી છે એ સિતર,
કિંથી મોહાર મારી છે એની પર.

અરજ મારી એ તુંને છે ખાદશાહ,
એ રાખી ખજાને, હે તું પનાહ.

એ રાખુ છું તારી હવાલાતમાં,
રેહશે સલામત તુજ હાથમાં.

લખી છે તારીખ ઉપર આજની,
રજા આહે ખંદો સરતાજની.

અર્દશીરની રાણીએ એક દીકરાને જનમ આપ્યો.

પોતાની ઇજ્જતને કાંઈપી જાતનો કલંક લાગતો અટકાવવાની
આવી રીતની ચુકતી કરી, તે દાનેશમંદ વજીર પોતાને ઘેર આપ્યો,
અને અર્દશીરની રાણીને લણીજ ઇજ્જત અને સંલાલથી તેને લાયક
એક એકાંત મેહલમાં છુપી રાખી, કે જેથી તે જીવતી રેહવા પાંખી
છે, એવી ખબર પવનનેથી પડે નહી. આ મેહલમાં અર્દશીરની રાણી
જગતની નજરથી છુપી રેહી, પોતાના દિવસો પોતાની હમેલદાર હાલતમાં
ચુબરવા લાગી.

જમાનાની ગીરદેશ, સિતારાનો ખેલ,
ઉભી હસ્તી કુદરત, વજીરને મેહલ.

વિખુટી પડી યોધ રાહતે ખસમ,
 જગતથી રહી પોશીદા એશરમ.
 પુરી થઇ મૂઢત દુષ્ટરે અર્દવાંન,
 જન્યો એક બેટા રોશન રવાંન.
 ઇફાજતથી રાખી પિસર શુભકામ,
 રાખ્યું વજીરે 'શાહપુર' નામ.
 છૂપાવી જનમને છૂપી રાખી વાત,
 પિસર દીધો મોટા રાખીને સાથ.
 પેઢરથી રાખ્યો છુપો સાત સાલ,
 હીસતો કમામે શેહનશાહ મિસાલ.
 ભૂલી દુઃખ વીપત રંજે મલાલ,
 બેઠ માત પીસર થતી ખુશહાલ.
 હરખથી ગાતી સદા આજને,
 રીજ રિજવતી સૂખપાજને,

અર્દશીરનું શીકારે જવું, અને ત્યાં એક બનેલો બનાવ
 બેઠ, પોતાની ઐલાહ માટે અદેશામા પડવું.

અર્દશીરની બાનુને પેટે અવતરેલા વારસની સેહજથી ખબર
 વજીરે પોતાના મેહલની બાહાર જવા દીધી નહી. ખુદ અર્દશીરને
 ક્ષેત્રથી તે વાત જવા પામી નહી. સાત વરસની મોટી મુદત પોતાની
 નિમકહરામ રાણીને કતલ કરવાનો હુકમ આપ્યાને થઇ ગઇ હતી,
 એટલે તે કમનસીબ બનાવને હવે તે બિલકુલ ભૂલી ગયો હતો.

બિચાબ્યાંન વંનમા બનેલો બનાવ !

એક દિવસ અર્દશીર પોતાના રસાલા સાથ શીકારે ગયો હતો.

शाहपुर.

ત્યાં બિયાબાન વનમાં અર્દશીરે એક ગોરખરની માદાને ચારે ચરતી જોઈ. આ ગોરખરની માદાને શીકાર કરવાની મતલબથી અર્દશીરે પોતાની કમાન ઉપર તીર ચઢાવી તેણીનો શીકાર કરવાની તજવિજ કીધી. આ બનાવ તે માદાના નરે જોયો દુરથી જોયો, તેવોજ તે નર દોડી આવી, અર્દશીરના તીરના જખમથી પોતાની માદાને બચાવવા આડો પડી, તે તીરનો જખમ તેણે પોતાના બદન ઉપર કીધી, પોતાની માદાને જીવ બચાવી લેવા, અને પોતાની કબ્બને શરણ થવા તે તઈયાર થયો.

આવી કિસમની મોહબત પોતાની માદા તરફ તે ગોરખરની જોઈ, અર્દશીરે તે ગોરખર અને તેની માદાને પડતાં મુક્યાં, અને તેમના નાહના બચ્ચાં જે તેમની પડોશમાંજ ગેલ કરતાં અને ચરતાં હતાં, તેઓ તરફ તેણે પોતાના ઘોડાની લગામ ફેરવી ઘોડો દોડાવ્યો, અને ફરી પોતાની કમાન ઉપર તીર ચઢાવી, તે ગોરખરના બચ્ચાંઓને શીકાર કરવાની તે તજવિજ કરવા લાગ્યો.

આ નવી આફત પેલા ગોરખરની માદાએ જોવી પોતાનાં બચ્ચાંની ઉપર આવી પડેલી જોઈ, તેવીજ તે બેવડાં ભેર અને ઝડપથી શીકારના મયદાનમાં જીવ નાખતી દોડી આવી, અને અર્દશીરના તીરના જખમથી પોતાના વાહલાં બચ્ચાંઓને બચાવવાની મતલબે, પોતાના જીવની સંહજથી દરકાર કીધા વગર, તે તીરના જખમને પોતાના બદન ઉપર કીધી લેવા તે આડો પડી, અને તેમ ફરી તેણીએ પોતાના બચ્ચાંઓના જીવ બચાવ્યા.

આવી ઉમદા સમજ શકતી, અને પોતાના બચ્ચાં તરફની મોહબતનો ખેલ, વાચા વગરના મુંગા જાનવરોમાં જોઈ, અર્દશીરે પોતાની કમાન ઉપર ચઢાવેલો તીર પાછો કાઢી લેઈ, પોતે

સ્તબ્ધ થઇ વિચારમાં પડ્યો, અને તુરત પોતાના ઘોડાને રસાલા તરફ પાછો લઇ ગયો.

જ્યારે તે પોતાના મેહલમાં પુગ્યો, ત્યારે પોતાના મનની શાંત ધડીમાં તે પોતાના દીલમાં વિચાર કરી બલાપો કરવા લાગ્યો, કે: “અફસોસ હોજે માનસ જનત ઉપર! આ ચોપગાં મુંગા વાગ્યા વગરના બેઝકલ જનવરો છે, તોપણ તેઓ એક બીજા તરફ એવો તો સંપુર્ણ પ્યાર રાખે છે, કે પોતાનો જન વડીક પોતાની માદા અને બચ્ચાંને માટે આપવા તેઓ તઇયાર થાય છે.”

અર્હશીરને આ બનાવ ઉપરથી સાત વરશની મુદત ઉપર પોતાના બાબમાં બનેલો પોતાના ફરજન્દનો બનાવ હઇડે ચહીડી આવ્યો, અને તે મનમાં ધણોજ પરતાવો કરવા લાગ્યો.^{૫૭}

જેઇ હાલ બેખુદ થયો અર્હશીર,
મુઝાઇ મનમાં રહીયો દલીર.

બોલ્યો તે મનમાં બનીને વિકલ,
અજબ છે એ ગરહીશ તારો અમલ.

ચરંદા-પરંદા કરે હીલબરી,
વસે છે જીગરમાં મોહબત લરી.

ન બોલે, ઉચારે, જખાં તંગ છે,
મગર ખીત પુરી અજબ રંગ છે.

કરે જીવ બચ્ચાં થકી તે નિસાર,
ખરી ખીત અગનનો છે એ ચિતાર.

*

*

*

૫૭. અર્હશીરની જાંઘીમાં બનેલો આ બનાવ ફીરદોસ્તીએ જણાવેલો નથી, પણ કારનામાં મધે તે વર્ણવેલો છે.

જોઈ ગુરખરની મહોખત ચલન,
ઉઠી અર્દશીરના જીગરમા અગન.
ચહડી ચાહ હૈડે ફરજન્દની,
કતલ જે થયું સંગ ખદ-ઝનની.^{૫૮}
નિશકુળ ગયો ભવ ખૂરી નારથી,
થયો હીન અંધકાર ખદકારથી.
રડતો હતો શાહ પડી ધ્યાનમા,
વજીર આવી ઉભો નમી માનમા.

અર્દશીર અને વજીર વચ્ચે થયેલી વાતચીત.

કહ્યું એમ વજીરે, ઓ નામેવર,
જમીન ‘ને જમાનો છે તું જ નફર.
હિસે તારી આંખો આંસુ ભરી,
કહે શું હકિકત ખની છે ખરી?
શું દુશમનની આંખો ગમ છે ચહડી,
કહે શું હકિકત ખની છે ખરી?
ખલા શું નવી છે મૂલક પર પડી,
કહે શું હકિકત ખની છે ખરી?

* * *

વજીરની માનભરી અરજ ઉપરથી અર્દશીરે શીકારગાહમાં જે
ખનાવ ગુરખર અને તેની માદા તેમજ તેમના અચ્ચાના બાબમાં
ખતેલો અનુભવ્યો હતો, તેનું બયાન કહી સંજલારી જણાવ્યું, કે

૫૮. ખદ-ઝન યાને ખુરી ઓરત, અર્દશીર પોતાની એક વખતની માનીતી રાણી
માટે આ ધંધારો કરે છે.

તે બનાવ જોયા પછી, મને પેઠી ખુરી ચોરત અને મારાં બેગુનાહ ફરજાંન્દની યાદ આવે છે, અને મારા તે કામથી આજે હું પસતાવામા પડ્યો છું.

કહ્યું અર્દશીરે, વજીર હીલપાક,
થયો છે નાબુદ મારો ચેરાગ.

ચડી છે બૂજોર્ગી હુવે મારે સર,
થઈ છે એકાવન વરશની ઉમર.

સિહા બાલ મારા થયા છે સૂફેદ,
મગર એક પિસર વન દિલ નાઉમેદ.

‘પિદર વન પિસર છે, પિસર વન પેદર’,
બગલમા બિગાનાથી ખુશતર જીગર.

મગર વન પિસર છે હીલ ખારજાર,
આ ગંજે-દોલત ગજબનો છે ગાર.

તખત તાજ અને આ ખજાનો ‘ને જર,
જશે દુશમન હાથ વીના પિસર,

અગર જો હોતે એક બગલમા પિસર,
બની રેહનુમા ખુશ કરતે જીગર.

જોઈ હાલે મહોબત ગુરખર તણી,
પડી યાદ બદબન ‘ને ફરજાંન્દની.

પરેશાંન હીલ છે, થયો છું તબાહ,
કેતલ મારૂ ફરજાંન્દ થયું બેગૂનાહ.

*

*

*

પોતાના પાદશાહને આવી પરેશાન હાલતમા બેઠ, તે દાનાવ વજીર તેની દલગીરીના તમામ ભેદ સમજી ગયો, અને તેને શાંત પાડી દીલાસાના સખુનો કહ્યા, અને ધીરથી તેણે પોતાની અરજ રજુ કરી:-

વજીરે કહ્યું એ ખંદાનવાજ,
ખૂદાની ખૂશી વન નથી થાતું કાજ.
ઇલાજ હું કરૂં ખોલી મારી જખાંન,
અગર ખસે ખંદાને જીવતદાંન.
એ દર્દ જાલીમની છે દવા,
સૂખનથી કરૂં એ દરદને દફા.

* * *

કહ્યું અર્દશીરે વજીર કારસાજ,
કર મુજ દરદનો સૂખનથી ઇલાજ
રજા છે મહારી જીવતદાંન છે,
જીંદગી મહારી પરેશાંન છે.

વજીરે સાત વરશ ઉપર અર્દશીરને સ્વાધીન કરેલી દાખડી
મંગાવવાની અરજ કરી.

આવા ઉદાર દીલના સખુનો સાંભળી, વજીરે પાદશાહ અર્દશીરને નમન કરી કહ્યું કે: “ અએ પાદશાહ, આજથી સાત વરશની વાત ઉપર, મેં એક નાહતી દાખડી ઉપર મારે નામની મોહોર કરી, તારા ખજાનામા સલામત રાખવા માટે મેં તે તુને સપુરદ કરી હતી, તે દાખડી મેહરખાંતી કરી તું મંગાવ.

પાદશાહ અર્દશીરે તે દાખડી તુરત મંગાવી વજીરને સ્વાધીન કરવા ફરમાવ્યું, અને તે દાખડી અંદર એવો તે શું ગુપ્ત ભેદ

છુપાવ્યો હતો, તે જાહેર કરવા વજરને ફરમાવ્યું.

વજરે તે દાખડી મલતાંજ અર્દશીર આગલ ખુલાસો કીધા:—

શએર.

ગુપ્ત બેદનો હાલ સુણો,
હોષ મર્દ થયો હું જનાન,
તનથી કાપ્યું ‘બદનને,’
સાંભલ ઓ વ્યાખ્યાન—૧

ગુપ્ત બદન છુપાવવા,
રાખ્યું આ સંદુક મ્યાંન,
દુષ્ટર અર્દવાનની,
રાખી છે જીવતી જાણુ.—૨

“અએ શાહ હૂકમ તુંજ સરપર ધરી,
દફા મે કિંધી તુંજની દલદરી.
દવા વન દરદ તુંજ કીધું સફા,
સૂખનથી કિંધું દર્દ તારૂ દફા,
ખચાવીછે મે દુષ્ટરે અર્દવાંન,
મને ડર હતો કેરદેગારે જેહાંન.
હમેલહાર રાણી હતી તે વખત,
મગર તેની સરજત હતી કમખખત.
છુપાવી મે તેને મહારે મકાંન,
જણ્યો એક બેટો ગુરેગુરાંન.
મગર હોક નિન્દા થકી હું ડરી,
મે મારી મરહીને નાણુ કરી.

પિસર અએશમા તારો ચકચુર છે,
મૂખારક તે નામે 'શાહપુર' છે.

ઉંમરનો થયો આજ છે સાત સાલ,
વસે છે માઢર તે સાથ હાલ.

*

*

*

અર્દશીરના વજરે પોતાના જીવની માશી ચાહી અર્દશીરને
સધલી હકિકત જાહેર કીધી, કે: “ તારો હુકમ તો તારી રાણીને
તેણીના પેટ માહેલા હમેલ સાથ કતલ કરવાનો હતો, પણ મે ભવિશમા
તારા તાજે તખ્તના વારેસની વડી અને ઉમેદ રાખી, તારાં ફરમાનની
વિરૂધ્ધ જઇ, એ જાને જીવોને બચાવી, મે તેજોને દુનિયાની નજરથી
છુપાવ્યાં હતાં, અને તારો હુકમ તોડી તારો ગુનાહગાર બન્યો હતો. હવે
આજે તારો વારેસ તુને મલ્યો છે, અને મને તેં જીવદાન બદલ્યું છે, તે
વાસ્તે હું પરવરદેગારનો આભાર માનુ છું. ”

કહ્યું અર્દશીરે અજબ બહુ થઇ,

એ વાત તાજીબ, અજબ તેં કહી.

હજારો શુકર દાવરે દાવરાંન,
શુકર એ ફતેહમંદ શાહ આઢરાંન.^{૫૯}

શુકર છે એ ચઝદાંન તારા હજાર.
દિધું તુંએ ફરજાંદ મને ગુલજાર.

મે આસા 'ને ઉમેદ મુકી હતી,
થશે મુજ વારેસ વિના શુ ગતી.

૫૯. આઢરાંન શાહ એટલે સધલા આતશોમાં ચહકતા આતશ. આતશ
નીચાયશમા આઢર ફરેનખજ, આઢર ગોશખ અને આઢર જુરજીન મેહરને સધલા
આતશોમાં ચહકતા ગણેલા છે. (કા. અ. બા.)

મગર દાદ તુંએ લિધી દાદજવાહ,
 કિધી મુજ કમતર ઉપર તેં નિગાહ.
 ખતા દરગુજર કર ઓ દસ્તગીર,
 ગુન્હાગાર તારો છે અર્દશીર.

* * *

અર્દશીર પોતાના દીકરા શાહપુરને મલવા તલખગાર થયો.,
 અને પોતાના બેટાને પારખી કાઢડવા
 માટે તેણે રચેલી યોજના.

અર્દશીરે જ્યારે પોતાના વજીરને મોકલેથી એવી ખુશખબર સાંભળી
 કે તેનો બેટો જીવતો છે, અને તે ઉધરીને સાત વરસની ઉંમરનો
 થયો છે, ત્યારે તેના દીક્રનો દરખ અને મનની ખુશાલીનો પાર
 રહ્યો નહી. પોતાના દીકરાને નજરે બેવા, અને તેને પોતાની
 ગાદીમાં દાખવા તે અર્દશીરે પડ્યો, મગર તે દાનેશમંદ પાદશાહે પોતાના
 દીકરાને કેવી રીતે પીછાનવો, તે માટે તેણે એક યોજના રચી,
 પોતાના વજીરને તે ઉપર એકદમ અમલ કરવા ફરમાવ્યું.

વજીરને ખુશી થઈ કહે અર્દશીર,
 હવે કર નવી એક તું તદખીર.
 જમા કર સો બાળ શાપુર સમાન,
 ઉમર સંગ રંગ, અંગ, હોય એક સાંન.
 સજાવી પોશાક એકજ રકમ,
 ફરક રંગમાં ના રહે કાંઈ કમ.
 રવાના તૂં કર સંહુ ચોગાનમાં,
 ખેલે હડીદાવ ખુબ તાનમાં.

નિકલશે સો જન મચદાંનમા,
પિછાનસ પિસરને એક આંનમા.^{૬૦}
સોમા હશે એક માહરો પિસર,
હડકશે જોતાંજ માફ જીગર.

* * *

અર્દશીરે એક રંગના અને એક જાતના પોશાકમા હાજર
થયલા એક સરખા એક સો જવાન છોકરાઓમાંથી
પોતાના દીકરાને પિછાનવો.

એ રીતે પોતાના ગાદી વારસ દીકરાને પિછાનવા માટે પાદશાહ
અર્દશીરે તદ્દગીર રચી, પોતાના વજીરને એક સરખા કદના એક સો
છોકરાઓને, એક સરખા પહેરવેશ પેહડાવી મયદાનમા દડીદાવ રમાડવા
માટે હુકમ કાઢ્યો. વજીરે પાદશાહ અર્દશીરના હુકમ પ્રમાણે શહેરમાંથી
શાહપુરના જેવા કદના એક સો છોકરાઓને એકઠા કરી, તે સઘ-
લાઓને એક સરખા રંગના એક સરખા પેદરવેશ પેહરાવી, મયદાનમા
દડીદાવ રમાડવાના તદ્દયારી કાઢી:—

પડી જ્યારે વલતે દિવસ બામદાહ,
ઉભા સો જવાનો બની દિલશાદ.
હતા સંહુ એકસાંન, એકરંગ-અંગ,
હતા સંહુ ઉલટમંદ દીલમા ઉમંગ.
વજીરખી ઉભો આવી સંગ અર્દશીર,
હતા સાથ જંગી, પેહલવાન, પીર.
શરૂ કીધી બાજી યોગાનમા,
રમતા રહ્યા સંહુ અતી ધ્યાનમાં.

૬૦. એક આંનમા થાને એક પળ વારમાં.

સંહુમા શાહપુર હુતો દીલપઝીર,
અંગે 'ને રંગે માહેમુનીર.

સંહુ બાબકોમા દીસતો ફલીર,
જીતી દાવ લેતો ખડો ખખ્તગીર.

કહયું અર્દશીરે જોઇ તે જવાંન,
દિસે છે બિજે અર્દશીર બાબકાંન.

* વજરે કહયું, ઓ આલમ પનાહ,
એ દીલ તારા ફરજન્દગુ છે ગવાહ.

બને કાં અધીર કર જરા તું સખર,
જરા જો રમત શું કરે છે પિસર.
જોઇ હાંમ-હિંમત કર તું પિછાન,
નથી શું શાહપુર બિજે બાબકાંન ?

* કહયું અર્દશીરે વજર નેકનાંમ,
મને છે જોવી પિસરની હાંમ.
હુકમ કર તુરત કોઇને એકદમ,
જઇને ફેંકે ફડી મુજ ગમ.
તપાસું સહુમા છે કોણ ફલીર,
છે કોણ અંદર કેરદારે શીર.
ધરી હાંમ મુજ પાસ જે આવે જન,
ગણું હું તેનેજ ફરજન્દેમન.^{૬૧}

૬૧. અર્દશીરે પોતાના દીકરાને પારખી કાઢડવા માટે યોજેલી આ યુક્તી કારનામે અર્દશીરમા જણાવેલી નથી, પણ શાએર ફીરદોસ્તીએ શાહનામામાં તે વીગતવાર દર્શાવી છે.

અર્દશીરે પોતાના દીકરાની હિંમતને વખાણી તેને પિછાન્યો.

રમતનું મયદાન આ એક સો નિરદોશ જવાન છોકરાઓની દોડ-ધામ અને ધડપકડની ધરપચ અને ધાંધલથી હલમલી રહ્યું. તે સઘલા છોકરાઓ એક સરખા પેહરવેશમાં સજ થયલા હતા, અને તે સઘલા એક સરખાં કદના હોવાથી અર્દશીરને પોતાના ફરજાન્દને પિછાનવાનું કાંમ મુશ્કેલ થઈ પડ્યું.

દડીદાવની રમત પેલા જવાનોએ ચાલુ કરી, અને સઘલાઓ પોતાની આજી ધણીજ આહોશીથી ખેલવા લાગ્યા. પણ તે સઘલાઓમાં એક રૂઆબદાર સજધજવાલા છોકરાને, આહોશી અને ચંચલાઈથી પોતાની આજી જીતી જતો જોઈ, પાદશાહ અર્દશીરે તેને તુરતજ પિછાન્યો, કે તેજ તેનો દીકરો હોવો જોઈયે. ધરાનની ખલકત આ છોકરાઓના દડીદાવની રમત જોવા ભેગી મલી હતી. વજીરના પ્રમાણે, એક સરદાર તુરતજ મયદાનમાં ગયો, અને આ દડીદાવની રમતમાં મશગુલ થયલા જવાનોની વચમાં જઈ, જમીન ઉપર પડેલી દડીને તેણે ઓવો તો જોરથી કુનેહલરી રીતે એક ફટકો લગાવ્યો, કે તે દડી પાદશાહ અર્દશીર જે જગ્યા ઉપર ખેડા હતો, ત્યાં તેનો પગની લગોલગ પાસે જઈ પડી.

“વજીરના હૂકમથી ગયો તે સવાર,
ફેંકી દડી જ્યાં હતો શેહરીઆર.

પડી જઈ ગળડતી હતો જ્યાં શાહ,
થયા સંહુ જવાનો સિપાહ પર કંફા.

ધસી દોડીયા તે લેવા દડી,
નજર તેડ્યાં પાદશાહ પર પડી.

ઉભા સંહુ ડરી જઈ શહા બેઠને,
 ખતમ ખેલ કીધો દડી ખેઠને.
 દડી કોણ લાવે, કરે કોણ હાંમ,
 બેશક હુતું તે મૂશકીલ કાંમ.
 મગર બાળ શાહપુર કુઠી શેર સમ,
 ધસી દોડીયો શાહ તરફ એકદમ.
 ઉંચકી દડી ઝટ ઉઠાવી ગયો,
 બેઠ શાહ ખૂશીથી કુલી રહ્યો.
 ખૂલાવી બગલમા ઉઠાવી લિધો,
 ગૌહર 'ને લાલે વધાવી લિધો.
 ચૂમીયા બે હોઠો, ચુમીયા બે ગાલ,
 ચૂમીયા બે હાથો, ચૂમીયું કપાલ.
 ગલે દાખી તેને કિધો ખુબ ખ્યાર,
 'આભાર તારો એ પરવરદેગાર.'
 મને યાદ એની હતી નહીં જરી,
 મૂવેલો સમજતો હતો હર ઘડી.
 પડી યાદ દુખતર અરહવાંનની,
 ખતા દરગજર કીધી દીલખાંનની.
 પિસર સંગ લગાડી ગલે રાણીને,
 ભૂલી તે ગયો આગલી કાંહાણીને.
 પિસરને ભેટી શાહા અર્દશીર,
 જવાં થઈ ગયો બેઠ પિસર નામગીર.
 વજરને નવાજી કિધો સર્કરાજ,
 રહ્યો તે જરાખી નહીં મોહતાજ.

શાહપુરને અર્દશીરે તેને છાજતી કેળવણી આપવી.

પોતાના તાજ અને તખ્તના વારસને આવી અધ્યાનક રીતે અર્દશીર મેલવવા પામ્યાથી તેની ખુશાલીને પાર રહ્યો નહી. પોતાનું માથું તે ખારેહકતાલાની જનાખમાં ઝુકાવી શુકર અદા કરી, અમેશારપદો અને કિયાંતી ખોરેહ, તથા ફતેહમંદ આદરાંન શાહને આભાર માની, તે ખોદ્યો કે: “મને જે મલ્યું છે, તે સોસયોશ, રિસ્તા-ખેજ અને તનેપસીનના હજારાની આગમજ થઇ ગયેલા કોઇખી પાદશાહ કે હાકિમોને નહી મલ્યું હશે, કે મને એક આતું સુંદર ફરજાંદ મુવેલાંઆમાંથી પાછું મલ્યું.”

એ પછી તેણે અરદવાંનની બેટીને પોતાના મેહલમા લાવવાનો હુકમ કીધો, અને તેણીએ કીધેલા ગુનાહની તેણે મારી બક્ષી. આ બનાવની ખુશાલીમાં અર્દશીરે ‘જદેશાપુર’ નામનું એક શેહર વસાવ્યું, અને ત્યાં તેણે દસ આતશ બેહરાંમ પરચાવ્યાં, અને ધણીક દોલત તથા અસ-બાબ તે આદરાંનશાહની દરગાહમાં મોકલ્યા, અને ધણીક નેક કામો જરી કરવા ફરમાવ્યું.

એ પછી અર્દશીરે શેહરમાંથી કાચેલ અને દાનાવ ઉસ્તાદોને તેડાવી શાહપુરને પેહલવી જખાંન લખતાં-વાંચતાં શીખવવા, અને ખીલ દરેક કિસમની તાજીમ તવાજો અને ત્રિવેક, તથા લડાયક હુનરોની તાલીમ આપવા માટે રોક્યા. ત્યાર બાદ અર્દશીરે પોતાને નામના અને છાપના દીરમ અને દીનારના, તેમજ ખીજ અનેક રકમના નાહના મોટા સિકકાઓ પડાવ્યા. તે સિકકાઓની એક બાજુએ, પાદશાહ અર્દશીરનું નામ કોતરાવ્યું, અને તે સ્વચ્છલાનો છુટથી ફેલાવો કરાવ્યો.

ખૂલાવી ઉસ્તાદ અને મોલવી,
 પિસરને શિખવ્યો ઇલમ પેહલવી.
 શિખવ્યા કુલ્લે ઇલમ જંગના,
 તવાજે 'ને તાજીમ રંગ રંગના.
 સખાવત ધરમના શિખવિયા કલામ,
 શિખવિયા કાંતુને મેહુફિલ તમામ.
 અકલમંદ બનિયો મિસલ એક પીર,
 બળમા માલમ પડ્યો શેરગીર.

અર્દશીર ઇરાનના શેહનશાહ બનશે કે નહીં, તે ભવિષ્ય
 બાણવા માટે તેણે પોતાના એલચીને હિન્દુસ્થાન
 રવાના કીધો.

શાહનદો શાહપુર હવે પોતાના બાપ અર્દશીરની પનાહમાં
 ધણીજ ઇશજત અને એશઆરાંમમાં રેહવા લાગ્યો. અર્દશીર તેની
 અકલ અને દાનિશ્વમંદી ઉપર હંમેશ આક્રોશ કરતો હતો, અને હંમેશાં દરેક
 કામમાં પોતાના દીકરા શાહપુરની સલાહ લઈ, તેની સાથે તે મશ-
 વરત કરતો હતો. ધણી એક મુલકોના પાદશાહો, જેઓ માથું ફેરવી
 અર્દશીરની સામે સરકશ થયા હતા, તેઓને જેર કરવામાં અર્દશીરે
 પોતાની જાંઘીનો મોટો ભાગ રોક્યો હતો. તે સધલાઓની સાથે એક
 પછી એક લડી, અર્દશીરે તેમને મહાત કીધા હતા.

અર્દશીરે આઝરબાઇજાન અને આરમિનીયાના
 મુલકો જીતી લીધા.

અર્દશીરની મોટામાં મોટી ઉમેદ, ઇરાનના તમામ મુલકોમાં
 પોતાની શાહનશાહત સ્થાપી, ત્યાં સુલેહ અને શાંતી ફેલાવવાની હતી.

રૂમની દરબારમાં ગયેલું મહાન પારસી એલચીખાતું. ૯૫

એવા ધરાદારી અર્દશીરે ફરમાનનો મુલક જીતી લીધા પછી, આઝરખા ધ્વજન અને આરમિનીયાના દેશો મોટી લડાઈઓ કરી ફતેહ કીધાં હતાં. પોતાના મનની મોટામાં મોટી ઉમેદો અર્દશીરે મોટે ભાગે હાંસલ કરી, સતોશ મેલવ્યો હતો. પણ હજી એક મોટી શાહનશાહન જીતવાની ઉમેદ તેના દીલમાં બાકી રહી હતી, અને તેને માટે તેણે એક મોટી લડાઈ કરવાની તક્યારીઓ કરવા માંડી હતી.

અર્દશીરે રોમને શીકસ્ત આપી રૂમ જીતી લીધું.

એક મોટી લડાઈ કીધાથી હજારોના જીવની ખુવારી થાય, તે ખુવારી અટકાવવાના હેતુથી, આ પારસી પાદશાહે દાનેશમંદી વાપરી, એક મોટા લાગવગવાલું એલચીખાતું રૂમના શેહનશાહની દરબારમાં રવાના કીધું.

એક મહાન પાદશાહનું મહાન એલચીખાતું.

તે એક મહાન જરથોસ્તી પાદશાહનું મહાન એલચીખાતું હતું. એ એલચીખાતામાં ચાર સો કદાવર કદના, ખુબસુરત અને દમામદાર જરથોસ્તીઓ, સુંદર ઘોડાઓ ઉપર તેવાજ બેસેલ પોશાકમાં હથિયારબંધ બની, નીચલું શાહી ફરમાન રૂમના શાહનશાહ પાસે લઈ ગયા હતા.

એલેકઝાન્દર સિવેરસ પાસે પારસી એલચીખાતાનું

જઈ પુગવું.

પારસી પાદશાહનું મહાન પારસી ફરમાન.

જેવું મહાભારત અને રૂઆબદાર આ પારસી એલચીખાતું હતું, તેવુંજ મહાન તે પારસી પાદશાહ અર્દશીર બાબેકાંનનું ફરમાન હતું. રૂમના શેહનશાહ ઉપર મોકલેલું અર્દશીરનું ફરમાન નીચે પ્રમાણે હતું.

“ * * * પ્રોપોનટીસ અને ધન્યન સમુદ્ર સુધીના એશિયાના તમામ મુલકો મહાન સામ્રાજ્યે જીતી લીધા હતા, અને

લાંબો વખત સુધી તે તેના વારસોના હાથમા રહ્યા હતા, અને 'કુર્ચા' તથા યુનાનના મુલકો ઉપર પારસી 'સેટેપો' હુકમત ચલાવતા હતા ત્યારે છેક 'ઈથોપિયા' સુધીના આફ્રીકાના દેશોએ તેઓની સાહેબી કબુલી હતી. એ સરજમીન ઉપરના પારસીઓના હુકો ઉપર ત્રાપ પડી હતી, પણ તેઓ કાંઈ નાશ પામ્યા નથી. અને જ્યારે શાહનશાહી નસલની ખરક-તથી, અને બહાદુરીભરી જીતોથી ઈરાનનું તાજ હમારે માથે બેઠું છે, ત્યારે હમારી પેહલવી ફરજ એ છે, કે હમારી સલત-નતને તેના અસલ વિસ્તાર અને જાહોજલાલીએ હમે પોંહાચાડીયે. તેટલા માટે હમારા મહાન શાહનું આ ફરમાન છે, કે રોમનઓએ અસલી પારસી શેહનશાહુતના તમામ મુલકોમાંથી એકદમ ચાલી જવું, અને યુરોપ માહેલી પોતાની સલતનત ઉપર સંતોશ પકડવો."૧૩

મહાન અર્દશીરના આ ફરમાનના પરીણામમા અર્દશીરે રૂમ ઉપર ચહાણ કરી, અને અંતે તેણે રૂમ ઉપર ફતેહ મેલવી હતી. જેવી આ પારસી પાદશાહની લડાઈ હતી, તેવીજ તે લડાઈ ચલાવવાની તેની કુનેહ અને કારસાજ, તથા હિંમત અને હિંમત હતી. પોતાના લશ્કરને તે ઉંચામા ઉંચી તાલીમ આપતો હતો. તેની ફોજની લડાયક હિંમત અને કુનેહથી દુશ્મનનું ગંજવર લશ્કર નાહિંમત બની પરાગતદે થઈ જતું હતું. અર્દશીર પોતે રૂમીઓ સામે લડવા બહાર પડ્યો હતો, અને તે એવી કુનેહથી લડ્યો હતો, કે અંતે રોમનોને એશીયા છોડી જવાની ફરજ પડી હતી.

તારાજ થઇ ગયલી જરથોસ્તી દીન સજીવન કરવા માટે

અર્દશીરે લીધેલા ઉપાયો.

જરથોસ્તી દીન, જે જમાનાની ગીરદેશથી પરાગંદ હાલતમાં આવી પડી હતી, તેને પાછી સજીવન કરાવાના ઇલાજો યોજવાનું કાંમ અર્દશીરે શરૂ કરીયું હતું. તે એક ધણુંજ મુશ્કેલ કામ હતું, અને તે એ મહાન પારસી પાદશાહે માથે ઉઠાવી લીધું હતું. એ મુશ્કેલ કામમાં તેને દસ્તુર તનસર નામના એક પરહેજગાર અને બાહોશ વિદ્વાનની મદદ લીધી હતી, અને અવસ્તાને વેર વિખેર હાલતમાંથી સધલે ઠંકાણેથી પાછી મેલવી, તેને તેની અસલ હાલતમાં ગોઠવવાનું, અને તેનો પેહેલવી બાશામાં તરબુમો અને સરેહ કરાવવાનું કાંમ ચાલુ કરાવ્યું હતું. લોકોનો ધાર્મિક એતેકાદ વધારવા તેણે ખટકે ખટકે આતશકદેહ બંધાવ્યાં હતાં. દીન તરફ બેઠેલ થઇ ગયલાઓની ગુમરાહી નાબુદ કરવા માટે, અર્દશીરે ધાર્મિક વાંચણોનો ફેલાવો કરવાના ઇરાદાથી શેહરે શેહર પુસ્તકખાના (લાઇબ્રેરીઓ) ખુલ્લાં મુકાવ્યાં હતાં, અને એજ અરસામાં દસ્તુરાંન દસ્તુર અર્દાવિરાફ જેવા કાબેલને તેની મોજેગતી શકતીઓ જરથોસ્તી ધરમ તરફ બેઠેલ થયલાં લોકોને દેખાડવાની, અને જોવાની તક આપી હતી, કે જેથી ભલી મઝદીયશની દીન તરફ તે લોકોનું યકીન પાછું ખેંચાય.

અર્દશીરે કરેલા સુધારા.

કળવણીના ફેલાવા માટે અર્દશીરે શેહરે શેહર, અને મોટાં તેમજ નાહના ગામોમાં 'રકુલો' ઉભી કરાવી હતી. લગાયક હુનર શીખવવા માટે, તેણે મનપસંદ સંસ્થાઓ સ્થાપી હતી. દુખીઓના દરદના ઇલાજ કરાવવા માટે તેણે તબિબખાના (હસ્પીટાલો) ઉભાં કરાવ્યાં હતાં.

લોકોની તખીયત અને તન્દરોસ્તીના રક્ષણ માટે જરૂરીયાત કાયદા (સેનીટેશન કોડ) રચ્યા હતા, અને તે કાયદાનો ભંગ કરનારને સખત સજા કરવાના ફરમાન ઇનસાફ કરનારાઓ આપ્યા હતાં.

રમયતની સુખાકારી માટે અર્દશીર હંમેશાં ધણોજ ઇન્તેજાર રેહતો હતો. ખેતીવાડીની હાલત સુધારવા તે હંમેશ તતપર રહેતો હતો, અને જમીનને વધારે અને વધારે ફળદ્રુપ બનાવવાનું કામ તે અનુભવી કાબેલ શખ્સોને સ્વાધીન કરતો હતો. દેશના પાકની આબાદાની અને વધારાને ખાતર પાદશાહ અર્દશીર નેહરો, કુવાઓ અને તલાવો વિગેરે ખજાવી, પાણી પુર પાડવાની કાલજ રાખતો હતો. સુફલેસ ખેડુતોને તે જરૂરી હંમેશ મદદ કરતો હતો, કે જેથી તેઓ ભેદતાં જનવરે ખરીદી પોતાની જમીન ખેડી શકે.

અર્દશીરની કાબેલિયત, તેની અકલમંદી, તેની અતુરાષ, તેની બાહોશી, હિંમત, અને ધારમિક લાગણી, તથા રમયતની સુખાકારી માટેની કાલજ, એ સબલું લખવા, અને તેનું વિગતવાર બયાન કરવા એક અલાહેદુ દફતર લખાવું જોઈએ. સાસાંની વંશમા થઇ ગયેલા સબલા પારસી પાદશાહોમાં અર્દશીર બાબકાંન એક મહાન પાદશાહ થઈ ગયો છે, જેના જેવા બીજો પારસી પાદશાહ થયો નથી, અને થનાર પણ નથી.

અર્દશીરે પોતાની પાદશાહીનું સેવટ બજાવવા માટે એલચીને ‘કચ્છે હિન્દી’ ઉપર મોકલવો.

ધરાંન સર જમીનને કિરતીની ટોચ ઉપર ચઢાવવા પાદશાહ અર્દશીર ધણોજ ઇન્તેજાર રેહતો હતો. પોતાના દાનેશમંદ વજીર ખાસ હંમેશા તે એવોજ વિચાર જણાવતો, કે : “હું તે જોહાંનના પેદા કરનાર સાહેબ પાસે એટલીજ દુવા ચુગર છું, કે તમામ ધરાંન સર-

જમીનને દુશ્મન વગરની બનાવી તેને સુખવાસી કર, અને હું તે દાદારની સેતાયશ સિવાય બીજી કંઈપણ કર નહીં. પણ જો મારા નસીબમાં, આખાં ધરાંનને એક સલતનત બનાવવાનું સરખયલું નહીજ હોય, તો શા માટે મારે ખુનખાર લડાઈઓ કરી ખુનરેણ ચલાવવી જોઈએ? અગર જો મારા નસીબનું ભવિષ્ય એવુંજ હોય, તો મારે સઘલી લડાયક હિલચાલ પડતી મુકી, એ રંજથી ફારેગ થઈ, જે કાંઈ મારી સરજતમાં સરજેલું હોય તે ઉપરજ મારે સંતોશ પકડી રેહવું જોઈએ.”

પાદશાહ અર્દશીરના આવા વિચારો સાંભલી, તેના વજરે તેને કહ્યું કે :—

“ વજરે કહ્યું : સૂણ ઓ સર્ફરાજ,
અગર હોય હુકમ તો સૂચવું ઇલાજ.

છે ‘કયદે હિન્દી’ નળુમીનું કાંમ,
ભવિષ્ય તારૂ વર્તિ કેહશે તમામ.

હુંનરમનંદ છે તે નળુમ આશકાર,
ખૂદનંદ આસ્માની ભરમ જાણનાર.

જીતી દુનિયા તું જશે કે નહી,
રમલ જોઈ કેહશે બિલકુલ સહી.”

અર્દશીરે પોતાના એલચીને ‘કયદે હિન્દી’ પાસ
રવાના કરવો.

જ્યારે વજરને મોહડેથી આવી ભરસેદાર સુચના અર્દશીરે સાંભલી,
જ્યારે તેણે પોતાના વિશ્વાસુઓમાંથી એક ઘણા બાહોશ અને કાબેલ

મર્દને પોતાના એલચી તરીકે, કચેદે^{૧૪}. હિન્દી પાસ, ધરાંન સર જમીનને એક શાહનશાહતમા આરાસ્તે કરવા શું શું ઇલાજે લેવા, તે વિશે સવાલ પુછવા રવાના કીધો.

આ પ્રમાણ મુજબ તે એલચી હિન્દુસ્થાન તરફ નિકલી ગયો, અને પાદશાહ અર્દશીરની તરફથી જે એક બેમુલ હદીઓ તે પોતા સાથે લેઈ ગયો હતો, તે તેને નજર કરી, અર્દશીરે પુછાવ્યા પ્રમાણે તે એલચીએ તેને સવાલ કીધો કે :—૧૫.

“ મારે પાદશાહ જાણવા માગે છે, કે મારા સીતારાની ચાલ તપાસી જણાવ કે, હું લડાઈ કરવાથી ક્યારે આસાએસ મેલવીશ, અને આખા ધરાન મુલકનો હું ક્યારે માલિક થઈશ. જે તેમ બનવું મારા નસીબમા નહી હોય, તો હું નાહક બનો આવતી બરબાદી કર નહી.”

પાદશાહ અર્દશીરની પાદશાહી માટે

‘કચેદ’ વતેલું ભવિષ્ય.

કચેદ આ ધરાંની શાહી એલચીનો સવાલ સાંભલી પોતાના નજીબના દક્તરો વણી બારીકીથી તપાસી જોઈ બોલ્યો :—

૧૪. કારનામે અર્દશીર બાબકાંનમા આ ‘કચેદે હિન્દીને,’ કનોજના રાજા કચેદ તરીકે જણાવેલો છે.

૧૫. કારનામામા જણાવ્યા પ્રમાણે, અર્દશીરનો એલચી કચેદે હિન્દીને કાંઈબી સવાલ કરે, તે આગમજ કચેદે હિન્દી બોલ્યો કે : “તુને પારસીઓના શાહે આ કામને માટે મોકલેલો છે, કે ધરાંન શહેરની એક સલતનત તેને પોંચાયશે કે નહી ? હવે તું પાછો કર, અને પાછો જા, અને મારા સખુનથી આ જવાબ તુ તેને કહેજે, કે એ સલતનતની પાદશાહી બે તોખમથી બની શકે એમ છે; એક તારા અને એક ગુરાબદના મેહરકના ખાનદાનથી. બીજી કાંઈબી રીતે એ પાદશાહી આરાસ્તે કરી શકાય એમ નથી. (કાં આ બાબતે)

કાસઠથી જાણી હકિકત 'ને હાલ,
પડ્યો તે નજીમી બેવાને ફાલ.
તપાસી લિધી ચાલ ચર્ખ ખૂલંદ,
લિધો બેધ અંગમ રંજે-ગઝંદ.
રમલ બેધ 'કચેદે' દીધો જવાબ,
“ખૂલ્લો થયો છે લવિશનો નિકાબ.
સાંભલ ઓ કાસઠ મારા સૂખન,
અજબ છે સિતારે શાહની ચલન.
પડી જે જૂદી બે ઐલાદ^{૧૬} છે,
મલે સાથ તો સંહુ આખાદ છે.
ઐલાદે મેહેરક લહુ બે મલે,
તૂખમ અર્દશીરનુ મૂખારક ફલે.
મિટે અર્દશીરની ખલા—દલદરી,
મલે કુલ ઉમેદ દીલમા ભરી.
મલે બને તોખમ તો આરાંમ છે,
નહી તો સદા રંજુ—સંગરામ છે.”

૧૬. આ 'બે ઐલાદ' તે મેહેરક નુશાબ અને અર્દશીરને માટે નજીમી ઇસારો કરે છે, એ મેહેરક નુશાબ તેજ હતો, કે જ્યારે અર્દશીર હુકતવાદની સાથ પાઠાડી લડાઇમાં રોકાયો હતો, ત્યારે તેની ગેરહાજરીનો લાભ લઇ, અર્દશીરના રાજધાની શહેર ઉપર તેણે ચક્રાક્રમ કરી, તેનો ખાલનો વિગેરે છુટી લઇ ગયો હતો; અને પાછલથી અર્દશીરે તેની ઉપર પોતાનું વેર લીધું હતું. એ વિશે આ દારતાનના ખુલાસાવાર હકિકત આગલા સફાઓ ઉપર આવી ગઇ છે. કરતા.

હિન્દી નળુમીએ, અર્દશીર બાબકાંનના ભવિશની આગાહી તેના સિતારાની ચલન બારીકાથી તપાસી જણાવ્યું, કે નુશબદના મેહરકની ઔલાદ સાથે અર્દશીરના ખાંનદાનનું લોહી એક થાય, તોજ પાદશાહ અર્દશીર ઇરાનના તખ્ત ઉપર આરામથી અમલ ચલાવી શકે, અને ખુનખાર લડાઇઓ ચોમેર થતી અટકે. એ લડાઇઓ બંધ પડે, તોજ શાહી જંગલ અને ચિંતાનો ઘટાડો થાય. એમ જો બનશે, તોજ ઇરાનના મુલક ઉપર પાદશાહ અર્દશીરનો વગવસીલો વધવા પામશે, અને તમામ ઇરાનનો મુલક તેનો બનશે, અને પોતાના દીકરી તમામ અરમાન તે હાસલ કરી શકશે.

ઇરાની એલચીનુ આ ખબર લેઇ
અર્દશીર પાસ જવું.

આ ભવિશની આગાહીના સમાચાર લઇ અર્દશીરનો એલચી પવન વેગે પોતાના પાદશાહ પાસ નિકલી ગયો, અને જે કાંઇ કયેદ-હિન્દીએ તેને કહ્યું હતું, તે તેણે અર્દશીર આગલ જાહેર કરીધું. આ હિન્દી આગાહીના સમાચાર સાંભલી અર્દશીર જેટલો નાસિપાસ થયો, તેટલોજ તે ગુસ્સે પણ થયો. તે ધણેજ ક્રોધમા આવી બોલ્યો કે:

“એવો ખુરો દિવસ ના આવતો, કે દોજખી રવાનના મેહરકની ખુનિયાદથી જનમેલો કોઇ શખ્સ, ઇરાન શેહર ઉપર પાદશાહી કરે; કારણ કે મેહરક જો કે ઉચી તોખમનો હતો, પણ તે મારો દુશ્મન હતો. તેના જો ફરજન્દો, તે મારાં અને મારાં ફરજન્દોના દુશ્મન છે! અગર જો તેઓ સતાએ પોંહોંએ, અને તેઓ જો પોતાના બાપનો કીનો લેવા ચાહે, તો મારાં ફરજન્દોને તે દુઃખ દેનાર થઇ પડે.”

રમણી હકિકત જાણી તમામ,
 દૂખી થાયો દીલમા શાહ નેકનામ.
 પૂકારીને બોલ્યો તે મનથી,
 “અને મારી ઓલાહ શું દુશ્મનથી ?
 મેહરકથી મારી તૂખમ જો અને,
 બેહતર કે ધરાન દુશ્મન હશે.
 અગર તેની ઓલાહ મૂજ સંગ મલે,
 તો કીનાથી ધરાંન આંતે બલે.
 છે દુખતરે મેહરક જીવતી રહી,
 ખૂદાને ખબર કાંહુ નાહસી ગઈ.
 અગર રૂમ, ચીન જઈ વસી તે હશે,
 યા હિન્દમા જઈ ઠસી તે હશે.
 પકડાવી ખાલી કરૂં તેને ખાક,
 ન રહે તેની હુસ્તી જગમે જરાક.”

અહીંથી મેહરકની દીકરીને પકડી લાવવાનો
 હુકમ કીધો.

હુકમ તૂર્ત કીધો ખૂલાવી સવાર,
 “પકડીને લાવો તે બદમાશ નાર.
 અગર ‘મેહરકમા’ મલે તે નહી,
 દોડી પૂગો હિન્દમા તમ જઈ.
 ચીનમા ‘ને રૂમમા કહાડો ખબર,
 પકડીને હાજર કરો બદગોહર.”

અફસોસ! ઓ સરજત જરા રહમ ધર,
જૂલમ તારો જખરો જરા કંમ કર.”

મેહરકની દીકરીને શોધી કાઢવા, અને તેણીને પકડી લાવવા માટે અર્દશીરે નવેસરથી પાછા ચોતરફ પોતાના બાહોશ જસુસોને દોડાવ્યા. કેટલાકો ચીનના મુલક તરફ, અને કેટલાકો રૂમ તરફ ગયા, અને કેટલાકો હિન્દુસ્થાનમાં તે છોકરીની શોધમાં ગયા, કેમકે અર્દશીરના હાથમાં પકડાવાની ધાસ્તીને લીધે તે છોકરી કાંઈ દેશમાં છુપે નામે જઈ વસી હશે. પણ તે સધલી શોધ ખોલ ફાકટ ગઈ, અને અર્દશીરના જસુસોને તે છોકરીનો કાંઈખી પતો મળ્યો નહી.

જ્યારે આ નવી ધડપકડ અને નવી કીનાબાણની ખબર ચોતરફ ફેલાઈ ગઈ, અને અદના અને આકાને કાંતે તે વાત જઈ પડી, ત્યારે મેહરકની છોકરીના પકડાઈ જવાની તેઓ દરેક વકી રાખી, આ શોધ ખોલનું પરીણામ જાણવા તેઓ ઈન્તેજાર બની રેલા હતા. અર્દશીરની આ નવી કીનાબાણની ખબર જ્યારે મેહરકની દીકરીને કાંતે ગઈ, ત્યારે તે હયબતની મારી બેલાન થઈ ગઈ.

અર્દશીરના હાથમાંથી બચવા મેહરકની
દીકરીની નાહસ લાગ.

મેહરકની દીકરીએ જાણી ખબર,
પડી તેને અચબુચ જખરી ફિક્કર.
વતન-ધર છોડી નિકલી બહાર,
વસી ગાંમડે જઈ મહેતર દવાર.
છૂપાઈ વસી તે રહી ગાંમમાં,
રહેતી તે મશગુલ ઘર કાંમમાં.

ધક્કાજતથી મહેતર કરતો પિયાર,
ઉધરીને મોટી ત્યાં થઇ નાર.

સરવ સમ સિધ્ધી સુંદર થઇ,
જોડી ન ખીજી તેની જણઇ.

અર્દશીરના કોપની ખગર સાંભલી તેના કીનાથી બચવા, મેહરકની એક નાહતી છોકરી, પોતાનો જીવ બચાવવા એક ગાંમડાના યુરજીર મરદને સાં જઇ છુપાઇ. તે યુજરોગ યુરજીરે તે છોકરીની કાયનાત અને તેણીનું નિરદોશપણ જોઇ તેણીને પોતાને ત્યાં રાખીને ઉધારી.

આ યુરજીરને ત્યાં મેહરકની દીકરી કેટલાંક વરસ સુધી રહી, અને બ્યારે તે છોકરી સ્ત્રી-વેશમાં આવી, ત્યારે તે તનના ઉધર ભાવમાં, અને ખુશસુરતીમાં તેમજ ચાલાકી અને જોરમાં એવી થઇ, કે તે જમાનાની સઘથી ઓરતો કરતાં, તે વધારે સોહામણી અને ઉંચાં કઢાવર કઢતી બની રહી.

અર્દશીરના બેટા શાહજાદા શાહપુરનો મેહરકની

દીકરી સાથે મેલાય થયો.

હવે હાલ-એ-સરજત સાંભલ સૂખન,
સિતારાની કેવી છે સાજુત ચલન.

મૂઠત કંધક થોડી વહિ મધ પસાર,
નિકલિયો શેહનશાહ કરવા શિકાર.

હતો સાથ શાહપુર સમશીરઝન,
ખૂશી સંહુ થતાં જોઇ તેણું વહન.

મલી સંગ સવારો કિધી લુમખામ,
 શિકારોથી વનને કિધું સૂમસાંમ.
 પડયા સંહુ જીદા કરતાં શિકાર,
 તરસથી ખ્યાસા થયા બેકરાર.
 પડયો એક બગીચો દુરથી નજર,
 બગીચાની અંદર દિહું એક ઘર.
 પૂગ્યો ત્યાં શાહપુર સવારોની સંગ,
 દિહો તે બગીચે નવો કાંધ રંગ.
 ઉભો ખ્યાલ કરતો તે સફરરાજ,
 પડયો તેને કાંને મધુર એક અબાજ.
 બગીચાની અંદર કરતાં નજર,
 દિહી એક સરવ સમ રશકે-કંમર.
 રસી લઇ કૂવેથી ભરતીતી નીર,
 અજબ થાઇ બેતો ઉભો સૂરવીર.

એક ઉજડ વનમા આવા લીલોતરીથી ભરેલા બાગમા, એક ખુબસુરત બાલુને કુવામાંથી પાણી કાઢતી બેઠી, શાહબદો શાહપુરમણોજ વિચારમા પડ્યો. આ ખુબસુરત નાજનીન કોઇજ નહીં પણ મેહરકની દીકરી હતી. તે કુવામાંથી પાણી કાઢી પોતાના મુરખી બુરજીમરના ચોપગાં જાનવરોને પાણી પાતી હતી. તે કનીજકે બ્યારે શાહપુર અને તેના સવારોને બોયા, ત્યારે પાણી ભરવાનું પડતું મુકી, તે શાહબદો શાહપુરને નમીને આવકાર દેતી ઉભી.

નજર નારની શાહપુર ઉપર પડી,
 જૂવા તેના હક માટે કરતી ખડી.

નમનથી હુસીને ખોલી જળાંન,
 “સહા રેહજે ખૂશહાલ, ઓ નોજવાંન.
 નિમકદાર પાણી છે આ ગાંમમા,
 તરસિયાંને આવે નહી કાંમમા.
 આ મારે કુવે છે આખ પુર,
 ઠંડાં છે દિલખુશ, પીવે મધુર.
 મૂખારક કદમ છે, મૂખારક આ નીર,*
 મૂખારક ખગીચો, તૂને ઓ દલીર.
 અગર હોય ખાએશ તો કરજે હૂકમ,
 કૂવેથી હૂં કહાડું નીર* એકદમ.
 મિટાડું તરસ તમ ઠંડ આખથી,
 કદમ કાહડી ઉતરો રીકાખથી.
 તરસિયા ઘોડા દિસે આખ વંન,
 દિસે છે સૂરજથી તપેલું બદન.
 હૂં કાહડું કૂવેથી મસકને ભરી,
 આ બન્દી છે ખિજમતમે તમ ખડી.”

કનીજકે શાહબદા શાહપુરને નમનતાઈ સાથ આવકાર દેખ
 જણાવ્યું, કે આ ગામડાંનાં દરેક કુવામાં ખારાં પાણી હોવાથી તે
 પીવાના કામમાં આવતાં નથી. ફક્ત તેનાજ બગીચા માહેલા કુવાના
 પાણી પીવા લાએક મિઠાં છે, માટે જો હુકમ કરે, તો કુવામાંથી પાણી
 કાહાડી આપું. આવી એક સુંદર ચેહરાવાલી, નમાની, અને મધુર

* નીર યાને પાણી.

અવાજવાડી બાંતુની નમનતાઇ અને લાચેકી જોઇ, શાહજાદો શાહપુરે
તેની ઉદાર માગણી માટે ઉપકાર માન્યો, પણ તેના સવારો ત્યાં હાજર
હોવા છતાં એક બાંતુ કુવામાથી પાણી ખેંચી કાઢે, અને તેના સવારો
ઉભા ઉભા જોયા કરે, એ ઘણુજ અવિવેક જેવું તેને જણાયાથી,
શાહજાદા શાહપુરે કહ્યું કે :-

કહ્યું શાહપૂરે એમ : “ઓ ગુલબદન,
કાં તકલિક ઉઠાવે તું નાણુક તન.
નફર છે મહારા, કરશે એ કાંમ,
પલકમા કુવો ખાલી કરશે તમામ.”

શાહજાદો શાહપુર પોતાના સવારોને કમજોર જોઇ
તેઓ ઉપર ગુસ્સે થયો.

સૂખન આ સૂણીને નમી સુંઢરી,
ઉભી દુર જઇ ને અદબથી ખડી.
હૂકમ શાહપૂરે કિધો જીહતર,
“છે કોણુ હાજર, ખૂલાવો નફર.
તૂરત કોઇ નોકરને હાજર કરો,
રસી લઇ કુવેથી પાણી ભરો.”
નફર જલ્દ આવીને હાજર થયો,
કુવેથી પાણી તે ભરવા ગયો.
રસીથી મસક ખુબ તરેહ સીકડી,
ઉતારી કુવામા રસીને ધરી.

મસકે પાણીથી પુર ભરાઈ ગઈ,
 નફરથી ખેંચી શકાઈ નહીં.
 રસી ખુબ ખેંચી જેહમત કરી,
 મગર તે કૂવેથી ન નિકલી જરી.
 જોઈ હાથ શાહપુરે કીધો પૂકાર,
 “અરે ખાચલા! નામરહ! તું ગંવાર.
 મરહ તુંજ સમપર ફિટકાર છે,
 તુંથી તો બહેતર જો આ નાર છે.
 રહી માત કાં તુંજ નહિ વાંઝણી,
 અજબ પુત તુંજ સમ દીધો જણી.”
 તૂરત જઈ શાહપુરે છિનવી રસી,
 લિધી હાથમા ખુબ કંમર કસી.
 બરેલી મસકે બહુ ભારી હતી,
 કરી જોર ખેંચી રહ્યો નરપતી.
 કરી જોર કાહડી મસકને બહાર,
 પિધાં પાણી સરવે જને ઠંડગાર.
 જોઈ નારનું જોર કીધો વિચાર,
 “આ ગુલબદન છે અજબ જોરદાર.
 ગજબ જોર એનું! અજબ નાર છે!
 લાખોમે એ નાર સંજુગાર છે.
 સજબજ રસીલી, વિવેકે ભરી,
 સખુનમા ભરી છે મધુર મીસરી.

બેશક મને છે ખસ એ ગાંધાન,
છે નાર એ કોઇ જાતે કિયાંન.”

* * *

કનીજકે બોલી કરી ખૂબ નમન,
“ જીવો શાહ શાહપુર ખજતે બુલંદ.
જીવો તું સખત શાપૂરે અર્દશીર,
કુવાના કિધાં મૂજ પાવન નીર.”

* * *

શાહનદા શાહપુરે બુરજગરની કનીજકને
સવાલ કીધો.

અજબ થઇ શાહપુરે કીધો સવાલ,
“ અએ માહેરૂહ તું કરે છે કમાલ ?
તૂને જોઇ ખૂશીથી ચકચુર છું,
મગર કેમ જાણ્યું હું શાહપુર છું ? ”

* * *

તે ખુબસુરત કનીજક શાહનદા શાહપુરનું જોર અને હિંમત જોઇ
અજબ થઇ. પોતે પાણીથી ભરેલી જે બારી મસક કુવામાથી
ખેંચી કાઢાડતી હતી, તે જયારે શાહપુરને તદખીર અને જોરથી
ખેંચી કાઢાડતાં તેણીએ જોયો, ત્યારે તે ઘણીજ ખુશી થઇ, અને
શાહપુર આગલ જઇ નમન કરી વિવેકથી તેની તારીફ કરવા લાગી.

જયારે શાહનદા શાહપુરે આ એકાંત મામડાંના એકાંતવાસમા
વસ્તી એક બાંનું આવી રીતે પોતાનું નામ બોલતી સાંભળી, ત્યારે
તેની અન્યમખીનો પાર રહ્યો નહી. તેજ વખતે શાહનદા શાહપુરે

તેણીને સવાલ કીધો, કે હું શાહજાદો શાહપુર છું, એમ તુએ કેમ જાણ્યું ?

ધુરજીગરની કનીજકે શાહજાદા શાહપુરને
જવાબ દીધો.

“ હું સાંભલતી આવી છું એવા સુખન,
કે શાપુર શાહ છે બહુ જોરમન.
સખાવતમા છે દરિઆ-એ-નીલ,
બળમા 'ને કળમા છે એક પીલ.*
સરવ સમ સિધ્ધો રૂઠનતન છે,
બેશક બિજો જાણે બેહમન છે.”

શાહજાદા શાહપુરે કનીજકને સવાલ કીધો.

આ કનીજકને આવા વિવેકથી પોતાના નિયાગાંને રૂઠનતન
અરફ-દીઆર અને બેહમનના નામે બોલતી સાંભલી, શાહજાદા
શાહપુરે હસીને તેણીને સવાલ કીધો:

હસી શાપૂરે એમ કીધો સવાલ,
“ મને રાસ્ત કેહ તું ઓ નેકફાલ.
મને કેહ તારી તોખમ નિશાંણુ,
પિઠર કેાણુ તહારો રોશન રવાંન ?”

ધુરજીગરની કનીજકે શાહપુરને જવાબ દીધો.

જ્યારે કનીજકને તેના માત-પીતા અને ખાનદાનનું નામ
નિશાંણુ શાહપુરે પુછ્યું, ત્યારે તે મનમા ઘણીજ ડર ખાવા લાગી, કેમકે

* પીલ યાને હાથી.

તે જાણતી હતી, કે તે મેહરક નુશઝાદની દીકરી છે, અને પાદશાહ અર્દશીર તેના ખાનદાન અને ઔલાદનો હડહડતો દુશ્મન છે, અને તેની દુશ્મનાઈમાંથી બચવાને ખાતર તે પોતાનો જીવ અચાવવા માટે બચપણથીજ આ ગામડાંના યુરજીગરને ત્યાં તે નાહસી આવી છુપાઈ હતી. રખે પોતાનું ખરૂં નામ અને મા-બાપની ઓલખ આપ્યાથી તે નવી બલામા પાછી ફરે, એવું વિચારી તેણીએ શાહજાદાને ઉડાવનારો જવાબ દીધો:

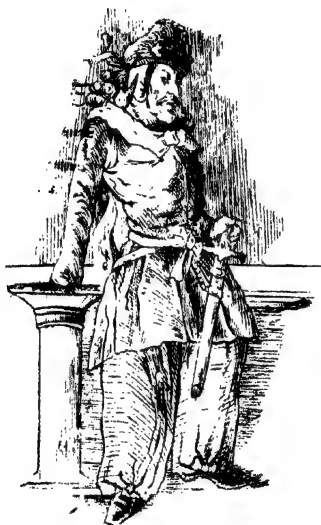
“સાંભલ ઓ શાહ બખ્તેજુલંદ,
આ ગાંમ છે મારૂં અસલ વતન.
પિદર મારો ધંધે છે જુજીંગર,
વસું તેની સાથે શાંમે-સહર.
હું બેટી છું તેની સરજત શરણુ,
વસી આ વતનમા રહું ખૂરસંદ.*
ઇફાજતમે તેની સદા હું રહું,
હૂંઓ સંગ સુઓ તેના સહું.”

શાહજાદો શાહપુર યુરજીગરની કનીજકના ખુલાસાથી

સંતોશ પામ્યો નહી.

કહ્યું શાહપૂરે: “નાર ઓ બખ્તવર,
હિસે છે મને તું દોનેશવર.
કરે શાહ પાસે ગલત વાત તું,
કરે કાંચ નાહક હેમાકાત તું?”

* ખૂરસંદ અને સંતોશમાં.

होमभट्ट.

ખરી વાતનો ખોલતી નહિ ભરમ,
શું સમજે છે તેમાં તું કંઈ શરમ ?
વિવેક 'ને અઢા તારી પ્યારી દિસે,
સિકલ પુરજીવરની ન તારી દિસે "

પુરજીવરની કનીજકે શાહજાદા શાહપુર
આગલ ખુલાસો કરવો.

તે ખુબસુરત કનીજકે શાહપુરને આવી રીતે શકમંદ બનેલો
જેઈ, તેની ચાલાકી અને અકલમંદી માટે પોતાના દીલમાં તે વખાણ
કરવા લાગી. પોતાના ખાંદાન અને માત-પીતાની નિશાણ્ય પોતાના
વિવેક અને અદાથી પકડાઈ ગયેલી જેઈ, તે પોતાના મનમાં ઘણીજ
મુઝાવા લાગી, અને ફિકરમંદ બની પોતાની ખરી હાલત જાહેર
કરવા આગમજ તે બોલી:

“ અએ શાહ શાહપુર, એ જીલજલાલ,
સાંભલ બોલુ, જરા કર ખિયાલ.
અગર દે વચન જો મને શેહરીઆર,
કરે જાન બક્ષીનો જો તું કરાર.
તો હાલ મારો હું જાહેર કહું,
જીવવાને ખાતર કળથી કહું.
અગર જો વચનથી કહી તું કરે,
તો સર માફ તૂજના કલમ પર પડે.”

શાહજાદા શાહપુરે કનીજકને જવાબ દીધો.

કહ્યું શાહપુરે બહુ કયા દીલ ધરી,
“ એ બાળા, ન કર આંખ આંસુ ભરી.

ઝગર પાક જેતુ વફાદાર છે,
કહે શું ગુલિસ્તાનમા ખાર છે ?
ઘડી ભર જમિન 'ને જમાનો ફરે,
ઘડી ભર ખૂરશીદ ચલન વિસરે.
મગર જો વચનથી શાહપૂર ફરે,
તો કોફે ચઝઢાં મૂજ પર પડે."

ખુરજગરની કનોજકે પોતાનો ખરો હાલ
જાહેર કીધો.

સણી આ વચન બોલી: "ઓ દાદેખાહ,
હવે દે મને તૂં તહારી પનાહ.
સણુ વાત કહું મારી ઓ નેકજાહ,
હૂં દુખ્તર છું મહેરક-એ-તૂશજાહ.
હતાં સાત હમ ભાધ બેહનો સખી,
હતૂં એક જનખી જરા નહિ દૂખી.
એકાએક હમપર પડી એવી ધાડ,
ફીચો શાહ અર્દશીર શેહરિયાર.
ચલાવી હમારાં કૂદખની કતલ,
નહાંનાં 'ને મોટાં, સુંઢર કમળ,
કાપી કિધાં સર તનથી કલંમ,
ધરી દિલમા નહિ જરાખી રહમ.
હૂં નાહની નહાસી આવી અંહી,
હૂં આ ગામડાંમા સંતધ રહી.

આ ખુરજીગર મૂજ પીઢર થઇ રહ્યો,
 વખત એમ કરતાં બહુ વહિ ગયો.
 ધરી અર્દશીરની દિલે ધાસતી,
 કબીલી ડરી હું થઇ નહાસતી.
 આ હાલ મારો છે એ દલીર,
 ખની હું આ ગામની આખજીર.*

શાહજાદા શાહપુરે કનીજક આગલ
 પોતાનો પ્યાર જાહેર કીધો.

આનાં એકાંત ગામડાંમાં શાહજાદા શાહપુરે જે નાજનીનને
 સાદા-સુતરા પોશાકમા બેઠ, અને જેના વિચીત્ર પ્રકારના બેર અને
 કવિત તથા ખુશસુરતી બેઠ તે શરૂઆતથીજ તેણી ઉપર મોહી પડેલો
 હતો, તે નાજનીન કોઇજ નહી, પણ તેના બાપ પાદશાહ અર્દશીરના
 જુલમથી નહાસી આવી એ ગામડાંમાં છુપાઈ બેઠેલી, કીયાની એલાદના
 તુશ્કગદની દીકરી હતી, એમ જણતાજ તેના દીલમા પ્યારનો ઉભરો
 બેશબંધ પ્રગટી નિકળ્યો. શાહજાદા શાહપુરે તે નાજનીનને દીલાસાના
 અનેક સુખના ફેહી સંજલાવ્યા, અને તુરતજ પેલા ખુરજીગરને બોલાવી
 પોતાના નામની એલખ આપી જણાવ્યું:

બુલાવી કહ્યું શાહપુરે ખાંનને,
 “સાંજલ સુખન તું દઈ ધ્યાંનને.
 આ નારમા મારો જીવ જાંન છે,
 મને એને માટે ઘણુ માન છે.

* આખજીર યાને પછીઆરણુ. પાણી બરનારાં.

હું ચાહું છું એ સંગ મારા નેકાહ,
આ આસ્માન રેહશે મહારો ગલાહ.”
કિધી શાહી શાહપુરે ખૂબચેહર સંગ,
કુલી ખૂશીથી થયો ઉછરંગ.

શાહબદા શાહપુરના બેટા હોરમજદનો નુશબદના
મેહરકની દીકરીને પેટે જનમ થયો.

બનવાના જે બનાવો તે બન્યા વગર રહેતા નથી. કનોજના
કચેદે હિન્દીએ નબુમ બેઈ અર્દશીર બાબકાંનની શાહી માટે તેનું
ભવિષ્ય કહ્યું હતું, તે અંતે ખરૂં પડવાની શરૂઆત થઈ ચુકી હતી.
અર્દશીર બાબકાંનના દુશ્મન નુશબદના દીકરા મેરહકની ઔલાદના
તમામ ખેસાવંદ ઉપરાંત તેના સાત ફરજાંદોની કતલ ચલાવ્યા છતાં,
મેહરકની એક નાહની દીકરી જે બચી જવા પામી હતી, તેની સાથે અંતે
શાહબદા શાહપુરનો અયાનક મેલાપ થયો, અને તે શાહબદા પોતાના
બાપ પાદ શાહ અર્દશીરની કાંઈપી જાણ વગર, તે ખુબસુરત બાનુ
સાથ લગનના ગાંઠથી બેઠાયો.

જમાનાની કાંહણી, ગગનનો ભરમ,
સિવા પાક ચઝઠાં ન જાણે મરહમ.
વખત જ્યારે નવ માસનો થઈ ગયો,
પિસર એક નુરમંદ પચઢા થયો.
સિકલમા હતો તે અસ્ફન્દીઆર,
સમધજમા અર્દશીર શેહરીઆર.
શાહપુરે રાખ્યું હોરમજદ નાંમ,
છૂપછાપ મલતો જઈ ગુલફાંમ.

થયાં એ રિતે સાત સાલ એમ પસાર,
 પિસર જેમ ખિલીયો વસંતી બહાર.
 ઉધરીને લાડે મોટા થયો,
 વસી માત સાથે વનમા રહ્યો.
 એતેફાક સરજત બની બહુ અધીર,
 એક રોજ શિકારે ગયો અર્દશીર.
 પડી હોરમજદ પર વનમા નજર,
 તે રમતો હતો ત્યાં બની બેફિકર.
 ધરી હાથ અંદર તીર 'ને કમાન,
 કરતો 'તો શિકાર વન દરમિયાંન.
 રસાલા સંગ ત્યાં પૂગો અર્દશીર,
 ઢિઠો દુરથી એકલો બેનજર.
 વનમા તે વિરલો કરતો હતો,
 જરા કોઇથીબી ન ડરતો હતો.
 ઉભો સાંભે બેતો શાહ તાજવર,
 જવાંને જરાબી ન કીધી નજર.
 બેઠ વીર—બાળક ગુલકાંમને,
 હુસ્યો અર્દશીર તે બેઠ સાંમને.
 ધીમેથી પુછિયું અરે નવજવાંન,
 કરી શું રહ્યો વનને દરમિયાંન ?
 આ વનમા તમારું શું કામ છે ?
 જખાં ખોલી બોલો શું નામ છે ?

હોરમજદે પાદશાહ અર્દશીરને જવાબ દીધો.

અહડાવી નયનો લવાંની કમાન,
પૂકારી બોલ્યો હોરમજ જવાંન.

“આ વાંન છે મહારૂ, મહારો અમલ,
તમે તો દિસો છો ખડા કમઅકલ.

ધૂસી આવી એકદમ પરાયે મૂકામ,
પૂછો છો ખની બેઅદબ માડૂ નામ?

આ ચોગાંન માડૂ, એ મૂજ દાજ છે,
આ વનમા મહારૂ સ્વરાજ છે.

ધુસી પર ઘર એમ દમ કેમ કરો,
જૂવો હુ ધણી છું સાંમે ખડો.

કરી જંગ લડવું છે માડૂ કાંમ,
તમે કેમ આવ્યા છો મારે ગામ?”

અર્દશીરે જવાંન હોરમજદને જવાબ દીધો.

આવી બેધડક અને હિંમતભરી રીતે આ એકાંત ગિયાબાનમા
એક સુંદર ખુબસુરત જવાન બાળકને પોતાની સાથે આવી હિંમત
ભરી રીતે વાતો કરતો જોઇ, પાદશાહ અર્દશીરને એક હાથ ઉપર જેમ
રમુજ હાંસલ થઇ, તેમ બીજા હાથ ઉપર તે બાળકની લડાયક હિંમત અને
બોલવાની ધાંધલ ધરપચ જોઇ તે અજબ થયો, અને પોતાના
વજરને કહ્યું કે:

કહ્યું અર્દશીરે “વજર પાકજદ,
આ બાળની શું હશે છુનિયાદ?”

જ જલ્દ એને મૂજ પાસ લાવ,
મને એની ઉપર આવેછે લાવ.”
વજીર આળને જઇ તૂરત લાવિયો,
લાવી શાહને તૂરત આપિયો.
ધરી હાથ શાહે કીધો સવાલ,
“અરે કોણુ છે તું, કહે તારો હાલ ?
શું નામ તારું ? કહાં છે મૂકાંમ ?
પિદર કોણુ તારો ? કહાં તારૂં ગાંમ ?”

હોરમજદે પાદશાહ અર્દશીરને જવાબ દીધો.

નિરખી શાહને રત્યા તે જવાંન,
ઉભો છાતી કાહડી મિસલ પંહલવાંન.
ધરી હાંમ હોરમજદે કીધો જવાબ,
“પિસર છું હું શાપુર, તે મારો આપ.
પેદર મુજ પેદરનો છે અર્દશીર,
અપાવો તે મારો શાહ છે દલીર.
હું ફરજાંદે મહેરક બુનિયાદ છું,
વસી આએ ગામે આપાદ છું.”

અર્દશીરે પોતાના દીકરા શાહપુરને બુલાવી
બુલાસો મેલવે.

આ નરાઇ જેવા સમાચાર તે બાળકને મોહોડેથી સાંભળી પાદશાહ
અર્દશીર અજબ થઇ ગયો, અને તુરતજ સાદખાન શાહપુરને પોતાની
આગલ તેડાવી મંગાવે.

શાહપુરના ચેહરા ઉપર ફેલાઇ રહેલો ગભરાટ પાદશાહ અર્દશીરે તુરતજ જોઈ લીધો, પણ સરજતમાં લખેલા બનાવો વિશે જે બવિશ 'કયેદે હિન્દીએ' અર્દશીરની સલતનતના બાજમાં જણાવ્યું હતું, તે અંતે બનવા પામેલું જોઈ, તે સંતોશ પામ્યો. શાહપુરને ગભરાટમાં પડેલો જોઈ પાદશાહ અર્દશીરે તેને ધીરજ આપી મલકાતે મોઢાંડે પુછી વધુ ખુલાસો મેલવ્યો.

શાહબદા શાહપુરે પોતાના પેદર પાદશાહ અર્દશીર આગલ કરેલો ખુલાસો.

કિધો ભેદ શાહપુરે ખૂલેલો તમામ,
 “એ પ્રજાન્દ છે મારૂં એ નેકનામ.
 એ ફરજાન્દનું નામ હોરમજદ છે,
 એ ઉંમરે નાહનો, મગર મર્દ* છે.
 મનાવી મેં રાખ્યું બહુ મનને,
 છૂપાવી મેં રાખ્યું એ ફરજાન્દને.
 એ દિકરો છે મેહરક દુષ્તરનો,
 હું ખાવિંદ છું નેક દીલબરનો.
 હકિકત કૂવાપર બનેલી કહી,
 કિધી વાત પુરો ન બાકી રહી.

પાદશાહ અર્દશીર અને શાહબદા હોરમજદ.

ખૂશહાલ થાયો સૂણી અર્દશીર,
 ગયાં સંહુ મેહલે લેઈ બેનજર.

* મોટા મર્દના જેવી અકલવાલો.

અગલમા લિધો હોરમજને ધરી,
વધાવી લિધો મોતી ઠાળે ભરી.
ખશી થઇ ખાંધ્યાં આતશકદેહ,
કિધાં “નવરૂઝો—જશન—સદેહ.
સોનેરી ફોલાહ સરખર ધરી,
ઉમેદો હોરમજદ અંદર ભરી.
ખનાવી ખઝમને કિંવી ધામધુમ,
ખની રાત ‘રોશન’ અંધારી ગુમ.

અનોશે રવાન થજો! રોહનશાહ બાખકનો અર્દશીર.
અને અર્દશીરનો શાહપુર.
અને શાહપુરનો હોરમજદ.

